

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XX.
2/2025

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

Bratislava University of Economics and Business

Volume XX

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XX.
2/2025

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

Bratislava University of Economics and Business

Volume XX

ALMANACH

Redakcia/Editorial Office

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
phone: +421 2 6729 5456, e-mail: eva.vlkova@euba.sk

Hlavný redaktor/Editor-in-chief

Michael AUGUSTÍN Bratislava University of Economics and Business (SK)

Redakčná rada/Editorial Board

Kristína BACULÁKOVÁ	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Senad BEČIROVIĆ	University College of Teacher Education Lower Austria (AT)
Lucia BOCKOVÁ	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Katarína BROCKOVÁ	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Peter CSÁNYI	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Ľubomír ČECH	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Lenka FOJTÍKOVÁ	VŠB – Technical University of Ostrava (CZ)
Tomáš GONGOL	Silesian University in Opava (CZ)
Martin GREŠŠ	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Petra GRIGELOVÁ	Slovak Academy of Sciences (SK)
Michaela GRINAJ	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Jana ILIEVA	University of Tourism and Management in Skopje (MK)
Karol JANAS	Alexander Dubcek University in Trencin (SK)
Eva JANČÍKOVÁ	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Lidiia KARPENKO	Odessa Polytechnic National University (UA)
Rastislav KAZANSKÝ	Matej Bel University (SK)
Rudolf KUCHARČÍK	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Erik PAJTINKA	Matej Bel University in Banská Bystrica (SK)
POGÁTSA Zoltán	University of West Hungary (HU)
František ŠKVRNDA, ml.	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Agnieszka TURSKA-KAWA	University of Silesia in Katowice (PL)
Natália ZAGORŠEKOVA	Bratislava University of Economics and Business (SK)
Paskal Nedelchev ZHELEV	University of National and World Economy (BG)
Tetyana ZUBRO	Bratislava University of Economics and Business (SK)

Výkonný redaktor/Managing Editor

Eva VLKOVÁ Bratislava University of Economics and Business (SK)

Jazyková redakcia/Language editing: bez korektúry/no language editing

Vydavateľ/Publisher

Vydavateľstvo EKONÓM, Ekonomická univerzita v Bratislave

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2025

IČO 00 399 957

ISSN 1339-3502

Issues in 2025

MARCH

SEPTEMBER

Obsah

Islamské náboženstvo a ruská armáda – historické dedičstvo a súčasná situácia <i>Islamic Religion and the Russian Army – Historical Legacy and Contemporary Situation</i> <i>Lubomír Čech</i>	5
Theoretical Approaches in Analyzing the Impact of FDI on National Security <i>Teoretické prístupy pri analýze vplyvu PZI na národnú bezpečnosť</i> <i>Rostyslav Karakash</i>	16
Ekonomické sankcie ako nástroj zahraničnej politiky: prípad Kuby <i>Economic Sanctions as a Foreign Policy Tool: the Case of Cuba</i> <i>Katarína Liptáková – Daniela Škutová – Oleksandr Lomanchenko</i>	31
Politický konfucianizmus a koncepcia trikamerálneho parlamentu v diele Tiang Čchinga <i>Political Confucianism and the Concept of Tricameral Parliament in the Work of Jiang Qing</i> <i>František Škvrnda</i>	48
Vodné zdroje Austrálie: súčasné výzvy a rámec udržateľnosti <i>Australia's Water Resources: Current Challenges and a Sustainability Framework</i> <i>Iryna Taliian</i>	58
Recenzia Karol R. Sorby – Karol Sorby, ml.: <i>Arabský východ</i> (1971 – 1981). Bratislava: SAP, 2025. S. 648. ISBN 978-80-8268-011-5 <i>František Škvrnda</i>	80

ISLAMSKÉ NÁBOŽENSTVO A RUSKÁ ARMÁDA – HISTORICKÉ DEDIČSTVO A SÚČASNÁ SITUÁCIA¹

ISLAMIC RELIGION AND THE RUSSIAN ARMY – HISTORICAL LEGACY AND CONTEMPORARY SITUATION

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
85235 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Abstrakt: Náboženstvo získava v ostatnom čase významnú rolu v spoločensko-politickom živote modernej spoločnosti. Týka sa to aj náboženského vplyvu v jej armádnych štruktúrach. Rastie počet titulov literatúry o tom, ako viera ovplyvňuje formovanie ozbrojených síl a v širšom slova zmysle aj otázky národnej a medzinárodnej bezpečnosti. Cieľom článku je predstaviť problematiku pôsobenia islamu v ruskej armáde. V skrátenej historickej retrospektíve sa usilujeme ukázať, že otázka islamu v ruskej armáde je zložitým dedičstvom, ktorého dôkladné riešenie ruskú spoločnosť ešte len čaká. Použité metódy pri písaní článku tvoria kombináciu historicko-logickej metódy a metódy deskripcie pre objasnenie historických aspektov skúmanej témy. Pri zisťovaní súčasného stavu bola použitá metóda medzinárodnej politickej sociológie, ktorá ponúka agregátnu možnosť analýzy a komparácie riešenia vzťahu islamského náboženstva a armády.

Kľúčové slová: Náboženstvo, ruská armáda, islam

JEL: H56, J28, Z12

Abstract: Religion has recently acquired an important role in the socio-political life of modern society. This also applies to the religious influence within its military structures. The number of publications addressing how faith affects the formation of armed forces, and in a broader sense, issues of national and international security, has been steadily increasing. This article aims to present the problem of Islam's presence in the Russian army. Through a concise historical retrospective, we seek to demonstrate that the question of Islam in the Russian Army constitutes a complex legacy, the thorough resolution of which still lies ahead for Russian society. The methods applied in writing this article combine the historical-logical method with descriptive analysis to clarify the historical aspects of the examined topic. To assess the current state, we employed the method of international political sociology, which provides an aggregated framework for analysing and comparing the relationship between Islamic religion and the military.

Keywords: Religion, Russian army, Islam

JEL: H56, J28, Z12

Úvod

Muslimskí veriaci sú neoddeliteľnou súčasťou ruskej spoločnosti a islamské náboženstvo je súčasťou multikultúrnej a multikonfesionálnej ruskej tradície. V 90. rokoch minulého storočia islam začal výraznejšie zasahovať do viacerých sfér spoločenského a politického života krajiny. Výnimkou nebola ani armáda. So začiatkom demokratizácie

¹ Tento článok bol napísaný v rámci projektu KEGA č. 008UMB-4/2023 s názvom Pozícia Európskej únie v priestore svetového hospodárstva - súčasný stav a budúce perspektívy. Kompendium študijných materiálov pre univerzitné študijné programy.

spoločnosti a väčšou slobodou v praktizovaní náboženstva začali aj vojaci a dôstojníci – etnickí moslimovia – otvorene hovoriť o svojej oddanosti islamu.

Prítomnosť významných moslimských komunít v Ruskej federácii (Tatarstan, Baškirsko, republiky severného Kaukazu) prispela k tomu, že sa islamu vo vojenskej politike Ruska začala venovať väčšia pozornosť. V ruských politických kruhoch a médiách sa v priebehu rokov vytvorila tendencia interpretovať islam ako faktor, ktorý predstavuje potenciálnu hrozbu pre národnú bezpečnosť krajiny. Islamofóbia je tak do istej miery prítomná aj v ruskej armáde. Neprispeje k tomu skutočnosť, že niektorí ruskí politici a ideológovia pri definovaní konfesijného charakteru ruskej štátnosti kladú dôraz na pravoslávie. Na jednej strane lídri ruských nacionalistov vyzývajú na vytvorenie vojenských jednotiek na etnickom základe a na vytvorenie pravoslávnej armády. Na strane druhej je Rusko vnímané v prejavoch niektorých moslimských politických a duchovných vodcov ako imperiálna sila nepriateľská voči islamu. Oba extrémny ohrozujú vnútornú stabilitu krajiny a súdržnosť jej ozbrojených síl.

Je zrejmé, že otázka islamu v armáde Ruskej federácie sa stáva čoraz aktuálnejšou a spolitizovanejšou otázkou. Bohužiaľ len veľmi zriedka bola v minulosti predmetom seriózneho výskumu a hodnotenia odborníkov. Tento článok nemá ambíciu vysvetliť všetky aspekty tejto problematiky. Autorovým cieľom je predstaviť problematiku v skrátenej historickej retrospektíve a ukázať, či sa v predmetnej záležitosti robia opatrenia pre jej vyriešenie v súčasnosti. Metodologicky sme pri písaní článku využili kombináciu historicko-logickej metódy a metódy deskripcie pre objasnenie historických aspektov skúmanej témy. Pri zisťovaní súčasného stavu bola použitá metóda medzinárodnej politickej sociológie, ktorá ponúka agregátnu možnosť analýzy a komparácie riešenia vzťahu islamského náboženstva a armády.

1 Historické faktory pôsobenia moslimov v armáde cárského Ruska

V úvode tohto krátkeho historického exkurzu je potrebné povedať, že pokusy dať ruskej armáde štatút „pravoslávnej armády“ a postaviť sa proti moslimskému fenoménu sú v rozpore s historickými skúsenosťami Ruska, a to aj v oblasti vojenského rozvoja. Akákoľvek armáda je jednou z najkonzervatívnejších štátnych štruktúr a zmeny v nej nenastávajú spontánne. Ruská armáda má veľmi silné spojenie s minulosťou a vojenské tradície sa menia veľmi pomaly.

Jednou z týchto tradícií je to, že predstavitelia moslimských národov spolu s prívržencami iných náboženstiev slúžili v ozbrojených silách Ruska po stáročia. Pôsobili dokonca ako samostatné vojenské jednotky. V 18. storočí slúžili krymskí Tatári v ozbrojených jednotkách cárskej armády na poľských hraniciach. V roku 1784 sa z pôvodných obyvateľov Krymského polostrova sformovali prvé tavrijské jednotky kavalérie,² neskôr, v máji 1807 sa reorganizovali na štyri tatárske jazdecké pluky: Simferopolský, Perekopský, Jevpatorijský a Feodosijský. Perekopský pluk na čele s Achmetbejom Chunkarovičom a Simferopolský pluk pod vedením plukovníka Begildejeva, sa zúčastnili Vlasteneckej vojny v roku 1812.³ Po jej skončení boli rozpustené, ale počas rusko-tureckej vojny v rokoch 1828 – 1829 sa na ich základe sformovala krymsko-tatárska bojová skupina, ktorá sa zúčastnila vojenských operácií na strane Ruska pri obliehaní pevnosti Varna. Vojaci tohto vojenského zoskupenia sa zúčastnili aj na krymskom ťažení. V rokoch 1877 – 1878, keď bolo Rusko opäť vo vojne s Osmanskou

² Tavrija je jeden z názvov Krymského polostrova, ktorý siaha až do starodávnej tradície. V 19. a začiatkom 20. storočia zahŕňala Tavrijská gubernia okrem samotného Krymu aj časť južných oblastí Ukrajiny – tzv. Severná Tavrija (pozn. autora).

³ LANDA, R. G. (1995): Islam v istoriji Rossiji, s. 47-50.

rišou, táto jednotka poskytovala ochranu krymského pobrežia.⁴ V tom istom čase až šesť divízií krymských Tatárov bojovalo v rámci ruskej armády proti Osmanom pri Plevne, Lovči a Gornom Dubňaku. Neskôr bol z krymských Tatárov vytvorený pluk, ktorý v roku 1907 dostal názov Krymská kavaléria.

Okrem krymských Tatárov slúžili v cárскеj armáde moslimovia zo severného Kaukazu. V decembri 1851 vznikol Dagestanský jazdecký pluk, ktorý do roku 1894 vykonával policajné funkcie, ale aktívne sa zúčastnil aj kaukazskej vojny – mangyšlackého a chivského ťaženia v rokoch 1870 a 1873. Za potlačenie povstania v Dagestane v roku 1877 bol pluk vyznamenaný Práporom svätého Juraja. Počas rusko-japonskej vojny sa stal základom novovzniknutého 2. dagestanského pluku a zúčastnil sa vojenských operácií na Ďalekom východe.⁵

Služba v útvaroch vytvorených podľa etno-konfesijného princípu nebola jediná forma zapojenia moslimov do ozbrojených síl ruského impéria. Moslimovia tiež podliehali všeobecnej brannej povinnosti do pravidelných jednotiek cárскеj armády. Legislatíva z roku 1874, ktorá rozšírila možnosť služby na všetky kategórie obyvateľstva, neupravovala všeobecnú vojenskú službu. Mnoho pôvodných obyvateľov Severného Kaukazu, Strednej Ázie a mnohých ďalších oblastí Ruskej ríše sa jej implementácii vyhlo. Preto bola podľa zákona vojenská služba pre moslimov dočasne nahradená peňažnou daňou.⁶ Nebola však obmedzená možnosť študovať vo vojenských vzdelávacích inštitúciách a po ukončení štúdia mohli jej moslimskí študenti získať dôstojnícke hodnosti.⁷ Ako sa aj dnes v mnohých európskych krajinách praktizuje, v cárскеj armáde boli duchovní všetkých vierovyznaní, vrátane islamského.⁸ Všetci boli pod jurisdikciou príslušného oblastného veliteľstva a pri odchode do dôchodku dostávali pravidelné peňažné príspevky. Pridelovanie dôchodkov a dávok moslimským duchovným sa uskutočňovalo nariadením odboru duchovných vecí zahraničných vyznaní.⁹

Počas prvej svetovej vojny cárська vláda vyslala na front z rôznych kútov Ruskej ríše tisíce vojakov všetkých národností a náboženstiev. Keď Rusko v lete 1914 mobilizovalo svoju armádu, viac ako pol milióna vojakov naverbovaných na front boli moslimovia z oblasti Volga-Ural, teda z dnešného Tatarstanu a Baškortostanu. Boli to jediní z miliónov moslimských poddaných cára, ktorí boli naverbovaní do pravidelnej armády, a to aj napriek tomu, že v Ruskej ríši bola v roku 1874 zavedená všeobecná vojenská povinnosť. V praxi však boli pre krymských Tatárov prijaté špeciálne predpisy, zatiaľ čo moslimskí veriaci zo Strednej Ázie a Kaukazu zostali z tohto procesu vyňatí. To dokazovalo obmedzenú schopnosť imperiálneho štátu rozšíriť „veľké reformy“ za Alexandra II. na svoje koloniálne periférie. Nič to však nemení na skutočnosti, že mnohí moslimovia považovali svoju prítomnosť na bojisku za svätú povinnosť. História ukazuje, že moslimovia, ktorí prijali ruské občianstvo, verne slúžili „cárovi a vlasti“.¹⁰

2 Moslimovia v armáde za sovietskej éry

Po roku 1917 boli všetky náboženstvá perzekvované. Počas prvých dvadsiatich rokov sovietskej moci bolo zničených veľa kostolov a mešít a tisíce duchovných boli perzekvovaní. Náboženské praktiky boli prísne regulované a praktikovanie akéhokoľvek náboženstva

⁴ V priebehu troch storočí bolo Rusko vo vojne s Osmanskou ríšou jedenásťkrát: v rokoch 1676 – 1681, 1686 – 1700, 1710 – 1711, 1735 – 1739, 1768 – 1774, 1787 – 1791, 1806 – 1812, 1828 – 1829, 1853 – 1856, 1877 – 1878 a 1914 – 1918 (pozn. autora).

⁵ MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. i dr. (1995): Rossijskije officery, s. 45.

⁶ JEMELJANOVA, N. (2001): Islam i armija v Rossiji, s. 3.

⁷ MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. i dr. (1995): Rossijskije officery, s. 16-17.

⁸ KANDILOV, B. (1929): Religija v carskoj armij,i. Moskva, s. 72. Cit. Podľa: JEMELJANOVA, N. (2001): Islam i armija v Rossiji, s. 3.

⁹ Tamtiež.

¹⁰ DAVIES, F. (2025): Muslims in the Russian Army Colonial Accommodation and the Limits of Empire, 1874 – 1917, s. 31-33.

v armáde neprichádzalo do úvahy. Náboženstvo v ZSSR však nebolo nikdy úplne vykorenené. Protináboženské aktivity štátnej moci vyvolali medzi veriacimi veľkú nespokojnosť a štátna moc nedokázala zabrániť jeho praktikovaniu. Prakticky počas celého sovietskeho obdobia sa zachovalo medzi národmi Strednej Ázie a severného Kaukazu, a to najmä medzi Čečencami, Ingušmi, Balkarmi a Karačajcami, deportovanými v 40. rokoch 20. storočia. Istú výnimku, pokiaľ sa to dá takto definovať, bolo obdobie Veľkej vlasteneckej vojny. Stalin potreboval posilňovať ľudské zdroje Červenej armády. Počas druhej svetovej vojny bojovalo v ruskej armáde viac ako 3 milióny moslimských vojakov.¹¹

Napriek prijatiu federálneho zákona „O slobode svedomia“ a ruského „O slobode náboženského vyznania“ v októbri-novembri 1990, vďaka ktorým sa výrazne zjednodušila registrácia náboženských komunít, tu pretrvával u niektorých moslimov negatívny postoj k „bezbožnej vláde“ a armáde ako jej nástroju. Dôležitú úlohu pri formovaní tohto postoja zohrala desaťročná vojna v Afganistane (1979 – 1989). Odvod do 40. armády,¹² ktorá tvorila jadro bojového zoskupenia na začiatku tejto vojny, sa prednostne vykonával v stredoázijských republikách ZSSR. Počet obetí medzi sovietskymi moslimskými vojakmi v Afganistane nie je v oficiálnych štatistikách uvedený, ale celkové straty ZSSR v afganskej vojne predstavovali asi 15 000 sovietskych vojakov, ďalšie tisíce boli ranení, zmrzačení alebo inak postihnutí. Tieto straty zahŕňajú všetkých vojakov, vrátane tých, ktorí pochádzali z moslimských republík Sovietskeho zväzu, avšak nie sú špecifikované osobitne pre sovietskych moslimov. Podľa Antona Beblera však percento moslimov, ktorí zomreli počas afganskej vojny tvorilo 21,3 % z celkového počtu zabitých a prevýšilo ich podiel na celkovom počte zabitých občanov zvyšku ZSSR, čo bolo 17,6 %.¹³

Nepriaznivý psychologický efekt zvýšených strát medzi vojakmi z oblasti Strednej Ázie sa zmenšil po zániku sovietskej armády a jej nahradení armádami nástupníckych štátov rozpadnutého ZSSR. Zostali však zvyšné negatívne prvky dedičstva, ktoré afganská vojna zanechala. V prvom rade to bola otázka vnímania skutočného alebo potenciálneho nepriateľa v náboženských kategóriách a odmietanie slúžiť v armáde z politických a náboženských dôvodov.¹⁴ Čečenci, ktorí bojovali proti ruskej armáde v rokoch 1994 – 1996, už v 80. rokoch 20. storočia odmietali bojovať alebo sa vyhýbali odvodu, aby nemuseli slúžiť v Afganistane. Sú dokonca známe prípady, keď branci z Čečensko-Ingušska, cestujúci vlakom na zberné miesta (tzv. zelené vlaky), zajali tých, ktorí ich sprevádzali a do okien vyvesili vlajky s islamskými symbolmi.

3 Situácia po rozpade ZSSR a vzniku ozbrojených síl Ruskej federácie

Protináboženská politika z čias sovietskeho obdobia je stále živá aj v súčasnej ruskej armáde. Pri zaradovaní do rôznych funkcií v elitných vojenských jednotkách boli

¹¹ BRADFIELD, D. (2016): *Comrades In Arms?: Russian & Muslim Soldiers In The Red Army During World War II*.

¹² Sovietska 40. armáda bola poľná armáda Červenej armády a neskôr Sovietskej armády. V aktívnej službe bola v rokoch 1941 až 1945 a 1979 až 1990. 40. armáda bola sformovaná v auguste 1941 po nemeckom útoku na Sovietsky zväz. Zúčastnila sa bitky o Kyjevský kotol, bitky pri Kursku, bitky o Kyjev, Korsuň-ševčenkovej operácie, bitky pri Kamenke Podolskom, Jasko-kišiňovskej Pražskej operácie. V júli 1945 bola 40. armáda rozpustená. V máji 1979 bola 40. armáda obnovená v Turkestarskom vojenskom okruhu na ochranu hraníc s Afganistanom a v rokoch 1979 až 1989 tvorila hlavnú sovietskú vojenskú silu v sovietskej vojne v Afganistane. Po odchode z Afganistanu bola 40. armáda premenená na 59. armádny zbor a dnes tvoria jej pozostatky časť ozbrojených síl Kazachstanu (pozn. autora).

¹³ BEBLER, A. (1989): *Conscientious objection in socialist states — a comparative perspectives*. Doklad na medzinarodnej vedeckej konferencii *Novoje myslenie a vojennaja politika*. Moskva, 14. – 16. novembra, 1989, s. 53.

¹⁴ Tamtiež, s. 10.

uprednostňovaní vojaci slovanských národností. Na prelome 80. a 90. rokov však branci z oblastí, kde islam prevažuje – z Kazachstanu, Strednej Ázie, Azerbajdžanu, Severného Kaukazu – spravidla končili v hospodárskych, vojenských stavebných a cestných jednotkách.¹⁵ V západných demokraciách je uvedená prax považovaná za porušenie práv veriacich.

Začiatkom 90-tych rokov boli v mnohých jednotkách moskovského okruhu protivzdušnej obrany pracovné pozície ubytovateľov a osôb zodpovedných za pomocné roľnícke hospodárstvo zo 70 % obsadené osobami, kde väčšina z nich pochádzala z moslimského prostredia. Takmer 90 % vodičov a prevádzkovateľov mobilných komplexov tvorili Rusi, Ukrajinci a Bielorusi.¹⁶ Pred zaradením do funkcie absolvovali branci výcvik vo výcvikových jednotkách a po službe v armáde sa slovanskí vojaci vracali domov, ovládajúc dobrú špecializáciu, ktorá sa im mohla hodiť v civilnom živote. Väčšina moslimov túto možnosť nemala. Vysoké percento ľudí zo Strednej Ázie, predovšetkým Uzbekov, bolo zaradených len v tankových silách, kde boli vždy posielaní branci s podpriemernou výškou. Pri náboře veliteľského personálu boli predstavitelia neslovanských národností dávani do úzadia.

Vzostup „nacionalistických“ generálov – Čečenca Džochara Dudajeva, Inguša Ruslana Auševa a Karačajčana Vladimíra Semenova – to bola skôr výnimka zo všeobecného pravidla. Podľa štatistík ešte v roku 1995 tvorili predstavitelia 126 národností z 21 republík a 10 autonómnych okresov Ruskej federácie len 3 % z celkového počtu dôstojníkov. V námorníctve bolo len 2,10 % „národných“ dôstojníkov, v silách protivzdušnej obrany – 2,35 %, vo vzdušných silách – 2,48 %, vo výsadežných jednotkách – 2,51 % a vo vnútorných jednotkách – 2,06 %. Podiel ľudí z moslimských oblastí bol, prirodzene, ešte menší.¹⁷ Rovnaký obraz bol evidovaný medzi kadetmi vojenských škôl.

Dôstojnícky zbor, tvorený dôstojníkmi slovanského pôvodu, sa v prostredí ozbrojených síl stretával s medzietnickým nepriateľstvom a nezriedka aj s medzietnickými konfliktmi. Mnohí velitelia vedeli veľmi málo o zvláštnostiach národnej psychológie, tradíciách a zvykoch vojenského personálu povolaného z neslovanského prostredia. To viedlo k hrubému porušovaniu tradícií, zvykov a kultúry vojakov neslovanskej národnosti.¹⁸ Potvrdili to závery vojenských sociológov, ktorí analyzovali stav sovietskej/ruskej armády v 80 – 90 rokoch minulého storočia. Pripravenosť na prácu v mnohonárodných a multikonfesionálnych jednotkách ozbrojených síl bola nedostatočná.¹⁹

Vo väčšine jednotiek a útvarov dôstojnícky zbor nepoznal metódy práce s vojenským personálom rôznych národností. Jedným z hlavných dôvodov bola nedostatočná pozornosť venovaná problému medzietnických vzťahov vo vojenských vzdelávacích inštitúciách. Približne 70 % opýtaných kadetov hodnotilo svoju pripravenosť pracovať na predchádzaní medzietnickým konfliktom ako priemernú alebo nízku. Zároveň hovorili o povrchnom a nezaujímavom pokrytí problémov medzietnických vzťahov vo výchovno-vzdelávacom procese a nedostatku odbornej literatúry o náboženských otázkach. Zároveň 23 % kadetov potvrdilo existenciu medzietnických konfliktov vo vlastnom prostredí.²⁰

Iba 12 % dôstojníkov hovorilo aspoň jedným z jazykov národov ZSSR, predovšetkým jazykmi moslimských národov. Napriek tomu, že začiatkom 90-tych rokov sa zlepšilo poskytovanie novín a časopisov vojenskému personálu v národných jazykoch, dôstojníci a príporčíci nevedeli nič o ich obsahu. Nemali konkrétne informácie o najnovších udalostiach v moslimských regiónoch a čo je najsmutnejšie, boli o tom často menej informovaní ako ich

¹⁵ WILLIAMS, E. S. (1986): *The Soviet Military: Political Education, Training and Morale*, s. 86.

¹⁶ WILLIAMS, E. S. (1986): *The Soviet Military: Political Education, Training and Morale*, s. 85-86.

¹⁷ Tamtiež, s. 86.

¹⁸ SOLOVJEV, S. S. – OBAZCOV, I. V. (1997): *Rossijskaja armija: ot Afganistana do Čečni. Sociologičeskij analiz*, s. 130-131.

¹⁹ KOUPLEND, N. (1991): *Psichologija i soldat*, s. 87.

²⁰ SOLOVJEV, S. S. – OBAZCOV, I. V. (1997): *Rossijskaja armija: ot Afganistana do Čečni. Sociologičeskij analiz*, s. 134.

podriadení. Preto sa mnohí velitelia a politickí pracovníci snažili vyhnúť rozhovorom na národnostné a náboženské témy so svojimi podriadenými a nechceli sa venovať islamu a s ním súvisiacich zvykov. Viac ako polovica opýtaných vojakov a seržantov uviedla v prieskume sociológom ministerstva obrany, že sa nikdy nezúčastnili podujatia, na ktorých by sa mohli dozvedieť viac o životnom štýle svojich spolubojovníkov iných národností. Až 60 % nevedelo vôbec nič o tradíciách a zvykoch národov bývalého ZSSR.²¹

Oficiálna diskriminácia a nerešpektovanie národných a náboženských špecifik nemohli zostať bez následkov. Koncom 80. rokov 20. storočia bolo velenie vojenských jednotiek konfrontované nielen s praxou „mazáctva“ (vzťahov založených na hierarchii brancov na základe rokov ich odvodu), ale objavil sa a rýchlo sa dostal do popredia fenomén „krajanov“. Rozdelil armádu podľa národných či regionálnych línií a zaviedol neštátutárne vzťahy založené na princípe početnej prevahy, väčšej súdržnosti, a teda mocenskej prevahy jedného „krajana“ nad ostatnými. V tejto súvislosti spomeňme, že začiatkom 90. rokov 20. storočia boli dve tretiny všetkých trestných činov spôsobených šikanovaním spáchané vojenským personálom zo Strednej Ázie a Zakaukazska. Zároveň viac ako 80 % všetkých samovrážd spáchali príslušníci slovanských národností.²²

Všetky tieto faktory prispeli k rastu religiozity v ozbrojených silách ešte pred rozpadom ZSSR a pokračovali aj neskôr. V roku 1990 sa jej úroveň podľa sociologických údajov odhadovala na 32 %. Nech už bol počet veriacich akýkoľvek, mnohí vojaci boli presvedčení o tom, že ich osobné a duchovné práva nie sú dostatočne zaručené. Presadzovali, aby sa rozšírili možnosti slobodného vykonávania náboženských rituálov v armáde. V spoločnosti a armáde sa vytvorilo duchovné vákuum, ktoré malo mimoriadne negatívny vplyv na vzdelanie, vzťahy a morálku mladých ľudí, ktorí tvorili väčšinu vojenského personálu.²³ Východisko z tejto situácie videli v návrate k náboženským hodnotám a duchovným tradíciám ruskej armády.

Podľa niektorých odhadov sa od roku 1990 do roku 1996 počet vojenského personálu, ktorý sa považoval za veriacich, zvýšil 2,5-krát. Vysoké percento veriacich bolo zaznamenané medzi kadetmi vojenských škôl. Analytici ruského ministerstva obrany predpovedali, že začiatkom 21. storočia sa počet veriacich v dôstojníckych zboroch výrazne zvýši a táto mladá generácia dôstojníkov môže časom tvoriť sociálny základ pre náboženský a duchovný život vojenských jednotiek a oživenie náboženských tradícií v armádnom prostredí.²⁴

Vojenský personál v ruskej armáde, ktorý sa považuje za veriacich, je rozdelený do rôznych konfesiónálnych skupín nasledovne: 75 % - pravoslávni, 12 % - moslimovia (čo zhruba zodpovedá podielu obyvateľstva moslimských regiónov na celkovom počte obyvateľov Ruskej federácie)²⁵ a 1,5 % sú budhisti, katolíci a baptisti. Relatívne malý počet vojenského personálu vyznával iné náboženské presvedčenia, vrátane „netradičných“.²⁶ Medzi Tatármi a Baškircami – brancami z Povolží – 43 % z nich uviedlo, že vyznávajú islam, a medzi predstaviteľmi severokaukazských národov sa k islamu hlásilo 61 % brancov. Mnohí z nich identifikovali islam s pojmami „národný“ a „ľudový“. Sociológovia z ministerstva obrany Ruskej federácie v tejto súvislosti konštatovali, že pokiaľ ide o predstaviteľov moslimskej viery, ich chápanie náboženstva je založené predovšetkým na národnej tradícii a úzkom prenikaní náboženských noriem do každodenného života.²⁷

²¹ SOLOVJEV, S. S. – OBAZCOV, I. V. (1997): Rossijskaja armija: ot Afganistana do Čečni. Sociologičeskij analiz, s. 133.

²² JEMELJANOVA, N. (2001): Islam i armija v Rossiji, s. 65-70.

²³ SOLOVJEV, S. S. – OBAZCOV, I. V. (1997): Rossijskaja armija: ot Afganistana do Čečni, s. 296.

²⁴ Tamtiež, s. 293.

²⁵ MALAŠENKO, A. V. (2007): Islam dlja Rossiji, s. 121-124.

²⁶ SOLOVJEV, S. S. – OBAZCOV, I. V. (1997): Rossijskaja armija: ot Afganistana do Čečni. Sociologičeskij analiz, s. 295.

²⁷ DUBOGRAJ, E.V.(2010): Religioznost' voennoslužbaščich Vooružonnych Sil Rossijskoj Federacij: sostojanije, struktura, dinamika i sovremennaja praktika ispol'zovanija voenno-social'nom upravleniji: sociologičeskij analiz.

Na rozdiel od moslimov, vojenský personál, ktorý vyznáva pravoslávie, má náboženské hodnoty definované viac scholasticky a zahŕňa prvky iných náboženstiev, znaky a povery. Prívrženci pravoslavia zároveň za hlavné pohnútky pre obrátenie sa k viere označili hľadanie zmyslu života, osobné nešťastie, túžbu získať vnútornú istotu a nádej na priaznivý výsledok v ťažkej životnej situácii. Služba na tzv. „horúcich miestach“ mala tiež veľký vplyv na obrátenie na vieru. Podľa pozorovaní vojenských sociológov sa v extrémnych situáciách výrazne zvyšuje počet vojakov, ktorí sa obracajú k náboženstvu. Za normálnych podmienok sa k viere hlási 25 % vojenského personálu. V jednotkách pripravujúcich sa na vykonanie bojovej úlohy to je až 35% a v jednotkách, ktoré boli nasadené v boji to je asi 40 %.²⁸ U moslimov, ako už bolo naznačené vyššie, je konverzia na vieru vo väčšej miere spojená nie s individuálnou voľbou, ktorej podnet je daný niektorými okolnosťami dospelého života, ale s tradičnou rodinnou výchovou. Pri prieskume viac ako tretina moslimského vojenského personálu spravidla uvádza, že vyrastali v rodinách, kde ich rodičia boli hlboko veriaci ľudia.²⁹

4 Islamský faktor a ruská armáda – zložité prekonávanie dedičstva minulosti

Ako sme uviedli v predchádzajúcom texte, v prvých rokoch po rozpade Sovietskeho zväzu dôstojnícky zbor ako celok ešte nereflektoval problémy súvisiace s islamom. Existovali na to aj objektívne dôvody. Na jednej strane stredoázijské republiky a Azerbajdžan opustili ZSSR. Na druhej strane sa uplatňoval princíp získavania vojenského personálu, podľa ktorého mnohí branci slúžili blízko domova. Z týchto dôvodov len v určitých vojenských obvodoch boli dôstojníci v kontakte s vojakmi, ktorí vyznávali islam. Koncom roku 1994 a najmä v súvislosti s vypuknutím čečenského vojnového konfliktu sa však situácia výrazne zmenila. Problém „islamského faktora a armády“ a v širšom zmysle „islamu a bezpečnostných zložiek“ sa začal uznávať ako vysoko aktuálny. Strach z islamského terorizmu bol tvrdou realitou.³⁰ V tom istom roku vznikla aj Duchovná správa moslimov Ruskej federácie, ktorá postupne rozširovala svoje pôsobenie a j v armáde.

Shamil Arslanov, vedúci oddelenia pre prácu s väzňami a vojenským personálom Moskovského moslimského duchovného riaditeľstva, upozornil na ťažkosti, ktorým musia čeliť vojaci a dôstojníci vyznávajúci islam. Situácia sa môže prirodzeným vývojom vyvinúť tak, že o 10 – 20 rokov bude ruská armáda z polovice moslimská. Tento názor čoraz častejšie zastávajú niektorí odborníci a politici s odvolaním sa na demografický vývoj. Za posledných 25 rokov klesla pôrodnosť v Ruskej federácii na historické minimum. V Tatarstane a Baškirske sa tieto čísla takmer nezmenili a na severnom Kaukaze bol naopak zaznamenaný rast populácie.

Upozornil na to, že v armáde, ktorá je v súčasnosti viac ako jednou tretinou tvorená predstaviteľmi moslimských národov z Tatárska, Baškirie a Kaukazu až donedávna nebol jediný imám na úrovni pluku. Pre moslimov slúžiacich v armáde neexistujú žiadne mešity a prakticky neexistujú žiadne modlitebne. Nikto neberie do úvahy, že moslimovia musia v bežnom živote dodržiavať isté normy. Tak ako pred 25 rokmi v ére deklaratívneho ateizmu krmili vojakov moslimského vierovyznania bravčovinou, tak ich krmia aj teraz.

Konkrétne kroky na nápravu situácie sa začali koncom prvej dekády nového milénia. Ministerstvo obrany sa po dlhom zvažovaní rozhodlo oficiálne vpustiť do armády náboženských predstaviteľov. Týkalo sa to pravoslávnych kňazov a imámov, ak počet veriacich v jednotke presahoval tisíc ľudí alebo 10 % z celkového počtu vojenského personálu. Na druhej strane niektorí predstavitelia vedenia ruského ministerstva obrany otvorene blokovali nárast

²⁸ Spravka o sostojaniji sobljudenija zakonodatel'stva o svobode veroisповедanij v sisteme Ministerstva oborony Rossiji ot 14 nojabrja 1996. Cit. podľa: JEMELJANOVA, N. (2001): Islam i armija v Rossiji, s. 71.

²⁹ SOLOVJEV, S. S. – OBAZCOV, I. V. (1997): Rossijskaja armija: ot Afganistana do Čečni. Sociologičeskij analiz, s. 295.

³⁰ MAKSAKOV, I. (1996): Otrjad OMON vorvalsja v moskovskuju mečet'.

počtu brancov z moslimských oblastí Povolžia a Severného Kaukazu, kde na vojenskú službu bolo vybratých 1500 Dagestancov, hoci v regióne podliehalo odvodu 50 000 občanov. Viac ako 4 tisícky ľudí bolo odvedených do armádnych jednotiek z Tatarstanu, ale odvodu podliehalo 20 tisíc. V rámci jesennej brannej povinnosti v roku 2016 bolo z Baškirie vyslaných viac ako 6 000 mladých mužov slúžiť v armáde, 500 regrútov bolo povolaných slúžiť v armáde z Čečenska, hoci potenciálny kontingent odvodu v republike bol 86 000 ľudí. Do vojenskej služby bolo prijatých 350 mladých mužov z Ingušskej republiky, hoci odvodu podliehalo 12 tisíc občanov.³¹

Od začiatku vojny na Ukrajine (ruským prezidentom označená ako tzv. špeciálna vojenská operácia) však vidíme zmeny, ktoré vyplývajú z potreby mobilizácie ruských občanov pre armádu. Angažovala sa aj Duchovná správa moslimov Ruskej federácie, najmä v podpore náboru mladých moslimov do ozbrojených síl a v rámci obmedzovania vnútorných stretov medzi moslimskými a nemoslimskými vojakmi. Kremľ sa spolieha na neruské oblasti a chudobnejšie ruské obyvateľstvo pri náboře. Tieto regióny ďaleko od Moskvy mu umožňujú udržiavať fikciu pre mestá, kde žijú tri štvrtiny obyvateľstva, že všetko zostáva tak, ako bolo pred konfliktom.

Kvôli ruskej vojne na Ukrajine a spôsobu, akým sa ruský prezident Vladimir Putin rozhodol v nej bojovať, sa významne zvýšila úloha regionálnych štruktúr Duchovnej správy moslimov Ruskej federácie. Tatarstan a Severný Kaukaz zaznamenali v tomto smere najdôležitejšie kroky. V Tatarstane, dominantnej republike v strednom Povolží, muftí, ktorý vedie tamojšiu Duchovnú správu, vytvoril nového zástupcu, ktorý bude dohliadať na mnohostranné aktivity súvisiace so „špeciálnou vojenskou operáciou“. Na Severnom Kaukaze v tomto zmysle zohráva prioritu čečenský vodca Ramzan Kadyrov.

Záver

Moslimovia v ruskej armáde sú dnes postavení do pozície, kedy čelia nedokončenému procesu riešenia svojho postavenia vo vzťahu k svojim etnickým ruským pravoslávny náprotivkom. Etnicky podmienené podriadenie moslimov v ruskej armáde je pokračovaním diskriminácie, ktorá historicky existovala v sovietskej a v cárskej ére. Dodnes pretrvávajú prostredníctvom pretrvávajúcich postojov a predsudkov medzi ruským vojenským vedením, z ktorých mnohí slúžili po boku moslimov v sovietskych časoch, najmä v Afganistane. Pri hľadaní východísk v postsovietskom období bola ruská armáda vystavená oficiálnym aj neoficiálnym pokusom dať jej rusko-kresťanský charakter. Ruská armáda, ako akýsi taviaci kotol národov, sa vždy stretávala s otázkou etnickej a náboženskej rozmanitosti.

Reakcia armády po rozpade ZSSR na problémy, ktorým čelia moslimovia slúžiaci v armáde, bola pomalá a z hľadiska rozsahu skôr nedostatočná. Niektoré kroky podnikli z vlastnej iniciatívy jednotliví velitelia, ktorí si uvedomili podstatu problematiky. Vyčlenili oddelené miestnosti pre moslimov, v ktorých sa mohli modliť, umožnili miestnym *imámom* z radov vojenského personálu pracovať v jednotkách, pokúsili sa variť jedlo bez bravčového mäsa a v piatok ich oslobodili od výcviku. Ale v kontexte neustále rastúceho počtu moslimov v armádnych jednotkách samotná iniciatíva jednotlivých veliteľov nestačila. Situácia vyžaduje komplexné riešenie. Myslíme si, že moslimovia z Ruska, ktorí preliali svoju krv za krajinu viac ako jednou generáciou, si to zaslúžia.

Branná povinnosť v Ruskej federácii bola zachovaná a to robí túto otázku osobitne aktuálnou. Ruská armáda čelí silnému nárastu moslimskej populácie spolu s prozelytizmom ruskej pravoslávnej cirkvi, ktorá využila rozpad ZSSR na razantný vstup do všetkých armádnych zborov. Túto prozelytizujúcu politiku privítal s otvorenou náručou dôstojnícky

³¹ Možno li musulmanam slúžit v rossijskoj armii – za i protiv. Dostupné na: <https://alif.tv/mozhno-li-musulmanam-sluzhit-v-rossijskoj-armii-za-i-protiv/>.

zbor, dezorientovaný v postsovietskom ideologickom vákuu. Na druhej strane sa stala zdrojom nespokojnosti v rámci moslimskej komunity.

Rovnako ako predtým počas afganskej vojny, dva konflikty v Čečensku prinútili vojenské orgány prijať špecifické politiky týkajúce sa moslimských brancov. V druhej polovici prvej dekády 21. storočia sa moslimské náboženské autority viac zapojili do procesu náboru, zúčastňovali sa na vojenských výboroch a podpisovali protokoly o spolupráci s ministerstvom obrany. Na oplátku, s cieľom poskytnúť dôstojníkom informácie o základných princípoch islamu, oddelenie vzdelávania ministerstva obrany v spolupráci s moslimskými náboženskými vodcami vydalo brožúry o moslimskom náboženstve a jeho náboženských praktikách s cieľom poskytnúť dôstojníkom informácie. Vojenská tlač tiež publikovala prílohy zamerané na moslimské menšiny v armáde.³² Toto úsilie však malo krátke trvanie kvôli nedostatku financovania.

V ruskej armáde naďalej existujú apologéti pravoslávnych jednotiek, obhajujúcich potrebu posielat' moslimských regrútov do nebojových a menej prestížnych práporov – ako boli v minulosti napr. stavebné prápory. Argumentujú tým, že od rušenia stavebných práporov, ktoré sa začalo v roku 2004 a skončilo v roku 2006, boli moslimskí nováčikovia posielaní do pravidelných aj bojových jednotiek a došlo k nárastu medzietnických stretov. Podľa mnohých mediátorov (zástupcov etnických kultúrnych centier, výborov matiek vojakov atď.) boli dôstojníci, ktorí sa zúčastnili bojov v Čečensku, otvorene a často ostro nepriateľskí voči brancom kaukazského pôvodu, a to až do takej miery, že v regiónoch, kde moslimovia tvoria väčšinu, sa objavili požiadavky na vytvorenie etnických jednotiek.

Ak sa Rusko bude v budúcnosti uberať smerom k profesionálnej armáde, natískajú sa legitímne otázky, ktoré jasne vyplynuli z obsahu článku. Aká bude jej povaha vzhľadom na rastúcu moslimskú populáciu? Bude jednonárodná a armádou s jedným hlavným náboženstvom, alebo armádou reprezentujúcou národnú rozmanitosť? Odpovedať na túto otázku dnes nie je jednoduché. Slávny Antoine de Saint-Exupéry raz povedal, že nejde o to budúcnosť predvídať, ale vytvárať pre ňu podmienky už v súčasnosti. Podľa nášho názoru má táto myšlienka doposiaľ nevyužitý potenciál pre riešenie vplyvu islamského náboženstva v ruských ozbrojených silách.

Použitá literatúra:

1. BEBLER, A. (1989): Conscientious objection in socialist states — a comparative perspectives. *Studies in Comparative Communism*. [online]. Volume 24, Issue 1, March 1991. [Citované 27. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/003935929190023Y#!>.
2. BRADFIELD, D. (2016): Comrades In Arms?: Russian & Muslim Soldiers In The Red Army During World War II. [online]. *Electronic Theses and Dissertations*. [Citované 27. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://stars.library.ucf.edu/etd/5297>.
3. DAVIES, F. (2025): *Muslims in the Russian Army Colonial Accommodation and the Limits of Empire, 1874–1917*. Routledge, 2025. ISBN 9781032908939. 248 s.
4. DUBOGRAJ, E.V. (2010): Religioznost' voennosluzhatschich vooruzhennykh sil Rossijskoj federacii: sostojaniye, struktura, dinamika i sovremennaja praktika ispol'zovaniya vojenno-social'nom upravleniji: sociologičeskij analiz. [online]. [Citované 29. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://www.dissercat.com/content/religioznost-voennosluzha-shchikh-vooruzhennykh-sil-rossiiskoi-federatsii-sostoyanie-struktur>.

³² MELKOV, S. A. – PERENDŽIJEV, A. N. (2019): Dokument – Metodičeskije rekomendacii po rabote s vojennymi stroiteljami-musul'manami.

5. JEMELJANOVA, N. (2001): Islam i armija v Rossiji. [online]. In: *Vestnik Jevraziji. Acta Eurasica*. № 2 (13). Moskva, 2001, s. 54-73. [Citované 28. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://lnk.sk/gvs16>
6. KANDILOV, B. (1929): Religija v carskoj armiji. Moskva, 1929, 2-e izdanije. Cit. podľa: JEMELJANOVA, N. (2001): Islam i armija v Rossiji. In: *Vestnik Jevraziji. Acta Eurasica*. № 2 (13). M., 2001. s. 54-73. Dostupné na internete: <https://lnk.sk/gvs16>
7. KOUPLEND, N. (1991): Psihologija i soldat. Prerevod c anglijskovo. [online]. Moskva, 1991. [Citované 26. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://www.scribd.com/document/512905943/Kouplend-Psihologia-i-soldat>.
8. LANDA, R. G. (1995): *Islam v istoriji Rossiji*. Ruskaja Akademija Nauk. Institut Vostokovedenija. Moskva: Izdatel'stvo Voslit, 1995. ISBN 9785020178663. 312 s.
9. MAKSAKOV, I. (1996): Otrjad OMON vorvalsja v moskovskuju mečet'. [online]. [Citované 30. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://alif.tv/mozhno-li-musulmanam-sluzhit-v-rossijskoj-armii-za-i-protiv/>
10. MALAŠENKO, A. (2007): Islam dlja Rossiji. [online]. In: *Moskva: Centr Karnegi. Rossijskaja političeskaja encyklopedija 2007* (ROSSPEN), 192 s. ISBN 978-5-243-0888. [Citované 24. 7. 2025.] Dostupné na internete: file:///C:/Users/EU/Downloads/islam_dlya_rossii.pdf.
11. MELKOV, S. A. – PERENDŽIJEV, A. N. (2019): Dokument – Metodičeskije rekomendacii po rabote s vojennymi stroitel'jami-musul'manami (V pomošč komandiram i oficeram-vospitatel'jam voenno-stroitel'nych častej Minoborony Rossiji). [online]. In: *Issue 20/21. 2019. Soviet & Post-Soviet Wars: An Oral History Project. Ministerstvo oborony Rossijskoj Federacii*. Upravlenije služby vojsk, bezopasnosti voennoj služby i vospitatel'noj raboty voenno-stroitel'nych častej. Moskva, 2004. 48 s. [Citované 23. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/pipss/4951>.
12. MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. i dr. (1995): Rossijskije officery. [online]. In: *Moskva: Izd. centr Ankil-vojin*, 1995. [Citované 24. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://borisovdimitry.livejournal.com/75741.html>.
13. SOLOVJEV, S. S. – OBAZCOV, I. V. (1997): Rossijskaja armija: ot Afganistana do Čečni. [online]. In: *Sociologičeskij analiz. Moskva: Nacional'nyj Institut Imeni Jekateriny Velikoj*, 1997. 426 s. [Citované 30. 7. 2025.] Dostupné na internete: <file:///C:/Users/EU/Downloads/56719082.pdf>.
14. Spravka o sostojaniji sobljudenija zakonodatel'stva o svobode veroispovedanij v sisteme Ministerstva oborony Rossiji ot 14 nojabrja 1996. Cit. podľa: JEMELJANOVA, N. (2001): Islam i armija v Rossiji, [online]. [Citované 29. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://lnk.sk/gvs16>
15. VEREMČUK, V. I. (2003): K voprosu o vzajimodejstviji voennoj služby i religiji. [online]. In: *Sociologičeskije issledovanija*, 2003, № 12, s. 84-85. [Citované 28. 7. 2025.] Dostupné na internete: https://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2016_345.htm.
16. VEREMČUK, V. I. – KRUTILIN, D. S. (2016): Religioznaja situacija v Vooružjonnych silach. [online]. In: „*Socis*“ (*Sociologičeskije issledovanija*), 2016, № 4(384), s. 79-88. [Citované 29. 7. 2025.] Dostupné na internete: <https://socisras.ru/s0132-16250000375-8-1-ru-34/>.
17. WILLIAMS, E. S. (1986): *The Soviet Military: Political Education, Training and Morale*. (RUSI Defence Studies). Palgrave Macmillan, 1986. 226 s. ISBN 978-1349077564.

Kontakt:

prof. PhDr. Lubomír Čech, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubomir.cech@euba.sk

THEORETICAL APPROACHES IN ANALYZING THE IMPACT OF FDI ON NATIONAL SECURITY

TEORETICKÉ PRÍSTUPY PRI ANALÝZE VPLYVU PZI NA NÁRODNÚ BEZPEČNOSŤ

Rostyslav Karakash

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: rostislav.karakash@euba.sk

Abstract. This paper aims to synthesize and evaluate existing scholarly contributions on the interplay between foreign direct investment (FDI) and national security. By examining empirical case study, the paper highlights different authors' viewpoints and approaches on how FDI can simultaneously act as a driver of economic growth and a potential threat to national security. The findings emphasize the tension between investment liberalization and security concerns, showing how different jurisdictions balance openness with protection through mechanisms such as CFIUS in the U.S., EU screening regulations, and China's centralized review process. Empirical evidence suggests that investment screening mechanisms initially reduce cross-border M&A activity, though markets adjust over time. Legal ambiguities in national security definitions remain a challenge, risking protectionist overreach unless guided by principles of proportionality and transparency. The study concludes that greater transparency, regulatory harmonization, and international cooperation are crucial to balancing security concerns with economic openness in an era of rising geopolitical and technological tensions.

Key words: FDI, China, USA, EU, national security

JEL: K33, F52

Abstrakt. Cieľom tohto príspevku je zosumarizovať a vyhodnotiť existujúce vedecké príspevky týkajúce sa vzájomného pôsobenia priamych zahraničných investícií (PZI) a národnej bezpečnosti. Na základe empirickej prípadovej štúdie dokument poukazuje na rôzne názory a prístupy autorov k tomu, ako môžu PZI súčasne pôsobiť ako hnacia sila hospodárskeho rastu a potenciálna hrozba pre národnú bezpečnosť. Zistenia zdôrazňujú napätie medzi liberalizáciou investícií a bezpečnostnými obavami a ukazujú, ako rôzne jurisdikcie vyvažujú otvorenosť a ochranu prostredníctvom mechanizmov, ako sú CFIUS v USA, nariadenia EÚ o preskúvaní a centralizovaný proces preskúvania v Číne. Empirické dôkazy naznačujú, že mechanizmy preskúvania investícií spočiatku znižujú cezhraničné fúzie a akvizície, hoci trhy sa časom prispôbujú. Právne nejasnosti v definíciách národnej bezpečnosti zostávajú výzvou, ktorá môže viesť k protekcionistickým prehnaným opatreniam, ak nie sú riadené zásadami proporcionality a transparentnosti. Štúdia dospela k záveru, že väčšia transparentnosť, harmonizácia regulácie a medzinárodná spolupráca sú kľúčové pre vyváženie bezpečnostných obáv a ekonomickej otvorenosti v ére rastúcich geopolitických a technologických napätí.

Kľúčové slová: Priame zahraničné investície, Čína, USA, EÚ, národná bezpečnosť

JEL: K33, F52

Introduction

Foreign direct investment (FDI) plays a crucial role in fostering economic growth and development, particularly in emerging economies. It brings not only financial resources but also advanced technologies, management practices, and access to global markets. These benefits can lead to increased productivity, job creation, and overall economic competitiveness for the host country. However, the potential risks associated with FDI, especially in relation to national

security, have become increasingly prominent in recent years. Concerns regarding the national security implications of FDI have grown, leading to increased regulatory scrutiny and the implementation of investment screening mechanisms. Governments now face the challenge of balancing economic benefits with security risks, particularly in sectors such as critical infrastructure, defense, and emerging technologies.

This paper examines the intersection between FDI and national security, drawing upon the works of scholars from different legal and geopolitical perspectives. The selected authors provide a diverse and comprehensive analysis, incorporating legal, empirical, and policy-oriented approaches to FDI screening.

The scholars reviewed in this work have been chosen for their distinct yet complementary approaches to analyzing the role of national security in FDI regulation. Cheng Bian¹ provides an in-depth legal analysis of national security review mechanisms in China, the United States, and the European Union. He highlights the differences in screening procedures, legal definitions of security threats, and levels of state control over foreign investment. D.E. Moiseeva and A.D. Kulinich² examine the European Union's shift from neoliberal openness to more protectionist FDI regulation, highlighting how geopolitical tensions, particularly Chinese investments, have shaped EU policies and increased FDI securitization. Yuwen Li, Feng Lin, and Cheng Bian³ explore FDI regulation's geopolitical dimensions, focusing on cybersecurity, digitalization, and economic interdependence. They argue that EU regulatory gaps create challenges, necessitating stronger coordination in investment screening. Carlos Espulgues⁴ contrasts the formalized U.S. FDI model with fragmented EU and Chinese approaches, critiquing transparency issues and legal ambiguities that can lead to protectionist misuse of security regulations. Joel Slawotsky⁵ analyzes the self-judging nature of national security exceptions in international investment agreements, critiquing broad interpretations of security clauses enabling economic protectionism. He proposes evaluating FDI restrictions using corporate governance principles like proportionality and reasonableness. Eichenauer and Wang⁶ empirically analyze economic costs of investment screening mechanisms (ISMs) in OECD and EU countries.

1 Theoretical Foundations and National Security Implications of FDI

Foreign direct investment (FDI) is investment made by an entity based in one economy to acquire a lasting interest (usually at least 10% ownership) in an enterprise operating in another economy. The purpose of this investment is to establish a significant degree of influence or control over the company's activities. The International Monetary Fund (IMF) defines foreign direct investment as "cross-border investment" in which the investor seeks to acquire a lasting interest in an enterprise located in another economy.⁷ Beyond its economic contribution, FDI interacts with the concept of national security, which, although there are numerous different definitions, generally can be understood as a state's ability to safeguard its sovereignty, critical infrastructure, strategic industries, and population from external and internal threats. Therefore, national security today consists not only of categories as army

¹ BIAN, C. (2020): National Security Review of Foreign Investment. A Comparative Legal Analysis of China, the United States and the European Union.

² MOISEEVA, D. E. – KULINICH, A. D. (2024): New architecture of foreign direct investment regulation in the European Union.

³ LI, Y. – LIN, F. – BIAN, C. (2024): National Security in International and Domestic Investment Law. Dynamics in China and Europe.

⁴ ESPLUGUES, C. (2018): Foreign Investment, Strategic Assets and National Security.

⁵ SLAWOTSKY, J. (2018): The National Security Exception in US-China FDI and Trade: Lessons from Delaware Corporate Law.

⁶ EICHENAUER V.Z. – WANG F. (2024) : Mild Deglobalization: Foreign Investment Screening and Cross-Border Investment.

⁷ GALEZA, T. – CHAN, J. (2014): Coordinated Direct Investment Survey, p. 1.

strength or deterrence, but is also incorporating political, economic, environmental, and societal dimensions into security frameworks.⁸ The relationship between FDI and national security can be conceptualized as a dual dynamic:

Economic dimension: FDI fosters growth through technology transfer, capital inflows, job creation, and integration into global value chains, thereby boosting productivity and competitiveness.

Security dimension: Certain investments can introduce vulnerabilities, such as foreign control over sensitive assets, potential transfer of strategic technologies, or exposure to economic coercion.

This theoretical perspective underpins the global proliferation of investment screening mechanisms, which seek to balance the benefits of openness with the need to mitigate risks in sectors such as defense, critical infrastructure, digital technologies, and data management. Theory that contributes to a further theoretical framing of such dual dimension is the concept of "weaponized interdependence," as presented by Henry Farrell and Abraham Newman in their study *Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion*. The authors argue that in the era of globalization, economic ties that were originally considered instruments of stability and cooperation are becoming means of geopolitical pressure and security control. States that control key nodes in global networks (e.g., financial transactions, digital platforms, supply chains) are able to exploit this asymmetry to exert pressure on other actors, whether through access restrictions, sanctions, or monitoring.⁹

This approach is relevant for analyzing the active security policy of investing countries, where the state deliberately uses economic instruments, including foreign investment, to promote its own strategic interests. At the same time, it promotes understanding of why states are increasingly applying regulatory mechanisms to control FDI in order to prevent the exploitation of their own economic vulnerability.

The national security implications of FDI are multifaceted and complex. When foreign entities invest in critical infrastructure, sensitive technologies, or industries vital to national defense, there is a risk of compromising a nation's strategic interests. This could involve the transfer of sensitive information, the exploitation of technological vulnerabilities, or the potential for economic coercion. Moreover, the growing interconnectedness of global supply chains and digital networks amplifies these concerns, as investments in one sector may have far-reaching consequences across multiple domains. As a result, many countries have implemented or strengthened their FDI screening mechanisms, seeking to strike a delicate balance between attracting beneficial foreign investment and safeguarding their national security interests. The reason for this may be a lesson learnt from various precedents, one of the most scandalous and controversial being the famous case of Hambantota port in Sri Lanka. We are also aware of cases when, through the intervention of certain bodies with the help of regulatory mechanisms, deals potentially risky for national security did not take place. Like the case of Unocal in 2005, when China National Offshore Oil Corporation (CNOOC) withdrew its bid to acquire Unocal due to fierce political opposition, reflecting U.S. concerns over resource security and foreign government control.¹⁰ Unocal's reserves were strategically significant, and lawmakers feared that Chinese control over these resources could compromise U.S. energy security.

⁸ WU, Ch. (2025): Redefining concepts of nation and national security and establishing their models for the new era, chapter 3.

⁹ FARRELL, H. – NEWMAN, A. (2019): *Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion*.

¹⁰ HUDBAUER, G. – Wong, Y. – SHETH, K. (2006): *US-China Trade Disputes: Rising Tide, Rising Stakes*, p. 48.

There have been numerous instances, for example, of the contentious presence of the People's Republic of China's (PRC) capital in strategically significant areas of the European Union. Notable examples include investments in the port of Piraeus, the acquisition of the Kuka corporation in Germany, and the procurement of stakes in the port of Hamburg. Also, Chinese investors have discreetly invested in Elon Musk's ventures, including xAI, Neuralink, and SpaceX, using opaque structures to avoid U.S. regulatory scrutiny.¹¹ While these investments are primarily profit-driven, they raise concerns about potential conflicts of interest and undue influence, especially given Musk's significant role in U.S. technology and infrastructure.¹² Recent trends reveal that numerous countries are striving to counter Chinese expansion with their own agreements and investments. For example, TSMC's \$100 billion U.S. expansion. The Taiwan Semiconductor Manufacturing Company (TSMC) announced a significant investment in expanding its operations in the United States. This strategic initiative is intended to strengthen TSMC's global presence and reduce the impact of potential U.S. tariffs.¹³ However, critics in Taiwan have raised concerns that increasing production overseas may weaken Taiwan's strategic "silicon shield", as if TSMC makes more chips outside of Taiwan, it might weaken Taiwan's importance in the global chip industry and reduce Taiwan's political protection, which comes from being a crucial supplier of computer chips to the world, thereby potentially diminishing its geopolitical importance.¹⁴

Another one is the case of MineOne's Wyoming Real Estate Divestment, when in May 2024 President Biden has mandated that MineOne Wyoming Data Center LLC, a company predominantly owned by Chinese nationals, divest its property located in close proximity to Francis E. Warren Air Force Base. The strategic location near a missile base, coupled with the presence of specialized equipment, has heightened national security concerns. Consequently, this has led to an unprecedented presidential directive to reverse a foreign real estate transaction on the grounds of national security.¹⁵ This situation highlights the growing tension between foreign investments, particularly from China, and U.S. national security interests, especially when it involves areas close to sensitive military installations. These investments elicit concerns regarding potential security risks, political influence and economic dependencies.

As for the other major player on the world stage, the Russian Federation, in 2022 the public authorities and other institutional units of the Russian Federation decided to suspend the publication of a number of statistical reports in various sectors of the Russian economy, in particular in the areas of FDI and foreign trade. In the area of FDI, for example, the publication of geographically disaggregated data (i.e. data on partner countries for inward and outward FDI, as well as on Russian entities engaged in FDI), data on institutional sectors of the economy receiving and carrying out FDI, and other types of reports have been suspended. This classification of information is due to *"the unprecedented number of sanctions imposed on the Russian economy in 2022-2024 and is intended to reduce the negative effect of such restrictions as part of a set of counter-sanctions measures."*¹⁶

¹¹ FINANCIAL TIMES (2025): Chinese investors privately take stakes in Elon Musk's companies [online] Available at: <https://www.ft.com/content/66857e1e-a217-4ddd-8332-d9f0f75aa459> [cited 10.03.2025]

¹² Ibidem.

¹³ DAVIDSON, H. (2025): Taiwan hails 'historic' TSMC deal with US, but will it lose the 'silicon shield' protecting it from China? [online] Available at: <https://www.theguardian.com/world/2025/mar/07/taiwan-tsmc-deal-us-microchip-technology-investment> [cited 10.03.2025]

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ CIANI, M. et al. (2024): Foreign Investment And National Security: Navigating Heightened Scrutiny Of US, EU And UK Cross-Border Deals.

¹⁶ GERDO, A. (2024): Problemy vyyavleniya aktual'noy statisticheskoy informatsii o pryamykh inostrannykh investitsiyakh rossiyskoy federatsii v 2024 godu.

In this article, different authors from different countries will be reviewed in order to provide a complete picture and overview of the situation regarding the approach to studying the impact of FDI and to further compare the results.

2 Contemporary Academic Analyses of FDI–National Security Nexus

Cheng Bian in his 2020 book titled *National Security Review of Foreign Investment: A Comparative Legal Analysis of China, the United States and the European Union* analyses the approaches of China, the United States and the European Union to review of foreign investment from a national security perspective. Bian provides an in-depth legal analysis of the laws, practices, and controls in these countries, assessing their effectiveness and structural differences. Bian examines how each of the three jurisdictions regulate foreign investment from a national security perspective. He highlights that the U.S. has one of the most stringent and detailed control mechanisms, provided by the Committee on Foreign Investment (CFIUS), which ensures that all potential security-risk investment transactions are thoroughly vetted. Compared to the US, the EU has less stringent controls in place and relies on national regulators. On the other hand, China also has a strict control mechanism through the Ministry of Commerce (MOFCOM) and the National Development and Reform Commission (NDRC), which is aimed at protecting national security and controlling strategic industries.

Approaches to the concept of “national security”: the book explores how differences in political and economic systems affect what these jurisdictions understand by the term national security. Bian notes that the U.S. understands national security very broadly, including aspects such as cybersecurity, technology, and critical infrastructure. China also understands national security quite broadly, but focuses on strategic industries and data management, including initiatives to protect technology and military data. Bian emphasizes that China views national security through the lens of state control over strategic assets and data. The author also points out that the nature of the concept of national security is ever-changing with an open end.¹⁷

Screening procedures: Bian analyses how countries manage the screening process and what criteria they use to approve or reject deals. The U.S. has a more formalized system in which CFIUS has the authority to block potentially compromising transactions and can impose sanctions or require restructuring of the transaction. China’s system also allows for comprehensive review, but its hallmark is the closed nature of the process and the involvement of the central government, which gives the Chinese government more space in decision-making. The EU does not have a single screening system, but with the introduction of the mechanism in 2019, the Union is moving towards a more harmonized approach. However, the EU mechanism is highly dependent on individual member states and its effectiveness varies depending on their national interests.¹⁸

Bian points out that when screening measures lack transparency or apply ambiguous criteria, they can effectively act as barriers to foreign investment rather than legitimate security safeguards. He strongly asserts that national security reviews of FDI should remain under the exclusive control of sovereign states. The author argues that international bodies should not interfere with a nation’s discretion to define and enforce security-related restrictions on foreign investments. He observes that national security concerns in FDI regulation have expanded beyond traditional defense-related sectors. The increasing importance of emerging technologies (e.g., AI, big data, and infrastructure security) has led to a broader interpretation of what

¹⁷ BIAN, C. (2020): *National Security Review of Foreign Investment A Comparative Legal Analysis of China, the United States and the European Union*, p. 21.

¹⁸ BIAN, C. (2020): *National Security Review of Foreign Investment A Comparative Legal Analysis of China, the United States and the European Union*, chapter 2.

constitutes a “security risk” in investment decisions.¹⁹ Bian suggests that national security review regimes should be carefully balanced to ensure they do not unnecessarily hinder economic openness. He advocates for clearer legal definitions, greater procedural transparency, and a more structured approach to FDI regulation to prevent protectionist misuse.

D.E. Moiseeva, A.D. Kulinich in their 2024 article titled *New architecture of foreign direct investment regulation in the European Union* focus on the regulation of foreign direct investment (FDI) in the European Union (EU), which has undergone significant changes over the past decades, moving from a neoliberal approach to more protectionist measures. Major studies in this area emphasize the role of the European Commission as a key institution promoting supranational FDI controls, as authors mention.

The traditional EU approach to FDI was based on the principles of free movement of capital enshrined in Articles 63 and 206 of the Treaty on the Functioning of the EU (European Commission, 2024). However, with the adoption of EU Regulation 2019/452, a single FDI monitoring mechanism was introduced, which expanded the European Commission’s powers in this area. The trend towards the introduction of investment controls is not only characteristic of the EU, but also of other world economies such as the US and China, which emphasizes the global trend towards increased state regulation.²⁰

Theoretical approaches to analyzing FDI in the EU: Studies of FDI regulation in the EU often rely on the concepts of multilevel governance and securitization. The concept of multilevel governance explains how investment regulation has moved from the national to the supranational level, leading to a stronger role for the European Commission. The securitization theory proposed by the Copenhagen School of International Relations views FDI as a potential security threat, which helps justify the introduction of stricter control mechanisms (Buzan & Wæver, 2003; Danzman & Meunier, 2024). According to Moiseeva & Kulinich, the securitization of Chinese investments has become a tool to legitimize new EU regulatory initiatives.²¹

Main challenges of FDI regulation in the EU: Research indicates that the implementation of EU Regulation 2019/452 has been accompanied by several challenges. Firstly, there is regulatory fragmentation. Despite the existence of a unified regulation, foreign direct investment (FDI) screening mechanisms vary in severity across the European Union. Secondly, the definition of strategic sectors remains ambiguous, as the Regulation does not delineate specific sectors subject to mandatory screening, thereby allowing for national interpretations. Lastly, geopolitical factors exert significant influence; the tightening of FDI regulation within the EU occurs in the context of competition with China and the United States, rendering EU investment policy increasingly politicized.²²

Prospects for further regulation of FDI: Recent initiatives by the European Commission in 2024 aim to tighten the FDI regulation. In particular, it has been proposed to (1) establish mandatory FDI screening mechanisms in all EU countries, (2) expand the list of sectors requiring monitoring, (3) strengthen coordination between national regulators and the European Commission. Thus, this research indicates that FDI regulation in the EU continues to evolve towards greater centralization and control. The introduction of the concept of derisking and the further politicization of FDI indicate that EU supranational institutions are seeking to expand their competences with a focus on ensuring the economic security of the community. The authors argue that the introduction of an FDI screening mechanism in the EU is in line with the

¹⁹ BIAN, C. (2020): National Security Review of Foreign Investment A Comparative Legal Analysis of China, the United States and the European Union, p. 211.

²⁰ MOISEEVA, D. E. – KULINICH, A. D. (2024): New architecture of foreign direct investment regulation in the European Union, pp. 83-84.

²¹ Ibidem, pp. 86-87.

²² Ibidem, pp. 85-86.

worldwide trend of increasing control over foreign investment, especially in the context of economic interdependence and growing competition between global centers of power. They emphasize that the EU justifies its actions by the discourse of securitization, i.e. by presenting foreign investment as a potential security threat. Authors also point out that the EU used to adhere to the principle of free movement of capital, but is now gradually shifting towards protectionism, justifying it by the need to protect strategic industries. They emphasize that other global players, such as the US and China, are applying similar measures, which makes this trend inevitable. Moreover, they predict further tightening of FDI regulation in the EU and suggest that the Commission will continue to use the securitization discourse to justify new restrictions. They also emphasize that the process of communitarization of investment policy will gradually increase, making the EU more centralized on this issue.

2024 book edited by Yuwen Li, Feng Lin, Cheng Bian titled *National Security in International and Domestic Investment Law Dynamics in China and Europe* is organized into several thematical parts, each of which examines different aspects of foreign investment regulation. One of the aspects is an overview of national security in China's investment law. The book takes an in-depth look at Chinese laws and regulations governing FDI, including amendments to legislation in recent years. It emphasizes China's focus on protecting its strategic sectors such as technology and infrastructure, reflecting growing national security concerns²³. Another important aspect is EU legal framework. The FDI screening mechanism introduced in the EU in 2019, which aims to coordinate the control of foreign investment among member states, is analyzed. The legal instruments through which the EU seeks to protect critical industries such as energy, defense, and digital technologies are described²⁴. Finally, authors conduct comparative analysis of China and EU approaches, in which the authors highlight the differences and similarities in approaches to protecting national security through FDI regulation. The Chinese approach is more centralized and covers a wide range of strategic assets, while the EU prefers a more decentralized, coordinated method, with a focus on data and infrastructure protection²⁵.

The book emphasizes that geopolitical tensions between China and the West, including the EU, have shaped current approaches to FDI regulation. While China actively uses its investment programs to increase its influence, EU countries seek to avoid dependence on foreign investors who may pose a security threat²⁶.

Among the new challenges mentioned in the book, cybersecurity and data protection issues stand out. With the digitalization of the economy, both China and the EU have developed measures to prevent data breaches and protect intellectual property. The authors emphasize that the EU states were initially not actively interested in FDI screening, but after the intense pressure from the European Commission and foreign policy factors due to shifting policies of China, Russia and the USA, the situation changed. The authors suggest that the EU FDI screening mechanism may become more stringent in the future, especially if the geopolitical situation deteriorates. They point to discussions within the EU about the possible expansion of the European Commission's powers, stricter risk assessment criteria, implementing common standards for all member states. The authors of the book assess the EU FDI screening mechanism as a compromise but not a sufficiently rigorous instrument. They recognize its necessity in the context of increasing geopolitical instability, but point to possible gaps, such as fragmented approaches among EU states and weak powers of the European Commission.

²³ BIAN, C. (2024): The essential security interest exception clause in international investment agreements and arbitration: from an exception to a norm? P. 24.

²⁴ LI, Y. (2024): Europeanization of foreign direct investment screening: a spotlight on the EU Regulation, p. 82.

²⁵ LIN, F. (2024): A general constitutional theory for national security review of foreign direct investment, p. 23.

²⁶ BIAN, C. (2024): The essential security interest exception clause in international investment agreements and arbitration: from an exception to a norm? P. 49

Carlos Espulgues in his book *Foreign Investment, Strategic Assets and National Security* (2018) developed quite a broad examination of different approaches to FDI and its regulations in the USA, China and the EU. However, it should be borne in mind that this was written and published prior to the EU's 2019 FDI screening regulation.

This book explores the intersection of foreign direct investment, strategic assets, and national security, providing a multi-dimensional analysis of FDI's regulatory landscape and implications. Among other things, the author examines the interplay between trade and FDI, especially through WTO instruments like GATS and TRIMS, which demonstrates the complexity and hybrid nature of investment regulation. As he writes, unlike international trade law, which has the WTO as its central regulatory body, international investment law is highly fragmented. There is no comprehensive multilateral framework governing FDI. Instead, over 3,000 bilateral investment treaties (BITs), regional agreements, and national laws provide a patchwork of protection and regulations. This decentralized system results from historical developments, where FDI regulation evolved separately from trade liberalization efforts like the GATT/WTO.²⁷

Customary international law plays a minor role in FDI governance compared to treaties. BITs emerged as critical tools for providing investment protection, such as guarantees against expropriation and mechanisms for investor-state dispute settlement (ISDS). These treaties often act as a “minimum standard” for investment protection and encourage host states to create favorable legal environments. FDI and trade are interconnected but regulated through different frameworks. WTO agreements like GATS and TRIMS touch on investment-related issues but fall short of providing comprehensive FDI governance. The divergence between trade and FDI regulation complicates efforts to establish a cohesive international framework.²⁸

Speaking of risks related to FDI, the author states that FDI is both an economic boon and a source of risk for host states. While it contributes to economic growth, it can also raise national security concerns, particularly when investment involves critical infrastructure or sensitive industries such as energy, telecommunications, or defense.²⁹ Espulgues further categorizes the factors influencing risk perception as *Investor Origin*, when investments from state-owned enterprises (SOEs) or countries with strained diplomatic relations are often viewed as riskier; *Sectoral Sensitivities* when Strategic sectors, including technology and critical infrastructure, are more scrutinized due to their implications for security and economic independence; and *Political and Media Influence* when domestic politics and public opinion can heavily influence how FDI proposals are perceived and evaluated, as seen in cases involving Norway's Statoil and China's CNOOC.³⁰ As for regulatory responses - host states have developed screening mechanisms to evaluate FDI for national security risks. These systems vary by country and often include criteria such as the size of the investment, ownership structure, and its impact on strategic sectors.

Espulgues examines China's approach to FDI regulation: China has transformed into the largest global recipient of FDI while also becoming a major outbound investor. Its “going-out” policy encouraged domestic companies, often SOEs, to invest abroad. However, foreign acquisitions, especially in strategic sectors, have raised concerns in host countries about economic dependence and technology transfer. PRC has developed a complex legal framework to regulate FDI, balancing openness with national security. In 2011 a security review system was established, targeting foreign acquisitions in industries critical to China's strategic interests. The framework includes a mix of national security reviews, licensing requirements, and restrictions based on industry. It has also adopted a “negative list” system for regulating

²⁷ ESPULGUES, C. (2018): *Foreign Investment, Strategic Assets and National Security*, pp. 30-31.

²⁸ Ibidem, pp. 35-36.

²⁹ Ibidem, p. 188.

³⁰ ESPULGUES, C. (2018): *Foreign Investment, Strategic Assets and National Security*, pp. 166, 312.

FDI, which specifies industries where foreign investment is restricted or prohibited. Over time, reforms have shortened the list and eased restrictions in free trade zones, aiming to attract more foreign capital while safeguarding strategic interests.³¹

The current system has been criticized for its lack of transparency, broad discretion given to regulators, and potential for protectionism. Among the key issues identified by Espulgues are the vague definitions of terms like “national security” and “critical industries”, broad scope of transactions potentially subject to review, lack of clear thresholds triggering reviews, limited information on practical implementation and outcomes of reviews. However, the system remains in flux, with potential for significant changes as new laws and regulations are implemented. Overall, China’s evolving approach to foreign investment security reviews reflects its efforts to balance openness to FDI with protection of national interests. The system draws inspiration from other countries like the United States, while maintaining distinctly Chinese characteristics.

Chapter 8 of Espulgues’ book examines the United States as a model for evaluating foreign investment on national security grounds. It provides historical context, explores the evolution of regulatory frameworks, and highlights key challenges and case studies. The U.S. is presented as a dual leader: a top destination for FDI and an innovator in balancing openness with security concerns. The United States has been a leading recipient of foreign direct investment (FDI) due to its open economy and emphasis on innovation. However, despite its traditionally welcoming stance, the U.S. has long balanced FDI’s economic benefits against national security risks. Historical concerns have targeted different countries over decades.³²

The Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS) was established by President Ford in 1975 through Executive Order 11858. Initially, its role was advisory, aimed at monitoring inbound investment. However, the geopolitical climate of the 1980s, particularly Japan’s growing investment footprint, led to significant changes. The Exon-Florio Amendment (1988) granted CFIUS the authority to review, mitigate, or block foreign investments deemed a national security threat. Over time, this authority expanded, especially following the 9/11 terrorist attacks, which broadened the scope of “national security” to include critical infrastructure and homeland security.³³

Key milestones in development of CFIUS are also: Byrd Amendment (1992), which mandated CFIUS to investigate certain transactions involving foreign government-controlled entities, and FINSIA (2007) - The Foreign Investment and National Security Act, which broadened CFIUS’s scope, introducing mandatory reviews for acquisitions in critical infrastructure and extending oversight to sovereign wealth funds (SWFs) and state-owned enterprises (SOEs). It also emphasized transparency and increased Congressional involvement.

Key FDI case studies for development of CFIUS, provided by author are CNOOC-Unocal (2005) and Dubai Ports World (2006). In 2005, the China National Offshore Oil Corporation (CNOOC), a state-owned enterprise, made an \$18.5 billion bid to acquire Unocal, a California-based energy company with substantial oil and natural gas reserves³⁴. The bid outpaced a competing offer by Chevron, but it immediately faced scrutiny in the U.S. Unocal’s reserves were strategically significant, and lawmakers feared that Chinese control over these resources could compromise U.S. energy security. Also, CNOOC’s ties to the Chinese government raised fears of potential geopolitical leverage, along with speculation about potential transfers of technology and intellectual property critical to U.S. interests. Congressional opposition was fierce. Legislators passed a resolution to block the sale, citing national security concerns. Ultimately, CNOOC withdrew its bid, blaming “unprecedented

³¹ Ibidem, p. 323.

³² ESPULGUES, C. (2018): Foreign Investment, Strategic Assets and National Security, p. 263.

³³ Ibidem, p. 273.

³⁴ Ibidem.

political opposition.”³⁵ This case highlighted how political pressures can amplify national security evaluations in FDI regulation. The case underscored the need for clear national security guidelines in FDI evaluations. It influenced later updates to CFIUS regulations, including broader scrutiny of SOEs and critical infrastructure transactions.

For instance, acquisitions by Chinese corporations in sensitive sectors such as technology and infrastructure frequently elicit heightened scrutiny. This scrutiny has led to increased regulatory barriers and even outright rejections of Chinese investments in some cases. The United States, in particular, has strengthened its foreign investment review process through the Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS) to address national security concerns related to Chinese acquisitions. As a result, Chinese companies have had to adapt their investment strategies, often seeking partnerships or minority stakes rather than full acquisitions to navigate these challenges.

Dubai Ports World (DP World), a UAE-based company, sought to acquire operations at six major U.S. ports through its \$6.8 billion acquisition of the British-owned P&O Steam Navigation Company. There were some controversies in place, related to post-9/11 security sensitivities - the deal raised alarms because some of the 9/11 attackers were UAE nationals. Critics questioned whether a UAE-controlled entity could secure sensitive U.S. infrastructure. The bipartisan opposition emerged, with concerns centered on the ports’ role in national security and trade. Public opinion heavily influenced policymakers. CFIUS approved the transaction after a review, stating that the acquisition posed no credible threat to U.S. security. However, the process drew criticism for its perceived lack of transparency and thoroughness.³⁶

Under political pressure, DP World announced it would divest its U.S. operations to a domestic company. This move was seen as a concession to avoid further backlash. The DP World case led to calls for increased transparency in CFIUS operations and greater Congressional oversight. It fueled the enactment of the Foreign Investment and National Security Act (FINSA) in 2007, which broadened the definition of “national security” to include critical infrastructure like ports.

The author states that CFIUS has faced criticism on multiple occasions. One major concern is the ambiguity in defining key terms such as “national security” and “critical infrastructure,” which creates uncertainty and allows for broad executive discretion. Transparency is another issue, as critics argue that CFIUS operates too secretively, making it difficult for foreign investors to navigate the process. Additionally, the challenge of balancing openness with protection remains a key debate. While the U.S. seeks to maintain an FDI-friendly environment, restrictive measures risk being perceived as protectionist, potentially discouraging investment and provoking retaliatory actions from other countries. Espulgues uses the U.S. example to illustrate how national security concerns increasingly intersect with economic policy. The 8th chapter emphasizes that the U.S. framework, particularly the CFIUS model, has been emulated globally, influencing other nations like China to adopt similar mechanisms.

Joel Slawotsky’s 2018 article titled *The National Security Exception in US-China FDI and Trade: Lessons from Delaware Corporate Law* offers an in-depth examination of the invocation of national security exceptions in the context of U.S.-China foreign direct investment (FDI) and trade. It navigates the tension between state sovereignty and international economic obligations, exploring the increasing reliance on national security measures amidst global economic rivalry, particularly between the U.S. and China.

Slawotsky begins by emphasizing the delicate balance embedded in national security exceptions. These provisions, found in international economic frameworks such as Article XXI of GATT, give states the discretion to protect their “essential security interests.” However, the

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

article cautions that without proper oversight, such measures can devolve into protectionist tools that destabilize the global trade order. Traditionally associated with military concerns, the concept of national security has significantly expanded to encompass economic, technological, and cyber threats. This broadening reflects modern realities but introduces challenges in defining and regulating the boundaries of security-based exceptions.³⁷

The article situates this discussion in the context of the U.S.-China rivalry. It examines how the United States has increasingly invoked national security concerns to regulate Chinese investments and trade practices. For instance, measures such as tariffs on steel and aluminum, as well as the blocking of key acquisitions through the Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS), underscore the heightened focus on security. The Qualcomm-Broadcom case is a pivotal example, where the U.S. administration cited potential threats to technological dominance as grounds for intervention. This reflects a strategic pivot where the lines between economic competition and national security blur.³⁸

Conversely, the article examines China's position as a global investor, particularly through its state-owned enterprises (SOEs). These entities are often perceived by Western nations as tools of strategic influence, raising concerns about espionage and technology transfers.³⁹ Slawotsky explores how these concerns have spurred defensive measures in host countries, such as the European Union's investment screening frameworks and the increasingly stringent scrutiny of Chinese acquisitions in sensitive industries. These developments underscore a growing trend where national security becomes a lens through which economic interactions are scrutinized.

A significant portion of the article focuses on the legal ambiguities surrounding national security exceptions. Slawotsky critiques the "self-judging" nature of Article XXI, which allows states to unilaterally determine the necessity of their security-related measures. While this flexibility preserves sovereignty, it also creates opportunities for arbitrary and excessive application, potentially undermining the legitimacy of international economic law.⁴⁰ To address this, Slawotsky proposes drawing lessons from Delaware corporate law. Specifically, he highlights how principles of proportionality and reasonableness, used to evaluate directors' decisions during corporate takeovers, could offer a framework for assessing the validity of national security measures. This comparative approach is innovative, providing a potential pathway for balancing sovereignty with accountability.

The article concludes by discussing the broader implications of national security exceptions in the global economic system. The unchecked weaponization of these provisions, Slawotsky warns, risks eroding the foundations of international trade and investment law. To prevent this, he advocates for clearer standards and mechanisms that balance subjective discretion with multilateral review. Such reforms, he argues, are essential to ensuring that national security measures do not become tools for economic protectionism or political manipulation.

Slawotsky's analysis offers critical insights into the evolving dynamics of trade, investment, and security. By contextualizing the U.S.-China rivalry within the broader framework of international economic law, the article highlights the urgency of addressing the challenges posed by national security exceptions. He asserts that analyzing the standard through the lens of how Delaware directors address corporate security challenges offers a unique and valuable perspective on the issue. He advocates for the application of the criteria used by Delaware courts to assess defensive actions against corporate security threats to determine if

³⁷ SLAWOTSKY, J. (2018): The National Security Exception in US-China FDI and Trade: Lessons from Delaware Corporate Law, p. 250.

³⁸ Ibidem, p. 230.

³⁹ Ibidem, p. 231.

⁴⁰ Ibidem, p. 232.

governmental actions in response to national security threats contravene an international economic legal obligation. In the context of national security, the reviewing body should focus on whether the decision was reasonable, rather than necessarily the “correct” or most effective one. This method provides national leaders with flexibility while cautioning them against engaging in unreasonable and excessively discriminatory actions. The enhanced scrutiny standard achieves a balance between competing interests, allowing States to impose barriers when legitimate national security threats impact national defense, provided that the threat is objectively “real” and the measures taken to address it are reasonable and proportionate.

According to Eichenauer V.Z., Wang F, as written in their 2024 work *Mild Deglobalization: Foreign Investment Screening and Cross-Border Investment*, foreign direct investment has long been recognized for its economic benefits, including technology transfer, innovation spillovers, and productivity growth, as demonstrated in previous studies, such as those by Phillips and Zhdanov in 2013 and Javorcik and Poelhekke in 2017. However, FDI from state-influenced entities or countries facing geopolitical tensions often raise national security concerns. These concerns are heightened in sectors such as defense, dual-use technologies, and critical infrastructure, where foreign acquisitions can lead to significant vulnerabilities.⁴¹

The authors point out that in order to address these risks, investment screening mechanisms (ISMs) have been implemented in many OECD and EU countries. These mechanisms aim to balance security concerns with the need for economic openness. ISMs require governmental approval for acquisitions in security-sensitive sectors, empowering authorities to prohibit, condition, or unwind transactions that might jeopardize national security.⁴² While these measures are designed to mitigate risks, they also introduce a trade-off, as stricter ISMs can deter not only potentially harmful investments but also benign transactions, thereby reducing overall FDI inflows. As authors point out, empirical findings show a 12–16% decline in cross-border mergers and acquisitions (M&As) in screened sectors following ISM implementation, highlighting the economic cost of these security measures.⁴³

One of the critical pathways through which ISMs influence FDI is policy uncertainty. Lengthy screening processes and ambiguous criteria for determining security risks create an environment of unpredictability, discouraging foreign investors.⁴⁴ Eichenauer and Wang further conclude that this finding aligns with broader research on the adverse effects of regulatory ambiguity on economic decisions. Furthermore, ISMs act as a deterrent to investments by entities with potentially adversarial motives, signaling a high level of scrutiny for transactions involving sensitive sectors. While this deterrence is intentional, it can inadvertently lead to the diversion of investments to countries with less strict regulations, reducing the efficiency of global capital allocation.⁴⁵

Empirical evidence in the document, derived from a triple-difference (DDD) methodology applied to 43 OECD and EU countries, reveals several key insights. ISMs tend to disproportionately affect minority acquisitions (those involving less than 50% stakes) while having less impact on full acquisitions. The adverse effects on FDI are most pronounced immediately after the introduction of ISMs, emphasizing the role of initial policy uncertainty. Over time, however, M&A activity tends to recover, suggesting that investors and legal advisors adapt to the new regulatory environment.⁴⁶

⁴¹ EICHENAUER, V. Z. – WANG, F. (2024): *Mild Deglobalization: Foreign Investment Screening and Cross-Border Investment*, p. 1.

⁴² Ibidem, p. 11.

⁴³ Ibidem, pp. 23, 8.

⁴⁴ Ibidem, p. 7.

⁴⁵ Ibidem, pp. 13, 39-40.

⁴⁶ Ibidem, p. 20.

The findings have significant policy implications. Authors argue that policymakers must strive to design ISMs that effectively mitigate security risks without excessively deterring beneficial FDI. Transparency and predictability in screening procedures can help alleviate the negative economic impacts associated with ISMs. Additionally, given the globalized nature of FDI, international coordination on investment screening frameworks could reduce regulatory fragmentation and provide greater certainty for investors, according to authors.

3 Comparative analysis

Bian examines the procedural differences in FDI screening across key jurisdictions. He notes that the U.S. employs a broad and formalized system through the Committee on Foreign Investment (CFIUS), which grants the government explicit authority to block transactions deemed security risks. In contrast, China adopts an opaque, state-controlled process, which allows its leadership significant discretion over foreign investment approval. Meanwhile, the EU lacks a centralized screening body, relying on a national-level approach coordinated through the 2019 EU framework

Expanding on this, Moiseeva & Kulinich argue that the EU's regulatory shift from neoliberalism to protectionism reflects broader geopolitical trends, particularly regarding Chinese investments. They emphasize that the 2019 EU Regulation was driven by security concerns and political pressure from France, Germany, and Italy. However, the regulation still lacks uniform enforcement mechanisms, leaving member states discretion over FDI decisions.

Yuwen Li, Feng Lin, and Cheng Bian examine the geopolitical dimensions of FDI regulation, particularly the impact of cybersecurity, digitalization, and economic interdependence. They argue that the EU's securitization of Chinese investments has shaped recent regulatory initiatives, leading to stricter screening mechanisms across member states. Their research highlights how regulatory gaps and lack of uniform enforcement create challenges for EU policymakers, advocating for greater harmonization in FDI screening.

Meanwhile, Carlos Espulgues provides an institutional and historical approach, analyzing the lack of transparency and ambiguity in FDI screening mechanisms globally. He contrasts the highly formalized U.S. model with the less transparent systems of China and the EU, emphasizing that the absence of clear national security definitions often leads to regulatory uncertainty and potential protectionism. His work underscores the broader debate between economic openness and the increasing securitization of FDI, particularly concerning state-owned enterprises (SOEs).

Joel Slawotsky offers a different perspective, linking legal uncertainties in national security exceptions with the challenges of international economic law. He critiques the self-judging nature of security clauses like Article XXI of GATT, arguing that unchecked discretion could lead to economic protectionism and destabilize global trade. His analysis bridges trade law with FDI regulation, providing an innovative framework for assessing national security measures based on corporate governance principles like proportionality and reasonableness.

Eichenauer and Wang, in contrast, take an empirical approach, analyzing the economic costs of FDI screening mechanisms (ISMs) in OECD and EU countries. Their research highlights how ISMs reduce cross-border M&A activity, particularly in minority acquisitions, due to policy uncertainty and regulatory fragmentation. However, they note that over time, investors adjust to these mechanisms, leading to a gradual recovery in FDI flows. Their study underscores the trade-offs between investment openness and security concerns, advocating for greater regulatory transparency and international coordination.

Their findings align with Moiseeva & Kulinich's assessment that regulatory fragmentation within the EU increases investment uncertainty. Despite the introduction of common screening frameworks, individual member states retain significant discretion over approvals, creating inconsistencies in enforcement.

By organizing these insights around themes - procedural differences, legal ambiguities, economic trade-offs, and geopolitical considerations - this analysis reveals the complex interplay between national security and economic priorities in FDI regulation. The integration of recent case studies further exemplifies how FDI security concerns shape contemporary regulatory responses.

This comparative analysis highlights the diversity of approaches and methodologies employed by these authors. While Bian and Espulgues focus on legal and structural elements, Slawotsky integrates trade law and security policy, and Eichenauer and Wang emphasize empirical evaluation of ISM effects on FDI. Collectively, these perspectives provide a comprehensive understanding of the evolving relationship between FDI and national security in the context of increasing geopolitical tensions and technological advancements.

Conclusion

The findings from the reviewed literature emphasize the need for an intricate balance between economic openness and national security in FDI regulation. This balance is shaped by national priorities, legal frameworks, geopolitical rivalries, and technological advancements, leading to diverse regulatory landscapes worldwide.

A key takeaway is the tension between FDI liberalization and security concerns. The U.S. model, through CFIUS, exemplifies a highly centralized and formalized approach, prioritizing critical infrastructure protection and SOE scrutiny. Meanwhile, the EU's reliance on national regulators creates a fragmented but progressively harmonized system, while China's highly centralized review process reflects its state-driven economic model. These variations illustrate how different geopolitical contexts influence the balance between economic security and investment attractiveness.

Another significant finding is the economic cost of security-driven FDI regulations. Eichenauer and Wang's empirical study demonstrates that ISMs significantly reduce cross-border investment in sensitive sectors, particularly in the early years following the ISM implementation. This reinforces the argument that high regulatory uncertainty deters not only risky investments but also beneficial FDI, potentially reducing economic efficiency. However, over time, investors adjust to these new restrictions, leading to a recovery in M&A activity.

Legal ambiguities pose additional challenges. Slawotsky's critique of self-judging security provisions highlights the risks of regulatory overreach, as broad interpretations of national security exceptions could justify protectionist policies. He proposes applying corporate governance principles (e.g., proportionality and reasonableness) to FDI security assessments, ensuring that restrictions are justified and balanced rather than arbitrary.

The role of emerging technologies and cybersecurity in FDI security concerns is another critical aspect of modern FDI regulation. Bian and Li highlight the shift from traditional security concerns (military and energy sectors) to digital sovereignty and data protection. Recent case studies, such as the U.S. blocking of Chinese investments in SpaceX and Neuralink, or the strategic importance of Taiwan's semiconductor industry, underscore how technology now plays a central role in investment security assessments.

By fostering greater regulatory transparency, legal clarity and international cooperation, policymakers can enhance FDI security measures while preserving economic competitiveness in an era of increasing geopolitical tensions and technological disruptions.

References:

1. BIAN, C. (2020): *National Security Review of Foreign Investment. A Comparative Legal Analysis of China, the United States and the European Union*. Routledge. ISBN 9781032237572.

2. BIAN, C. (2024): The essential security interest exception clause in international investment agreements and arbitration: from an exception to a norm? In: *National Security in International and Domestic Investment Law. Dynamics in China and Europe*. Routledge. ISBN 9781032506418.
3. CIANI, M. et al. (2024): *Foreign Investment And National Security: Navigating Heightened Scrutiny Of US, EU And UK Cross-Border Deals*, MONDAQ.
4. DAVIDSON, H. (2025): *Taiwan hails "historic:" TSMC deal with US, but will it lose the "silicon shield" protecting it from China?* [online] Available at: <https://www.theguardian.com/world/2025/mar/07/taiwan-tsmc-deal-us-microchip-technology-investment> [cited 10.03.2025].
5. EICHENAUER, V. Z. – WANG, F. (2024): *Mild Deglobalization: Foreign Investment Screening and Cross-Border Investment*. Kiel: Institute for the World Economy, 3/2024.
6. ESPLUGUES, C. (2018): *Foreign Investment, Strategic Assets and National Security*, (Table of Contents) (July 10, 2018). Foreign Investment, Strategic Assets and National Security Intersentia, Cambridge, 2018. ISBN 9781780686233.
7. FARRELL, H. – NEWMAN, A. (2019): Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion. In: *International Security*, 44(1), pp. 42-79.
8. Financial Times (2025): *Chinese investors privately take stakes in Elon Musk's companies* [online] Available at: <https://www.ft.com/content/66857e1e-a217-4ddd-8332-d9f0f75aa459> [cited 10.03.2025].
9. GALEZA, T. – CHAN, J. (2014): What Is Direct Investment? *Investors often seek profits from a long-term stake in a foreign operation*, *Finance & Development*, 2014.
10. GERDO, A. (2024): Problemy vyyavleniya aktual'noy statisticheskoy informatsii o pryamykh inostrannykh investitsiyakh Rossiyskoy Federatsii v 2024 godu. In: *Vestnik Altayskoy akademii ekonomiki i prava*, 2024, № 12.
11. HUDBAUER, G. C. – WONG, Y. – SHETH, K. (2006): *US-China Trade Disputes: Rising Tide, Rising Stakes*. Peterson Institute for International Economics, Zwäzok 78. ISSN 0733-1738.
12. LI, Y. (2024): Europeanization of foreign direct investment screening: a spotlight on the EU Regulation, In: *National Security in International and Domestic Investment Law. Dynamics in China and Europe*. Routledge. ISBN 9781032506418.
13. LIN, F. (2024): A general constitutional theory for national security review of foreign direct investment, In: *National Security in International and Domestic Investment Law. Dynamics in China and Europe*. Routledge. ISBN 9781032506418.
14. MOISEEVA, D. E. – KULINICH, A. D. (2024): New architecture of foreign direct investment regulation in the European Union. In: *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 2024. 17(5).
15. SLAWOTSKY, J. (2018): The National Security Exception in US-China FDI and Trade: Lessons from Delaware Corporate Law in: *The Chinese Journal of Comparative Law* (2018) Vol. 6, No. 2, pp. 228-264.
16. WU, Ch. (2025): Redefining concepts of nation and national security and establishing their models for the new era. In: *Journal of Safety and Sustainability*, Volume 2, Issue 1, pp. 45-58.

Contact:

Mgr. Rostyslav Karakash

Faculty of International Relations

University of Economics and Business in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenska republika

e-mail: rostislav.karakash@euba.sk

EKONOMICKÉ SANKCIE AKO NÁSTROJ ZAHRANIČNEJ POLITIKY: PRÍPAD KUBY

ECONOMIC SANCTIONS AS A FOREIGN POLICY TOOL: THE CASE OF CUBA

Katarína Liptáková^a – Daniela Škutová^b – Oleksandr Lomanchenko^c

^a Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: katarina.liptakova@umb.sk

^b Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: daniela.skutova@umb.sk

^c Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika e-mail: sashalomanchenko8@yahoo.com

Abstrakt: Štúdia analyzuje ekonomické sankcie ako kľúčový nástroj súčasnej zahraničnej politiky prostredníctvom viac ako šesťdesiatročného sankčného režimu USA voči Kube. Cieľom je preskúmať účinnosť a efektívnosť ekonomických sankcií v kontexte moderných medzinárodných vzťahov. Východisková hypotéza predpokladá, že ekonomické sankcie vykazujú rôznorodé účinky, pričom ich efektívnosť pri dosahovaní stanovených cieľov varuje a môže prinášať zamýšľané aj nezamýšľané dôsledky pre všetky zúčastnené strany. Úspešnosť sankcií vo vzťahu k deklarovaným politickým a ekonomickým cieľom je analyzovaná cez ich vplyv na ekonomiku, spoločnosť a medzinárodné postavenie krajiny. Práca využíva deskriptívnu a obsahovú analýzu, pozorovanie, kvantitatívne hodnotenie makroekonomických ukazovateľov, historicko-logickú analýzu a komparatívnu metódu. Dosiahnuté výsledky potvrdzujú limitovanú efektívnosť sankcií pri dosahovaní ekonomických a politických cieľov a poukazujú na potrebu prehodnotenia ich využívania v súčasnej zahraničnej politike.

Kľúčové slová: ekonomické sankcie, efektívnosť sankcií, účinnosť sankcií, úspešnosť sankcií, medzinárodné vzťahy

JEL: 054

Abstract: The study analyzes economic sanctions as a key instrument of contemporary foreign policy through the more than sixty-year U.S. sanctions regime against Cuba. The aim is to examine the effectiveness and efficiency of economic sanctions in the context of modern international relations. The initial hypothesis posits that economic sanctions exhibit a variety of effects, while their effectiveness in achieving their stated goals varies and may produce both intended and unintended consequences for all parties involved. The success of sanctions in relation to stated political and economic objectives is analyzed through their impact on the economy, society and the international standing of the country. The article uses descriptive and content analysis, observation, quantitative assessment of macroeconomic indicators, historical-logical analysis and comparative methods. The results obtained confirm the limited effectiveness of sanctions in achieving economic and political goals and point to the need to rethink their use in contemporary foreign policy.

Keywords: economic sanctions, effectiveness of sanctions, success of sanctions, international relations

JEL: 054

Úvod

Hospodárske (ekonomické) sankcie sú jedným z najúčinnnejších a najefektívnejších spôsobov nenásilného ovplyvňovania aktérov medzinárodných vzťahov už mnoho desaťročí. Na základe systematického preskúmania dostupnej literatúry, predovšetkým zahraničných zdrojov, identifikujeme kľúčové determinanty efektívnosti a účinnosti ekonomických sankcií. Analýza je zameraná na empirické overenie hypotézy o podmienennej účinnosti sankcií prostredníctvom prípadovej štúdie kubánskeho embarga ako paradigmatického príkladu dlhodobého sankčného režimu.

Výskumný dizajn zahŕňa multidimenzionálnu analýzu makroekonomických indikátorov (HDP, miera inflácie, štruktúra zahraničného obchodu), sektorovú dekompozíciu ekonomickej výkonnosti (poľnohospodárstvo, priemysel, služby, turizmus) a hodnotenie sociálno-ekonomických dopadov na blahobyt obyvateľstva vo vzťahu k zdravotníctvu, vzdelávaniu a životnej úrovni. Metodologický aparát kombinuje deskriptívnu a obsahovú analýzu, pozorovanie, kvantitatívne vyhodnotenie ekonomických ukazovateľov, historicko-logickú rekonštrukciu evolúcie sankčného režimu a komparatívnu metódu s referenčnými prípadmi medzinárodných sankcií.

Cieľom výskumu je empirické testovanie teoretického predpokladu o kontraproduktívnosti ekonomických sankcií ako nástroja zahraničnej politiky a verifikácia tézy o limitovanej schopnosti sankcií dosiahnuť deklarované politické ciele v kontexte kubánskeho prípadu.

1 Koncept ekonomických sankcií v medzinárodných vzťahoch

Hospodárske (ekonomické) sankcie sú jedným z najúčinnnejších a najefektívnejších spôsobov nenásilného ovplyvňovania aktérov medzinárodných vzťahov už mnoho desaťročí. Na začiatku 20. storočia 28. prezident Spojených štátov Woodrow Wilson konštatoval, že: *„krajina, ktorá je vystavená bojkotu, je blízko ku kapitulácii. Uplatňujte ekonomické, mierové, pokojné, smrtiace opatrenia a použitie sily nebude potrebné. Je to strašný liek. Nezabije nikoho mimo bojkotovaného štátu, ale vytvára tlak, ktorému žiadna moderná krajina nedokáže odolať.“*¹ O sto rokov neskôr toto tvrdenie už nemá absolútnu platnosť, pretože, ako sa ukazuje, uplatňovanie ekonomických obmedzení v modernom svete poškodzuje nielen ekonomiku a spoločnosť cieľového štátu, ale aj iných aktérov medzinárodných vzťahov, prináša negatívne dôsledky pre svetovú ekonomiku. Je to spôsobené predovšetkým tým, že dnešný svet je globalizovaný, v dôsledku čoho rastie vzájomná závislosť a tým aj zraniteľnosť štátov. Napriek tomu sú ekonomické sankcie schopné čiastočne odpojiť určitý štát od svetového trhu. Na začiatku sa životná úroveň jeho obyvateľov postupne zhoršuje, avšak krajina, ktorá má relatívne rozvinutú hospodársku a technologickú základňu, sa v budúcnosti s vzniknutými problémami vysporiada.

Ekonomické reštriktívne opatrenia často používajú silné štáty voči relatívne slabým, čo prakticky vylučuje možnosť rovnocennej odpovede. Napriek popularite ekonomických sankcií nie je tento pojem priamo vysvetlený v žiadnom oficiálnom medzinárodnom právnom dokumente. Je to spôsobené tým, že jeho výklad závisí od konkrétneho prípadu. Samotný pojem ekonomické sankcie možno definovať rôznymi spôsobmi, ako *„skutočné alebo hroziace odopretie ekonomických vzťahov jedným alebo viacerými štátmi (odosielateľom(lmi)) s cieľom ovplyvniť správanie iného štátu alebo neštátnych subjektov v oblasti zahraničnej politiky alebo inej politickej otázky.“*² Ekonomické reštriktívne opatrenia možno taktiež vysvetliť aj ako *„úmyselné, vládou inšpirované zrušenie alebo hrozbu zrušenia obvyklých obchodných alebo finančných vzťahov.“*³

¹ HUFBAUER et al. (2007): Economic sanctions reconsidered, p. 1.

² JENTLESON, B. (2022): Sanctions: What Everyone Needs to Know, pp. 9-10.

³ HUFBAUER et.al. (2007): Economic sanctions reconsidered, p. 3.

Ak uvažujeme o ich cieľoch, uplatňujú sa preto, aby: a) ovplyvnili politický kurz cieľového objektu; b) zmenili vnútorný režim konkrétneho štátu; c) zabránili nepriateľským akciám; d) obmedzili rozvoj vojensko-priemyselného komplexu krajiny; e) motivovali určitého aktéra medzinárodných vzťahov k úprave rôznych aspektov svojej politiky. Okrem toho sa ekonomické obmedzenia využívajú na boj proti terorizmu, ochranu demokracie a základných ľudských práv a slobôd.⁴ Na základe uvedeného môžeme zhrnúť, že cieľom je obmedziť ekonomický rast a vplyv aktéra, ktorý porušil zásady medzinárodného práva, a to takým spôsobom, aby sa v budúcnosti zabránilo podobnému konaniu.

Niektoré štáty napríklad ukladajú obmedzenia s cieľom chrániť svoje národné a hospodárske záujmy ako USA. Existuje rôzne spektrum dôvodov, pre ktoré môžu byť ekonomické sankcie uložené, napr. demonštrovať občanom odhodlanie pri obrane národných záujmov. Teda, aj keď sú neúčinné a neefektívne, voliči ich použitie schvaľujú, pretože ich považujú za spravodlivý a správny krok v prístupe k zahraničnej politike. Takéto demonštratívne využívanie ekonomických reštrikcií pomáha dosahovať vnútropolitické ciele a uspokojovať požiadavky voličov, prispieva k vytváraniu pozitívneho obrazu silnej vlády.

Správna kategorizácia ekonomických sankcií pomáha lepšie pochopiť ciele, mechanizmy, ako aj dôsledky reštriktívnych opatrení. Následne takéto rozdelenie vytvára priaznivé podmienky na analýzu účinnosti a efektívnosti ich použitia so zámerom vypracovať úspešnejšie sankčné stratégie v budúcnosti. Mnohí domáci a zahraniční autori kategorizujú ekonomické sankcie odlišne. Závisí to predovšetkým od subjektov a objektov ich uplatňovania, ako aj od odvetví, na ktoré sú uvalené. Neexistuje všeobecne akceptovaný prístup k rozlišovaniu ekonomických sankcií. Napriek tomu sme identifikovali: a) finančné sankcie; b) obchodné sankcie; d) smart sanctions.

Finančné sankcie sú jedným z populárnych a účinných druhov hospodárskych obmedzení v oblasti medzinárodnej politiky a obchodu. Ich účelom je obmedziť prístup krajín, právnických alebo fyzických osôb k finančným službám a peňažným transakciám. Používajú sa na blokovanie zahraničných investícií, zmrazenie aktív a bankových účtov sankcionovaného subjektu nachádzajúcich sa v zahraničí.⁵ Okrem toho zahŕňajú vysoké zdanenie zahraničných prevodov, ako aj čiastočný alebo úplný zákaz finančnej podpory cieľovej krajiny. Svojím vplyvom znižujú potenciál ekonomického rozvoja sankcionovanej krajiny a obmedzujú jej schopnosť byť plnohodnotným účastníkom medzinárodného finančného systému.⁶

Obchodné sankcie možno označiť ako „reštriktívne opatrenia v oblasti vývozných a dovozných operácií krajiny alebo medzinárodnej organizácie voči inej krajine alebo skupine krajín.“⁷ Ich podstatou je čiastočné alebo úplné obmedzenie dovozu a vývozu tovaru, surovín alebo technológií do cieľovej krajiny s cieľom oslabiť jej ekonomický potenciál. Následne sa znižuje rast HDP krajiny, obmedzuje možnosť jej účasti na svetovom trhu, blokuje šanca rozvíjať hospodárske vzťahy s inými štátmi.⁸ Tento typ sankcií zahŕňa opatrenia ako hospodársky bojkot, obchodné embargo a obchodné blokády. Obchodné embargo je priame obmedzenie dovozu a vývozu tovaru a peňazí, ako aj obmedzenie obchodu s ropou, technológiami atď. Obchodná (hospodárska) blokáda je ďalší spôsob izolácie určitého štátu s cieľom narušiť jeho ekonomický rozvoj, zastaviť obchod a tým vynútiť určité politické ústupky. Často sa používa spolu s vojenskou blokádou, ale na rozdiel od nej sa vykonáva bez použitia násillia, a teda sa pri nej uplatňuje viac politických, ekonomických a právnych

⁴ ECONOMIC SANCTIONS: Penalties imposed by one or more countries against another country. Corporatefinanceinstitute.com [online].

⁵ CIPRIANI, M. – GOLDBERG, L. S. – LA SPADA, G. (2023): Financial Sanctions, SWIFT, and the Architecture of the International Payment System, pp. 31-52.

⁶ JERMANO, J. (2018): Economic and Financial Sanctions in U.S. National Security Strategy, pp. 64-73.

⁷ TIMOFEEV, I., N. (2024): European Union Trade Sanctions against Russia: Current Practices, p. 235.

⁸ BRATERSKYI, M., V. (2008): Dictionary of "What is what in world politics". Wehse.ru [online].

nástrojov. Následne pokračuje formou čiastočného alebo úplného ukončenia zahraničných finančných, obchodných a iných vzťahov konkrétneho štátu. Hospodársky bojkot je forma protestu alebo nenásilného odporu, zahŕňa odmietnutie spolupráce s určitým štátom v oblasti obchodu. Môže mať formu zastavenia nákupu tovaru a služieb, zadržania rôznych investícií atď.⁹

Smart sanctions (inteligentné sankcie) sa používajú proti konkrétnym osobám a objektom s cieľom obmedziť ich schopnosť obchodovať alebo používať rôzne tovary alebo služby.¹⁰ Sú vnímané ako modernizovaný a pragmatickejší typ ekonomických obmedzení. Pri porovnávaní tradičných a inteligentných obmedzení musíme zdôrazniť dva aspekty: a) konečný cieľ; b) flexibilitu. Ak hovoríme o prvom bode, smart sanctions sa snažia spôsobiť maximálne škody predovšetkým politickej elite realizujúcej politiku, ktorá vyvoláva uplatňovanie sankcií.¹¹ Druhý aspekt smart sanctions zahŕňa zákaz používať rôzne tovary alebo služby predovšetkým pre politickú elitu. K zmierneniu negatívnych dôsledkov pre obyvateľov dochádza prostredníctvom vylúčenia zo sankčných zoznamov v prípade veľmi potrebných tovarov a služieb, ako sú zdravotnícke pomôcky alebo potraviny. Kým v minulom storočí sa sankcie používali na obmedzenie schopnosti štátu a jeho obyvateľov obchodovať, s príchodom inteligentných reštrikcií sa ich konečným cieľom stali politické elity, ministerstvá, spoločnosti a veľkí podnikatelia.¹² V dôsledku toho sa zvyšuje ich účinnosť, čo z nich robí čoraz populárnejší nástroj zahraničnej politiky, ale aj efektívny spôsob nátlaku na aktérov medzinárodných vzťahov.

Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že ekonomické sankcie zaujímajú v modernej svetovej politike dôležité miesto. Umožňujú predchádzať vojnám, chrániť základné ľudské práva a slobody, brániť suverenitu štátov a pod. Na druhej strane, ich uplatňovanie spôsobuje, že negatívne účinky pocíti nielen cieľový objekt, ale aj ostatní aktéri medzinárodných vzťahov. V dôsledku toho nepriaznivo ovplyvňujú ekonomický stav štátov a medzinárodných korporácií a vyvolávajú globálnu hospodársku nestabilitu. To má následne priamy vplyv na svetovú ekonomiku, narúšajú sa medzinárodné toky tovarov, zvyšuje sa inflácia, množia sa ekonomické problémy krajín atď. Schopnosť sankcií dosiahnuť svoje ciele závisí od odolnosti konečného objektu, proti ktorému sa uplatňujú, ale aj od mnohých iných okolností a faktorov. Preskúmame ich na príklade Kuby s dôrazom na efektívnosť a účinnosť sankcií uvalených na tento ostrov zo strany USA. Vo svetovom spoločenstve v 20. storočí predstavujú americko-kubánske vzťahy osobitnú kapitolu, ktorá je stredobodom skúmania mnohých teoretikov z oblasti politických vied. Ide o dva štáty, ktoré sú si geograficky blízke, ale ich ekonomický potenciál je kvantitatívne i kvalitatívne neporovnateľný.

Existuje obmedzené množstvo špecializovaných slovenských a českých akademických zdrojov zameraných na ekonomické sankcie voči Kube. Články o tejto téme sú pomerne zriedkavé, akademická produkcia je veľmi limitovaná. To je dôvod, prečo je východiskovým prameňom odborná štúdia Lipková, Ľ. - Kucharčík, R. (2017): K niektorým otázkam súčasného vývoja americko-kubánskych vzťahov.

2 Ekonomické sankcie uvalené na Kubu a ich vývoj

Obchodné embargo USA voči Kube ilustruje, že sankcie môžu krajinu dostať do stavu trvalej sociálno-ekonomickej nestability. Bolo zavedené ako účinný a nenásilný spôsob

⁹ RITTER, D. (2008): Dictatorships and Authoritarian Regimes, Insurrections against, pp. 563-573.

¹⁰ STATE SECRETARIAT FOR ECONOMIC AFFAIRS SECO (2017): Smart sanctions – targeted sanctions. Seco.admin.ch [online].

¹¹ BELOZYOROV, S. A. – SOKOLOVSKA, E.V. (2023): Ethical dilemma of economic sanctions as an external threat, pp. 303-321.

¹² TIMOFEEV, I. N. (2020): A State or a Person? Who Are the 'Smart Sanctions' Against? Valdaiclub.com [online].

oslabenia protivníka s cieľom zmeniť jeho vnútorný politický režim. V dôsledku sankcií Kuba ročne prichádza o niekoľko miliárd dolárov a je takmer úplne izolovaná od svetového trhu.

Kubánska republika je malý ostrovný štát v Latinskej Amerike. Vzhľadom na geografickú polohu ju možno nazvať „podbruškom Ameriky“, čo následne určuje jej význam pri formovaní geopolitickej stratégie USA. Proces jej postupnej izolácie a ekonomickej devastácie pozostával z niekoľkých etáp a trvá už desiatky rokov. Na začiatku 20. storočia bol ostrov jedným z hlavných miest amerických investícií do nehnuteľností, výroby cukru a rafinérie ropy.¹³ V dôsledku šírenia komunistickej ideológie sa v roku 1959 uskutočnila kubánska revolúcia pod vedením Fidela Castra, ktorá nastolila diktatúru. Dôsledkom bolo úplné privlastnenie všetkého zahraničného kapitálu vrátane amerických podnikov a aktív štátom.¹⁴ Podľa oficiálnych údajov išlo o najrozsiahlejšiu a nekompenzovanú stratu majetku, ktorá USA spôsobila škodu vo výške 15 – 20 miliárd dolárov. Okrem veľkých hospodárskych strát čelili aj komunistickej hrozbe na svojich hraniciach, čo vyvolalo odvetné opatrenia. V októbri 1960 USA zaviedli čiastočné embargo voči Kube, ktoré bolo odôvodnené ako reakcia na nepriateľskú politiku novej vlády. V roku 1961 došlo k neúspešnej operácii v Zátok svíň, čo motivovalo vládu USA prehodnotiť svoj prístup k nátlaku na Kubu. V roku 1962 bolo na základe iniciatívy USA pozastavené členstvo Kuby v Organizácii amerických štátov.¹⁵ V tom istom roku americký prezident J. F. Kennedy podpísal nariadenie „3347“, ktoré predpokladalo úplne prerušenie obchodných a politických vzťahov medzi USA a Kubou, čím de facto začal jej izoláciu od sveta.¹⁶ USA v roku 1963 prijali zákon zakazujúci Američanom akékoľvek investície a nákupy na Kube. O rok neskôr na podnet USA zaviedla Organizácia amerických štátov proti Kube politické a obchodné sankcie, ktoré jej znemožnili plnohodnotne sa zúčastňovať na obchode so susednými štátmi a so zvyškom sveta. To síce poškodilo hospodárstvo, ale vďaka neustálej podpore ZSSR mohla Kuba fungovať a stabilne sa rozvíjať. Od roku 1966 mali americkí občania úplný zákaz cestovať na Kubu, príp. mohli cestovať iba cez tretie štáty, najmä Mexiko a Kanadu. Dôležitým krokom v sprísňovaní obchodného embarga bol Helms-Burtonov zákon prijatý v roku 1996.¹⁷ Priniesol obmedzenia pre zahraničné firmy a jednotlivcov, ktorí spolupracovali s kubánskymi štátnymi spoločnosťami v tretích krajinách, poskytovali ostrovu hospodársku pomoc alebo mu predávali zbrane.¹⁸ Tým sa obmedzili možnosti Kuby obchádzať embargo, pretože štáty sa obávali zhoršenia vzťahov s USA.

Začiatkom 80. rokov ostrov čelil vážnym problémom vo svojej ekonomike. Príčinou bol pokles výkonnosti ekonomík krajín socialistického bloku, s ktorými aktívne spolupracoval. Okrem toho bol v roku 1982 zaradený na Zoznam krajín sponzorujúcich terorizmus, čo doslova prehĺbilo izoláciu. Táto kombinácia nepriaznivých faktorov vyvolala vysokú infláciu a nezamestnanosť a hospodársku krízu začiatkom 90. rokov 20. storočia. Koncom 20. storočia vtedajšia americká administratíva posilnila obchodné embargo voči Kube. Dôvodom bol rozpad komunistickeho bloku, krajina bola bez stabilnej podpory, čo pre USA znamenalo príležitosť konečného potlačenia diktatúry a rozvoj svojho vplyvu v regióne. S cieľom vyvinúť ešte väčší tlak bol v roku 1992 prijatý zákon o kubánskej demokracii (The Cuban Democracy Act), ktorý rozšíril vtedajšie obchodné embargo i na spoločnosti mimo USA. Ohraničil menové a finančné

¹³ LARIN E. A. (2023): Cuba. History. History of Cuba from the late 15th century to the early 21st century. Bigenc.ru [online].

¹⁴ CUBA. (2023): Bigenc.ru [online].

¹⁵ ISTORIA KUBY (2023). Bigenc.ru [online].

¹⁶ CUBA SANCTIONS. State.gov [online].

¹⁷ NAHRSTEDT, J. (2021): US economic sanctions on Cuba: An analysis of the reasons for their maintenance, pp. 1-41.

¹⁸ LIPKOVÁ, Ľ. – KUCHARČÍK, R. (2017): K niektorým otázkam súčasného vývoja americko-kubánskych vzťahov.

transakcie medzi americkými a kubánskymi firmami v tretích krajinách a zakázal zahraničným lodiam vstup do amerických prístavov, ak predtým navštívili Kubu.¹⁹

Roky 2000-2003 priniesli zmeny v americko-kubánskych vzťahoch v dôsledku zmiernenia embarga. V roku 2000 bol prijatý zákon o reforme obchodných sankcií a posilnení vývozu, ktorý umožnil predaj amerických výrobkov na Kube na základe dočasných licencií a plnej zálohy. Kuba bola v roku 2001 v dôsledku prírodnej katastrofy nútená uzavrieť s USA dohodu, ktorá dovolila americkým spoločnostiam dodávať na ostrov potraviny.

Bushova administratíva v roku 2004 zaviedla nové sankcie, prísne obmedzili prevody peňazí na Kubu a návštevy Američanov. Taktiež bol zakázaný dovoz a vývoz niektorých tovarov a služieb, vrátane zníženia počtu letov. Toto sankčné úsilie prvýkrát po 40 rokoch vyvolalo v americkej spoločnosti zmiešané reakcie. Mnohí obyvatelia USA začali pochybovať o účinnosti a efektívnosti obchodného embarga, pretože sa mu nepodarilo zmeniť režim. Rodiny kubánskych emigrantov žiadali o zmiernenie tlaku sankcií, aby mohli slobodne pomáhať príbuzným na Kube. Takúto ideu podporovali aj úradníci s odôvodnením, že diktatúra nepadla a že ťažké bremeno sankcií nesú nevinní ľudia. V perspektíve budúcnosti to znamenalo šancu.

„Do roku 2009 boli sankcie voči Kube zo strany USA niekoľkokrát rozširované a sprísnené. Zo embarga boli vyňaté iba dodávky potravín a liekov v záujme nepoškodenia širokých mas kubánskeho obyvateľstva. Americkí občania mali zakázané navštíviť Kubu alebo uzatvárať obchodné kontrakty na jej území.“²⁰

Roky 2009-2016 boli obdobím “rozmrazovania” vzťahov medzi štátmi, k čomu prispelo viacero dôvodov. Po prvé, v roku 2008 Fidel Castro opustil post prezidenta Kuby, kde ho vystriedal jeho mladší brat Raul Castro. To viedlo k rôznym liberálnym reformám v politike a hospodárstve, ktoré znamenali pozitívny signál pre USA. Po druhé, prezident USA B. Obama bol zástancom prehodnotenia prístupu politiky voči Kube. Sankcie sa ukázali ako bezperspektívne. Boli zmiernené obmedzenia v spolupráci v oblasti cestovného ruchu, obchodu a financií. Bolo zriadené priame telefonické spojenie s medzi USA a Kubou, ktoré sa predtým uskutočňovalo cez tretie štáty. Po tretie, Valné zhromaždenie OSN od roku 1992 každoročne vyzývalo USA, aby zrušili hospodárske sankcie voči Kube s odôvodnením, že sú nedemokratické a nevhodné.²¹ Sankcie sa uvoľnili v humanitárnej oblasti a v oblasti politického dialógu. Americkí občania mohli každoročne navštevovať svojich príbuzných. V roku 2014 boli zrušené obmedzenia prevodov peňazí, krajiny obnovili veľvyslanectvá vo svojich hlavných mestách. Kuba bola v roku 2015 na podnet USA vyradená zo Zoznamu krajín sponzorujúcich terorizmus. Americkým podnikom boli udelené licencie na vykonávanie obchodných činností na ostrove a uzavreté mnohostranné dohody s cieľom rozšírenia spolupráce.²² To všetko viedlo k hospodárskemu boomeru na Kube, rýchlemu rozvoju súkromného sektora,²³ čo aktívne priťahovalo nové investície a peniaze do štátneho rozpočtu. Došlo k oživeniu ekonomiky, hoci sankcie boli stále v platnosti a vláda čelila vysokej miere inflácie a nezamestnanosti.

Obdobie od roku 2017 možno charakterizovať posilňovaním ekonomického tlaku. Namiesto ústupkov prezident D. Trump zaviedol nové obmedzenia, ktoré zakázali americkým občanom a spoločnostiam spolupracovať so štátnymi kubánskymi podnikmi. Boli zrušené

¹⁹ WONG, K. A. (1994): The Cuban Democracy Act of 1992: The Extraterritorial Scope of Section 1706(a), pp. 651-682

²⁰ LIPKOVÁ, E. – KUCHARČÍK, R. (2017): K niektorým otázkam súčasného vývoja americko-kubánskych vzťahov, s. 136.

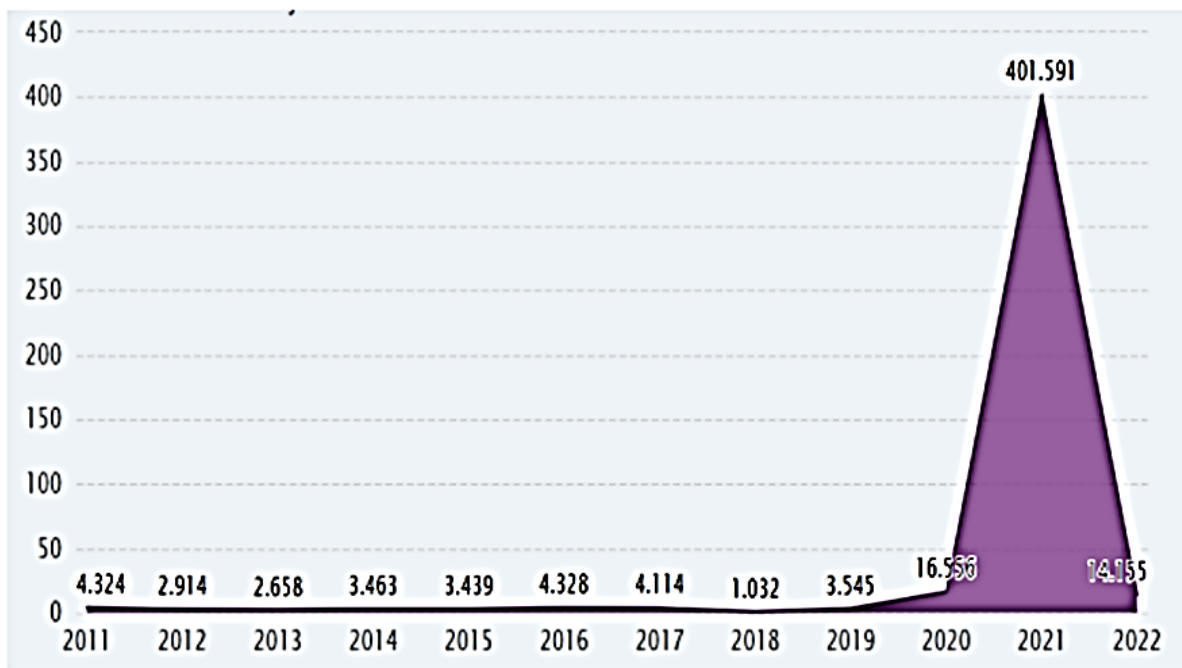
²¹ The UN General Assembly again called on the United States to lift sanctions against Cuba. (2024). Vedomosti.ru [online].

²² OLIVER, I. – NODARSEVENANCIO, M. (2022): Understanding the Failure of the U.S. Embargo on Cuba. Wola.org [online].

²³ SMOLÍK, J. – ZEMANOVÁ, M. (2022): Politický vývoj Kubánskej republiky v rokoch 2000-2021, s. 317.

výmenné vzdelávacie programy pre študentov a obmedzené prevody peňazí Američanov pre ich príbuzných žijúcich na Kube. Bol aktivovaný oddiel 3 Helmsovho-Burtonovho zákona, ktorý umožňuje americkým občanom podávať sťažnosti na subjekty využívajúce nezákonne ich majetok na ostrove. Neskôr bola Kuba opätovne zaradená na Zoznam krajín sponzorujúcich terorizmus.²⁴ Tieto aktivity v kombinácii s pandemiou Covid-19 viedli k nárastu inflácie (graf 1), priniesli negatívne dôsledky pre ekonomiku.

Graf 1: Vývoj inflácie na Kube v rokoch 2011 až 2022 (v percentách)

Prameň: Cuba Inflation, 2022. Dostupné na: <https://www.ceicdata.com/en/cuba/inflation>

Pozn.: Čiara označuje vývoj miery inflácie. Najvyššia hodnota bola v roku 2021 a dosiahla 401.591%, čo predstavuje hyperinfláciu.

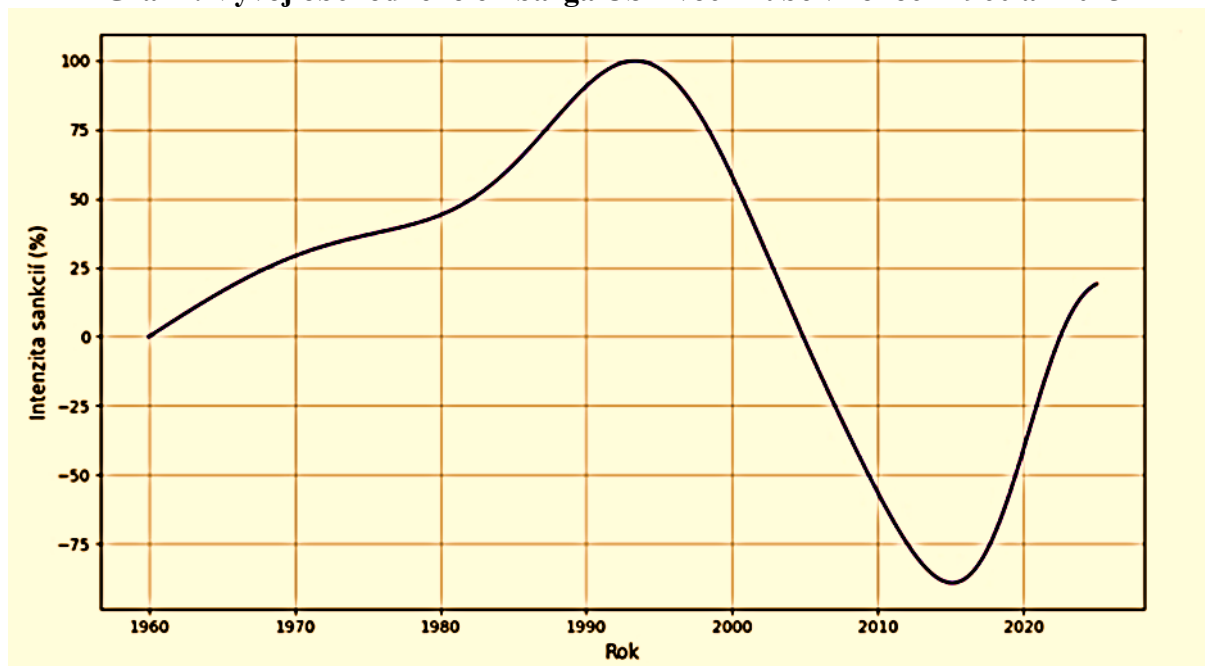
Všetky snahy o dosiahnutie kompromisu medzi vládami boli zvrátené. Nasledujúca administratíva J. Bidena vnímala kubánsku otázku ako druhoradú záležitosť, príčinou čoho bola pandémia a ukrajinská kríza. Napriek tomu USA čiastočne zmiernili sankcie v oblasti cestovného ruchu a potravín a začiatkom roka 2025 vyradili Kubu zo Zoznamu krajín sponzorujúcich terorizmus.

Žiadny štát vo svete sa nenachádza v takej dlhodobej ekonomickej a politickej izolácii od svojho vplyvného najbližšieho suseda ako Kuba.

Na základe pozorovania doterajšieho vývoja konštatujeme, že sankcie voči Kube sa pravidelne posilňovali a oslabovali v závislosti od politických názorov vládnucej strany USA. Vývoj obchodného embarga možno znázorniť ako sínusoidu odrážajúcu tendenciu zmien vo využívaní hospodárskych obmedzení. Je zobrazená v nasledujúcom grafe 2.

²⁴ PIKALO, A. (2025). Trump added Cuba back to the list of state sponsors of terrorism. The Cuban leader called the decision a mockery and discredit. Forbes.ua [online].

Graf 2: Vývoj obchodného embarga USA voči Kube v rokoch 1960 až 2025

Prameň: vlastné spracovanie

Pozn.: Čiara označuje mieru sprísňovania alebo uvoľňovania embarga v jednotlivých rokoch.

3 Účinnosť a efektívnosť ekonomických sankcií na Kubu

Osobitnou otázkou je účinnosť a efektívnosť ekonomických sankcií na kubánsky režim. J. S. Nye²⁵ pripúšťa, že „*uvalenie sankcií nebolo efektívne v prípade pádu Castrovhovho režimu. Vojenský zásah mohol prispieť k jeho pádu, ale sankcie sa ukázali byť najefektívnejšou politickou voľbou.*“

Pri meraní účinnosti a efektívnosti ekonomických sankcií je dôležité poznamenať, že neexistuje univerzálna metóda, na základe ktorej by ich bolo možné jednoznačne posúdiť a označiť za úspešné. Vo všeobecnosti ich úspešnosť závisí od mnohých faktorov. Predovšetkým od toho, či dosiahli ciele, zámery, s ktorými boli uvalené, či poškodili cieľový štát a pre koho ďalšieho priniesli následky a dôsledky, príp. aj nežiaduce a neplánované, napr. aj pre krajinu, ktorá ich iniciovala, pre iných aktérov vo svetovej ekonomike a pod. Predtým, ako rozoberieme tieto aspekty na príklade nami analyzovaných sankcií, je však dôležité preskúmať, čo je efektívnosť.

Efektívnosť sa vo všeobecnosti týka počtu použitých zdrojov a konečného úžitku, ktorý je z nich získaný. Často je považovaná za neoddeliteľnú súčasť ekonomiky a jej hlavných procesov pri výrobe konkrétnych tovarov. Z ekonomického hľadiska sa vzťahuje na dosahovanie cieľov pri minimalizácii využívania existujúcich zdrojov. Z pohľadu manažmentu označuje schopnosť racionálne využívať existujúce možnosti a zdroje na dosiahnutie hlavných cieľov organizácie (prípadne štátu). Vzhľadom na tieto definície možno konštatovať, že efektívnosť je vnímaná ako rýchle dosiahnutie požadovaného výsledku s minimálnymi stratami. Hlavnými kritériami jej merania sú: a) produktivita (napríklad miera vplyvu sankcií na štát); b) prínos pre organizáciu (prípadne štát); c) vynaložené zdroje a úsilie.

Čo sa týka účinnosti, všeobecne predstavuje pomer medzi plánovaným a skutočným stavom určitého ukazovateľa pri realizácii konkrétnej činnosti. Pomáha posúdiť rozsah a užitočnosť dosiahnutých cieľov.²⁶ Z právneho hľadiska predstavuje mieru úspešnosti pôsobenia

²⁵ NYE, J. S. (2011): The Future of Power, pp. 73-74.

²⁶ ČESANÁ, S. (2023): Účinnosť. Ekonomicka.sk [online].

zákonov na dosiahnutie ich hlavného cieľa – práva a poriadku.²⁷ Meranie percenta účinnosti je zložitý proces, ktorý zahŕňa stanovenie cieľov, analýzu procesu ich dosahovania a sumarizáciu informácií o aktuálnom stave. Tieto ukazovatele sa potom porovnávajú s pôvodným plánom, ktorý sa používa na výpočet miery účinnosti.

Ak tieto dva pojmy aplikujeme na paradigmu sankcií, tak efektívnosť skúma, do akej miery bol cieľový aktér ekonomicky alebo politicky poškodený, zatiaľ čo účinnosť ukazuje, či boli dosiahnuté ciele, s ktorými boli sankcie pôvodne uvalené. Účinné sankcie sú vtedy, ak dosahujú ciele bez toho, aby priniesli nežiaduce dôsledky. Z toho vyplýva, že efektívne, účinné a úspešné sankcie sú tie, ktoré prinášajú prospech subjektu sankcie, nevyvolávajú preň veľké straty a hmatateľne poškodzujú cieľový objekt.

Niektorí autori, ako Hufbauer et al.,²⁸ Grinberg, Belozyorov a Sokolovska²⁹ efektívnosť a účinnosť ekonomických sankcií merajú podľa toho, ako reštriktívne opatrenia ovplyvnili mocenskú politiku sankcionovaného štátu. S. Bonetti³⁰ kritizuje túto metódu. Tvrdí, že úspech sankčného režimu sa dosiahne len vtedy, keď cieľový štát akceptuje podmienky, ktoré boli vyvolané sankciami iniciujúcej krajiny. Menej populárnym spôsobom výpočtu je teória hier, ktorá umožňuje posúdiť účinnosť a efektívnosť sankcií z hľadiska výhod a strát pre ich iniciátora.³¹ Tieto pohľady sú príkladom mnohých prístupov, ako merať účinnosť a efektívnosť ekonomických sankcií. V článku sme zvolili prístup, ktorý predpokladá porovnanie plánovaných a realizovaných cieľov, analýzu dynamiky vývoja HDP, inflácie, miery nezamestnanosti, cien tovarov a služieb, štátneho dlhu, zahranično-obchodnej bilancie, ale aj iných makroekonomických ukazovateľov štátu, ktorý bol zasiahnutý sankciami. Nemenej dôležitou súčasťou je preskúmanie vnútorných a vonkajších politických dôsledkov sankcií, ich vplyvu na svetovú ekonomiku, správanie rozhodujúcich aktérov medzinárodných vzťahov. Ďalej sledujeme dosiahnutie politických cieľov (zmena režimu vs. zmena správania), ekonomické náklady (pre Kubu vs. pre USA), nežiaduce dôsledky sankcií (humanitárne aspekty, posilnenie autoritárskeho režimu).

Môžeme identifikovať dva hlavné ciele hospodárskeho embarga USA na Kubu: a) zvrhnutie komunistickej diktatúry a obnovenie demokracie; b) maximálne obmedzenie hospodárskeho rozvoja a izolácia od svetovej ekonomiky. Pokiaľ ide o prvý cieľ, napriek zložitému sociálno-ekonomickému stavu krajiny spôsobenému sankciami sa diktatúru a socialistický režim nepodarilo zvrhnúť, čo je podmienené viacerými dôvodmi. Z historického hľadiska komunistická propaganda o potrebe odolnosti pre budúce víťazstvo nad kapitalistickým nepriateľom vzbudzovala a stále vzbudzuje dôveru u generácií mnohých Kubáncov. Politická elita sa často odvoláva na to, že taká veľká krajina ako USA nemôže zlomiť malý ostrov a ducha jeho obyvateľov. To motivuje Kubáncov znášať rôzne útrapy a vystatovať sa bezmocnosťou svojho nepriateľa. Prostredníctvom čiastočných úľav a pravidelnej pomoci sa Kuba vyrovnáva s následkami. To znižuje nespokojnosť obyvateľov a oddŕaže potenciálny štátny prevrat. Okrem toho je pre americké spravodajské služby ťažké podporovať odbojové skupiny, pretože obyvatelia často opúšťajú ostrov z dôvodu absencie záujmu bojovať za slobodu a lepší život pre svoju krajinu. Kubánska vláda naďalej potláča základné ľudské práva a slobody, ako napr. slobodu prejavu nesúhlasu so štátnou politikou.³² Príčinu hospodárskych nedostatkov prisudzuje prevažne americkému embargu. Politická elita

²⁷ HAHN, J. (2022): The Effectiveness of the Law. In: Foundations of a Sociology of Canon Law, pp. 179-222.

²⁸ HUFBAUER et al. (2007): Economic sanctions reconsidered. 233 p.

²⁹ GRINBERG, R. S. – BELOZYOROV, S. A. – SOKOLOVSKA, E. V. (2021): Effectiveness of Economic Sanctions: Assessment by Means of a Systematic Literature Review, pp. 354-374.

³⁰ BONETTI, S. (2010): Distinguishing characteristics of degrees of success and failure in economic sanctions episodes, pp. 805-813.

³¹ YAGOFAROVA, I. D. (2024): Indicators and criteria for the effectiveness of economic sanctions, pp. 19-23.

³² SMOLÍK, J. – ZEMANOVÁ, M. (2022): Politický vývoj Kubánskej republiky v rokoch 2000-2021, s. 313.

kontroluje hlavné informačné zdroje, čím eliminuje akékoľvek prejavy individuality a slobody informácií. Úrady využívajú rôzne orgány na prenasledovanie, zastrašovanie alebo dokonca likvidáciu kritikov režimu. Politickí väzni, ktorí sa pokúsia o útek alebo odpor, dostávajú dlhé tresty odňatia slobody bez možnosti zmeniť konečný rozsudok. Podľa španielskej organizácie Prison defenders je na Kube viac ako 1 000 politických väzňov vrátane 34 detí a podmienky ich zadržiavania nezodpovedajú medzinárodným štandardom.³³ To následne obmedzuje možnosti Kubáncov a zasieva v nich strach, čo ich odrádza zmeniť situáciu. Podpora ZSSR a neskôr Číny, Ruska a čiastočne medzinárodných organizácií ako OSN udržiava súčasný režim na ostrove. Každoročná rezolúcia OSN vyzýva USA, aby zrušili neopodstatnené sankcie voči Kube. Cez možnosť vstúpiť do medzinárodných organizácií sa prekonáva izolácia a udržiava existujúci režim. To uisťuje obyvateľov, že medzinárodné spoločenstvo ostrov neopustilo a aktívne mu pomáha.

Čo sa týka druhého cieľa, maximálne obmedzenie hospodárskeho rozvoja a izolácia Kuby od svetovej ekonomiky, ekonomické sankcie USA sú v tomto zmysle úspešné. V posledných desaťročiach sa kubánske hospodárstvo nachádza v neustálej recesii a len málo odborníkov predpovedá rast v nasledujúcich rokoch. Ekonomická situácia na Kube je zložitá vzhľadom na vyše polstoročia uplatňované embargo a nedostatočne efektívne riadenú ekonomiku. Zásadným problémom je nerozvinutá a zaostalá odvetvová štruktúra ekonomiky, takmer úplná a významná závislosť na dovoze potravín a nedostatok domácich zdrojov. Kuba sa vzhľadom k svojej geografickej polohe a doterajšiemu ekonomickému rozvoju stala silne závislou na zahraničných trhoch.³⁴ K zhoršovaniu ekonomickej situácie prispieva byrokracia a princíp plánovaného hospodárstva, v ktorom štát kontroluje trh, výrobu a ceny tovarov. To v dynamickom a globalizovanom svete vedie k neefektívnym rozhodnutiam, ktoré ešte viac posilňujú účinok ekonomických obmedzení. Pri posudzovaní efektívnosti a účinnosti obchodného embarga USA je dôležité zamerať pozornosť na mikroekonomické a makroekonomické problémy, ktoré prinieslo. Napríklad v roku 2021 sa uskutočnila menová reforma, ktorá mala posilniť národnú menu peso. Chýbajúca nezávislá centrálna banka a prísna kontrola zo strany štátu však spôsobili, že realizácia zmeny vyvolala desaťnásobný nárast inflácie a nezamestnanosti. Podľa nezávislých agentúr tak v rokoch 2021 – 2022 inflácia dosiahla až 200 – 500 %, zatiaľ čo vládne správy uvádzali len 33 – 77 %. To následne viedlo k znehodnoteniu národnej meny a intenzívnemu rastu dopytu po cudzej mene ako dolár.³⁵ Navyše, do tejto reformy Kuba mala duálny systém meny, čo tiež komplikovalo fungovanie podnikov kvôli nestabilite peňažného trhu.³⁶

Daňová politika zameraná na minimalizovanie súkromných príjmov a obmedzené možnosti akumulovať osobný kapitál brzdí rozvoj. Dôsledkom je veľká sociálna nerovnosť, zosilnená častou privatizáciou nehnuteľností a fondov. Kvôli nepriaznivému podnikateľskému prostrediu zahŕňajúcemu vysoké dane, dlhé byrokratické procesy, nestabilnú legislatívu a vysokú mieru štátneho monopolu zahraničné spoločnosti len zriedka považujú Kubu za miesto, kde by mohli investovať svoje peniaze. Snaha vlády zabezpečiť, aby peniaze prichádzali predovšetkým do štátnych podnikov a aby pracovnú silu najímal výlučne štát vedie k zdĺhavým a nekompromisným rokovaniam s podnikateľmi a demotivuje ich. Podnikateľ napríklad nemôže zamestnať viac ako 100 pracovníkov. V dôsledku toho ľudia často pracujú neoficiálne, rozvíja sa čierny trh práce.

Obchodné embargo vyvoláva pokles dovozu a vývozu, zvyšuje nedostatok tovaru, liekov, potravín a elektrickej energie. Úroveň dovozu prevyšuje úroveň vývozu, generuje

³³ CUBA: Events of 2023 (2024). Hrw.org [online].

³⁴ LIPKOVÁ, L. – KUCHARČÍK, R. (2017): K niektorým otázkam súčasného vývoja americko-kubánskych vzťahov.

³⁵ COUNTRY REPORT – CUBA (2024). Bti-project.org [online].

³⁶ DAVIES, L. (2024): Understanding Cuban Money. Cubaniatravel.com [online].

závislosť od zahraničných dodávok. Podľa štatistiky za rok 2023 dovoz dosiahol 8,9 miliardy USD a vývoz 1,9 miliárd USD.³⁷ Kuba dováža najmä potraviny a technológie z krajín, ako sú Čína, Venezuela, USA a Rusko.³⁸ V roku 2023 muselo približne 38% Kubáncov obmedziť svoju stravu z dôvodu nedostatku potravín. V nasledujúcich rokoch dané číslo narástlo. Dôvodom sú roky neúrody, zníženie financovania poľnohospodárstva a nedostatok pracovných síl na realizáciu priemyslu. Neskôr, v dôsledku vysokých cien a absencie rozpočtových príjmov bol ostrov nútený obmedziť dovoz zahraničných produktov, pretože nebol schopný platiť za dodávky, čo viedlo k ďalšiemu zvýšeniu chudoby. Podľa údajov Kubánskeho strediska pre monitorovanie ľudských práv v roku 2024 sa približne 89% obyvateľov nachádzalo pod hranicou chudoby.³⁹ Veľký nedostatok základných výrobkov núti ľudí štrajkovať, čo ďalej paralyzuje ekonomiku a vedie k poklesu životnej úrovne. Dlhodobým dôsledkom ekonomických sankcií je emigrácia z ostrova, vyskytuje sa od 80. rokov 20. storočia, keď desaťtisíce Kubáncov opustili svoju krajinu v snahe nájsť lepší život. Po víťazstve Castrovho režimu odišli 2 milióny občanov, z ktorých takmer 86 % emigrovalo do USA.⁴⁰ Táto tendencia nielen pretrváva, ale sa ešte zintenzívnila kvôli neustálemu nedostatku normálnych životných podmienok. V roku 2022 opustilo ostrov viac ako 500 tisíc ľudí, Kuba prichádza o pracovnú silu, ktorá by mohla pomôcť štátu prekonať ekonomickú a sociálnu krízu.⁴¹

Problémom je deficit štátneho rozpočtu, v roku 2023 bol 18.5% HDP.⁴² V roku 2019 predstavoval HDP Kuby 103,43 miliardy USD, v dôsledku pandémie klesol v roku 2020 o 10,97-16,55 %, čo spôsobilo v dôsledku obmedzeného cestovného ruchu akútnu ekonomickú krízu.⁴³ V snahe vyriešiť tento problém vláda prijala novú fiškálnu politiku, ktorá však nebola úspešná a viedla k ešte väčšiemu nárastu rozpočtového deficitu.⁴⁴ V súčasnosti je štátny rozpočet v úpadku aj v dôsledku rozšírenej korupcie a rozvoja čierneho trhu, ktorý pripravuje štát o desiatky miliárd dolárov. K tomu prispieva existencia vysokej úrovne kriminality. Hlavnými príčinami rastu nelegálnej a protizákonnej činnosti sú aktivity drogových kartelov, šíriace syntetické drogy na uliciach.⁴⁵ Jedným z prosperujúcich sektorov ekonomiky je cestovný ruch, ktorý dnes prispieva k pomalému rastu HDP. V roku 2023 príjmy z turizmu dosiahli približne 3 miliardy dolárov. V roku 2024 bol celkový HDP na úrovni 110 – 112 miliárd USD, čo generuje možný rast. Minister hospodárstva predpovedal, že HDP by v roku 2025 mal rásť o 1 %.⁴⁶

USA v dôsledku chýbajúceho stabilného obchodu s Kubou strácajú ročne približne 2 miliardy dolárov, čo pre úspešnú ekonomiku nie je vážna strata.⁴⁷

Kuba kvôli ekonomickým sankciám nie je členom medzinárodných organizácií ako MMF alebo Svetová banka, čo obmedzuje jej schopnosť participovať vo svetovej ekonomike a obmedzuje zahraničné príležitosti na nápravu zaostávania. Hoci spolupracuje s hospodárskymi

³⁷ CUBA - POST-INDEPENDENCE ECONOMIC MALAISE. Gfmag.com [online].

³⁸ CUBA IMPORTS. Tradingeconomics.com [online].

³⁹ GOLOD NANOSIT UDAR PO KUBE. Bolee 4 millionov kubincev stradajut ot prodovol'stvennoj bezopasnosti v 2023 godu (2024). Ru.cibercuba.com [online].

⁴⁰ KOZICHEV, E. (2016): In LIPKOVÁ, E. – KUCHARČÍK, R. (2017): K niektorým otázkam súčasného vývoja americko-kubánskych vzťahov.

⁴¹ CUBA (2024). Coface.com [online].

⁴² COUNTRY REPORT – CUBA (2024). Bti-project.org [online].

⁴³ CUBA GDP GROWTH RATE 1971-2025 (2025) Macrotrends.net [online]; CUBA INFLATION (2022). Ceicdata.com [online]

⁴⁴ COUNTRY REPORT – CUBA (2024). Bti-project.org [online].

⁴⁵ Na kube rastie pouličná a drogová kriminalita, čo však miestne úrady v oficiálnych štatistikách popierajú (2024). Dennikn.sk [online].

⁴⁶ MALER, S. – FRANK, M. (2024): Cuba predicts 1% growth in 2025 after dismal year, economy minister says. Reuters.com [online].

⁴⁷ KOSTECKIY, S. (2020): 60 Years of Solitude: US Sanctions Against Cuba Are the Longest in History. Why Is America Punishing the Island of Freedom? Lenta.ru [online].

zväzmi ako BRICS, takáto spolupráca len zriedkavo vedie k zmysluplnej finančnej pomoci. Ostrov je nútený obrátiť sa na iné krajiny, aby mu schválili úver na splatenie štátneho dlhu. Podarilo sa mu vyjednať dohody o pôžičkách s Ruskom a Čínou, splácanie ktorých sa často odsúva v čase. To následne vedie k nárastu zahraničného dlhu, ktorý úrady starostlivo skrývajú. Podľa dostupných údajov v roku 2019 predstavoval 19 miliárd dolárov a každoročne sa zvyšuje.⁴⁸

Efekt, ktorý mal byť dosiahnutý zavedením obchodného embarga, nenaplnil očakávania USA. Na Kube nenastali politické zmeny smerom k demokratizácii spoločnosti a k uplatňovaniu ľudských práv. Hoci obchodné embargo nedokázalo zlomiť socialistický režim, kombinácia silného ekonomického tlaku, byrokracie a neúspešnej domácej politiky priniesla výraznú sociálno-ekonomickú nestabilitu a má na ostrov devastujúce účinky.

4 Perspektívy v oblasti sankcií s ohľadom na rôzne faktory

Ak uvažujeme o budúcom vývoji amerických sankcií voči Kube, nemôžeme nevenovať pozornosť prioritám novozvoleného prezidenta USA D. Trumpa. Na ich základe možno predpokladať, že hospodársky tlak na Kubu sa bude len zvyšovať. Hlavným cieľom je zabrániť zlepšeniu stavu kubánskej ekonomiky, ale aj obmedziť podporu Číny a Ruska, aby sa tým ohraničil ich vplyv v tomto regióne. Dôkazom toho je opätovné zaradenie Kuby na Zoznam krajín sponzorujúcich terorizmus D. Trumpom v prvý deň jeho prezidentovania a jeho zámer zakázať zahraničným (najmä mexickým) tankerom prevážať ropu na ostrov.

Príklad Kuby ukazuje, že ekonomické sankcie môžu byť efektívnym a účinným spôsobom nenásilného zásahu proti protivníkovi s cieľom čo najviac ho oslabiť v prípade, keď k tomu prispievajú priaznivé domáce faktory ako absencia prírodných zdrojov a slabá výkonnosť ekonomiky. Efektívnosť a účinnosť sankčného režimu je tiež podmienená tým, že Kuba nemá trvalých hospodárskych partnerov a stále stráca pracovnú silu. Účinok ekonomických reštriktívnych opatrení v krajine je hmatateľný. Hospodárska situácia je v patovej situácii a v najbližších desaťročiach sa pravdepodobne nezlepší. Pod účinnosť a efektívnosť sankcií sa podpisuje skutočnosť, že krajiny, ktoré v minulosti boli priateľské ku Kube, prešli sériou politických zmien, čím zmenili svoju politiku voči nej a prestali ju podporovať. Oslabujúci vplyv mali prírodné katastrofy, ktoré ostrov pripravili o rôzne ekonomické príležitosti. Kuba pred rokom požiadala OSN o potravinovú pomoc, napriek tomu, že ide o jednu z najúrodnejších oblastí vo svete. Hospodárstvo založené na príjmoch z cestovného ruchu a drobného obchodu nepokrýva verejné výdavky, čo spôsobuje rozpočtový deficit a krízu v sociálnej politike. To rozvíja čierny trh, emigráciu, nezamestnanosť, korupciu a banditizmus, podkopáva bezpečnosť. Kuba sa nachádza v zóne geopolitických záujmov USA, čo ešte zvyšuje jej zraniteľnosť voči sankciám. Rastúca podpora ostrova zo strany Číny a Ruska zvyšuje ich vplyv v Latinskej Amerike, výrazne mení geopolitickú rovnováhu síl, čo môže v budúcnosti generovať ďalšie problémy.

Účinnosť a efektívnosť ekonomických sankcií USA voči Kube je rozporuplná. Úspech je podmienený tým, že v tomto prípade nedošlo k odvetným opatreniam, sankcie uplatnila silná krajina voči slabšej, ktorá nemá v regióne a svete veľký hospodársky význam. Strata Kuby ako obchodného partnera neovplyvnila ekonomiku USA, čo je dôležitým faktorom pri zvyšovaní sankčného tlaku.

Efektívnosť v našom chápaní znamená, do akej miery sankcie poškodili cieľový štát z hľadiska ekonomiky, politiky a spoločnosti, pri zvážení vynaložených prostriedkov a úsilia. Z pohľadu iniciátora, USA, sankcie priniesli silné ekonomické poškodenie Kuby (pretrvávajúca recesia, vysoká inflácia - v roku 2021 až 401 %, nedostatok potravín, liekov, výpadky elektriny, 89 % obyvateľov pod hranicou chudoby v roku 2024, izolácia od medzinárodného trhu čo sa

⁴⁸ COUNTRY REPORT – CUBA (2024). Bti-project.org [online].

týka prístupu k MMF, Svetovej banke a stabilným investorom, dlhodobý rozvrat štátneho rozpočtu (rozpočtový deficit v roku 2023 predstavoval 18,5 % HDP), masívna emigrácia (viac ako 500 000 ľudí emigrovalo v roku 2022). Sankcie sú vysoko efektívne v zmysle poškodenia ekonomického systému cieľovej krajiny s nízkymi nákladmi pre USA.

Účinnosť znamená, či sankcie dosiahli politické ciele, ktoré si ich iniciátor stanovil. Negatíva (neúspechy z pohľadu cieľov USA) sú tieto: zmena režimu nenastala (komunistický režim pretrval viac ako 60 rokov, vrátane generáčnej výmeny vodcov), nedošlo k demokratizácii (opozičné hnutia sú represívne potláčané, sloboda prejavu je silne obmedzená), kubánska propaganda využíva embargo na posilnenie naratívu „malého hrdinského ostrova čeliaceho veľmoci“, čím paradoxne podporuje legitimitu režimu. Režim je podporovaný aj z iných krajín, Rusko, Čína, Venezuela a čiastočne aj OSN mu pomáhajú prežiť. Humanitárne následky poškodzujú obraz USA, medzinárodné organizácie (vrátane OSN) dlhodobo kritizujú embargo ako neetické. Sankcie sú nízko účinné, nepodarilo sa dosiahnuť hlavný politický cieľ, ktorým bola zmena režimu a demokratizácia krajiny.⁴⁹ Nedošlo k výrazným systémovým zmenám.

Realizovaný výskum na príklade Kuby potvrdil náš predpoklad, že sankcie sú kontroverzným nástrojom zahraničnej politiky a pre rôzne príčiny nie vždy dosahujú účel, na ktorý boli uvalené. Ich účinnosť a efektívnosť závisí od rozličných vonkajších a vnútorných faktorov. Jedným z nich je všeobecné medzinárodné dodržiavanie a presadzovanie. Ak sú obchádzané alebo nedostatočne vymáhané, ich efektívnosť a účinnosť sa výrazne znižuje. Z vnútorných faktorov môžeme vyzdvihnúť podporu vlády a jej cieľov zo strany obyvateľstva, dostatočné surovinové a energetické zdroje, výrobnú kapacitu a politické usporiadanie krajiny, typ ekonomiky, pripravenosť hospodárstva na vonkajší tlak, ako aj výkonnosť v technologickej oblasti. Ďalej klímu, prírodné prostredie, časté prírodné katastrofy a pod. Z vonkajších faktorov je dôležité spomenúť možnosti zapojenia do medzinárodného obchodu, stupeň otvorenosti ekonomiky, prístup na nové trhy, zahranično-politické vzťahy s partnermi, mieru účasti v medzinárodných organizáciách, geopolitické záujmy. Okrem toho zohráva dôležitú úlohu faktor ekonomického prepojenia a vzájomnej závislosti medzi štátom, ktorý uplatňuje sankcie a štátom, prípadne skupinou štátov, na ktorý sú uvalené a časový faktor spôsobujúci oneskorenie ich účinku. Tieto faktory a ich vplyv na účinnosť a efektívnosť sankcií vyžadujú ďalšie skúmanie.

Záver

Ekonomické sankcie predstavujú významný, avšak rozporuplný nástroj súčasnej zahraničnej politiky, ktorý umožňuje presadzovať strategické ciele nenásilnými prostriedkami. Ich použitie býva legitimizované princípmi medzinárodného práva a často sa javí ako alternatíva k priamemu vojenskému zásahu. Zároveň však čoraz častejšie čelí otázkam účinnosti, etickej opodstatnenosti a dôsledkov.

Cieľom tejto štúdie bolo empirické preskúmanie hypotézy o kontraproduktívnosti ekonomických sankcií prostredníctvom detailnej analýzy sankčného režimu USA voči Kube, ktorý predstavuje jeden z najdlhšie trvajúcich prípadov unilaterálnych sankcií v dejinách medzinárodných vzťahov. Na základe aplikácie deskriptívnej, historicko-logickej a kvantitatívnej analýzy makroekonomických a politických ukazovateľov sme dospeli k záveru, že účinnosť a efektívnosť sankcií je podmienená komplexným súborom vnútorných a vonkajších faktorov, ktoré ovplyvňujú nielen správanie cieľového štátu, ale aj dôsledky pre samotného iniciátora a širšie medzinárodné prostredie.

V prípade Kuby možno konštatovať vysokú efektívnosť sankcií v zmysle ich schopnosti dlhodobo narušiť ekonomický rozvoj, obmedziť prístup k medzinárodným finančným

⁴⁹ SMOLÍK, J. – ZEMANOVÁ, M. (2022): Politický vývoj Kubánskej republiky v rokoch 2000-2021, s. 302.

inštitúciám a vyvolať výrazné sociálno-ekonomické problémy. Na druhej strane, deklarovaný politický cieľ, zmena režimu a demokratizácia spoločnosti, dosiahnutý nebol, čo výrazne znižuje hodnotenie ich účinnosti. Sankcie síce oslabili hospodársky potenciál krajiny a prehĺbili jej medzinárodnú izoláciu, avšak neposkytli impulz k transformácii autoritárskeho režimu, ktorý si zachoval vnútornú stabilitu vďaka vonkajšej podpore (najmä zo strany Číny a Ruska), ako aj vnútropolitckej kontrole a ideologickej mobilizácii.

Okrem toho sa ukazuje, že dlhodobé a plošné sankcie môžu generovať negatívne externality, ktoré presahujú hranice cieľového štátu vrátane humanitárnych dôsledkov pre civilné obyvateľstvo, oslabenia multilaterálnych obchodných vzťahov a posilňovania represívnych režimov. Z tohto dôvodu považujeme za nevyhnutné prehodnotiť existujúce prístupy k sankčnej politike v kontexte multipolárneho svetového poriadku a rastúcej ekonomickej prepojenosti a klásť dôraz na strategické, selektívne a medzinárodne koordinované opatrenia, ktoré minimalizujú vedľajšie škody a maximalizujú tlak na rozhodujúce politické elity cieľového štátu.

Záverom možno konštatovať, že sankcie ako nástroj zahraničnej politiky nie sú univerzálne účinné a ich úspešnosť závisí od presne definovaných cieľov, realistického časového rámca, medzinárodnej podpory, ako aj od odolnosti a adaptabilnej kapacity cieľového štátu. V kontexte multipolárneho svetového poriadku je preto nevyhnutné uplatňovať ekonomicke sankcie uvažene, na základe dôkladnej analýzy dôsledkov a s dôrazom na dlhodobú stratégiu zahraničnopolitických zámerov iniciujúcich aktérov.

Použitá literatúra:

1. BELOZYOROV, S. A. – SOKOLOVSKA, E. V. (2023): Ethical dilemma of economic sanctions as an external threat. In: *Vestnik of Saint Petersburg University. Philosophy and Conflict Studies* [online]. St. Petersburg: St. Petersburg University, 39(2), pp. 303-321 [cit. 2025-06-28]. ISSN 2541-9382. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.21638/spbu17.2023.208>
2. BONETTI, S. (2010): Distinguishing characteristics of degrees of success and failure in economic sanctions episodes. In: *Applied Economics* [online]. Taylor & Francis Journals, 30(6). pp. 805-813 [cit. 2025-07-01]. ISSN 1466-4283. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/000368498325507>
3. BRATERSKYI, M. V. (2008): *Dictionary of "What is what in world politics"*. Wehse.ru [online]. [cit. 2025-06-24]. Dostupné na internete: https://www.wehse.ru/cgi-bin/wpg/wehse_wpg_show_text_print.pl?term1302004131
4. CIPRIANI, M. – GOLDBERG, L. S. – LA SPADA, G. (2023): Financial Sanctions, SWIFT, and the Architecture of the International Payment System. In: *The Journal of Economic Perspective* [online]. American Economic Association, 37(1). pp. 31-52 [cit. 2025-05-23]. ISSN 1944-7965. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/27192408>
5. *Country Report – Cuba* (2024). Bti-project.org [online]. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung [cit. 2025-06-06]. Dostupné na internete: <https://bti-project.org/en/reports/country-report/CUB#pos8>
6. *Cuba* (2023). Bigenc.ru [online]. Moskva: Autonómna nezisková organizácia “Národné vedecké a vzdelávacie centrum- Veľká ruská encyklopédia“ [cit. 2025-06-08]. Dostupné na internete: <https://bigenc.ru/c/kuba-f59d2b>
7. *Cuba* (2024). Coface.com [online]. [cit. 2025-02-05]. Dostupné na internete: https://www.coface.com/news-economy-and-insights/business-risk-dashboard/country-risk-files/cuba#id_sector_risk_assessment-394
8. *Cuba: Events of 2023* (2024). Hrw.org [online]. New York: Human Rights Watch [cit. 2025-07-07]. Dostupné na internete: <https://www.hrw.org/world-report/2024/country->

- chapters/cuba#:~:text=The%20government%20continues%20to%20deny,treatment%20and%20torture%20of%20inmates
9. *Cuba GDP Growth Rate 1971-2025* (2025). Macrotrends.net [online]. Macrotrends LLC [cit. 2025-05-07]. Dostupné na internete: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/cub/cuba/gdp-growth-rate>
 10. *Cuba Imports*. Tradingeconomics.com [online]. [cit. 2025-07-06]. Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/cuba/imports>
 11. *Cuba Inflation* (2022). Ceicdata.com [online]. [cit. 2025-05-23]. Dostupné na internete: <https://www.ceicdata.com/en/cuba/inflation>
 12. *Cuba - Post-Independence Economic Malaise*. Gfmag.com [online]. [cit. 2025-05-06]. Dostupné na internete: <https://gfmag.com/country/cuba-gdp-country-report/>
 13. *Cuba Sanctions*. State.gov [online]. Washington D.C: United State Department of State [cit. 2025-07-09]. Dostupné na internete: <https://www.state.gov/cuba-sanctions/>
 14. ČESANÁ, S. (2023): *Účinnosť*. Ekonomicka.sk [online]. [cit. 2025-07-02]. Dostupné na internete: <https://www.ekonomicka.sk/ucinnost/>
 15. DAVIES, L. (2024). *Understanding Cuban Money*. Cubaniatravel.com [online]. [cit. 2025-02-06]. Dostupné na internete: [https://cubaniatravel.com/stories/understanding-cuban-money-in-023/#:~:text=The%20CUC%20\(Cuban%20Convertible%20Peso,CUC%20\(%20Cuban%20Convertible%20Peso%20](https://cubaniatravel.com/stories/understanding-cuban-money-in-023/#:~:text=The%20CUC%20(Cuban%20Convertible%20Peso,CUC%20(%20Cuban%20Convertible%20Peso%20)
 16. *Economic Sanctions: Penalties imposed by one or more countries against another country*. Corporatefinanceinstitute.com [online]. [cit. 2025-05-23]. Dostupné na internete: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/economic-sanctions>
 17. *The UN General Assembly again called on the United States to lift sanctions against Cuba*. (2024). Vedomosti.ru [online]. Moskva: "Biznes news media" [cit. 2025-05-13]. Dostupné na internete: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2024/10/31/1072062-oon-prizvala>
 18. *Golod nanosit udar po Kube: Bolee 4 millionov kubincev stradajut ot prodovol'stennoj bezopasnosti v 2023 godu* (2024). Ru.cibercuba.com [online]. Redakcia CyberCuba [cit. 2025-07-11]. Dostupné na internete: <https://ru.cibercuba.com/noticias/2024-10-18-u1-e199854-s27061-nid290356-hambre-golpea-cuba-4-millones-cubanos-afectados>
 19. GRINBERG, R. S. – BELOZYOROV, S. A. – SOKOLOVSKA, E. V. (2021): *Effectiveness of Economic Sanctions: Assessment by Means of a Systematic Literature Review*. In: Economy of region [online]. Yekaterinburg: Institute of economics as Ural branch of the Russian Academy of Sciences, 17(2). pp. 354-374 [cit. 2025-07-05]. ISSN 2411-1406. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.17059/ekon.reg.2021-2-1>
 20. HAHN, J. (2022). The Effectiveness of the Law. In: *Foundations of a Sociology of Canon Law* [online]. Cham: Springer. pp. 179-222 [cit. 2025-06-21]. ISSN 978-3-031-01791-9. Dostupné na internete: https://doi.org/10.1007/978-3-031-01791-9_6
 21. HUFBAUER, G. C. – KIMBERLY, E. A. – OEGG, B. – SCHOTT, J. (2007). *Economic sanctions reconsidered*. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics. 233 p. ISBN 978-0-88132-407-5
 22. *Istoria Kuby* (2023). Bigenc.ru [online]. Moskva: Autonómna nezisková organizácia "Národné vedecké a vzdelávacie centrum „Veľká ruská encyklopédia“ [cit. 2025-06-09]. Dostupné na internete: <https://bigenc.ru/c/kuba-istoriia-bdfb44>
 23. JENTLESON, B. (2022). *Sanctions: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press. 288 p. ISBN 978-0197530320
 24. JERMANO, J. (2018). Economic and Financial Sanctions in U.S. National Security Strategy. In: *PRISM* [online]. Washington DC: National Defense University Press,

- 7(4). pp. 64-73 [cit. 2025-06-25]. ISSN 2157-0663. Dostupné na internete: https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/prism/prism_7-4/prism_7-4.pdf
25. KOSTECKIY, S. (2020): *60 Years of Solitude: US Sanctions Against Cuba Are the Longest in History. Why Is America Punishing the Island of Freedom?* Lenta.ru [online]. [cit. 2025-06-07]. Dostupné na internete: https://lenta.ru/articles/2020/10/20/cuban_sanctions/
 26. LARIN, E. A. (2023): *Cuba. History. History of Cuba from the late 15th century to the early 21st century*. Bigenc.ru [online]. Moskva: Autonómna nezisková organizácia “Národné vedecké a vzdelávacie centrum – Veľká ruská encyklopédia“ [cit. 2025-07-08]. Dostupné na internete: <https://bigenc.ru/c/kuba-istoriia-istoriia-kuby-s-kontsa-15-v-do-nachala-21-v-b83569?ysclid=lt38igdb6b34221798>
 27. LIPKOVÁ, Ľ. – KUCHARČÍK, R. (2017): K niektorým otázkam súčasného vývoja americko-kubánskych vzťahov. In: *Politické vedy* [online]. 20(1). ISSN 1335-2741. s. 132-148. [cit. 2025-07-08] Dostupné na internete: <https://politickevedy.fpv.mv.umb.sk/23844/k-niektorym-otazkam-sucasneho-vyvoja-americko-kubanskych-vztahov>
 28. MALER, S. – FRANK, M. (2024): *Cuba predicts 1% growth in 2025 after dismal year, economy minister says*. Reuters.com [online]. [cit. 2025-07-09]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/world/americas/cuba-predicts-1-growth-2025-after-dismal-year-economy-minister-says-2024-12-16/>
 29. NAHRSTEDT, J. (2021): US economic sanctions on Cuba: An analysis of the reasons for their maintenance. In: *IPE Working Papers* [online]. Berlin: Berlin School of Economics and Law, 162/2021. pp. 1-41 [cit. 2025-07-10]. ISSN 1869-6406. Dostupné na internete: https://www.ipe-berlin.org/fileadmin/institut-ipe/Dokumente/Working_Papers/ipe_working_paper_162_2.pdf
 30. *Na Kube rastie pouličná a drogová kriminalita, čo však miestne úrady v oficiálnych štatistikách popierajú* (2024). Dennikn.sk [online]. Bratislava: DennikN [cit. 2025-02-08]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/minuta/4215706/>
 31. NYE, S. J. (2011): *The Future of Power*. New York: Public Affairs, 2011. 300 s. ISBN 978-1-58648-892-5
 32. OLIVER, I. – NODARSE VENANCIO, M. (2022): *Understanding the Failure of the U.S. Embargo on Cuba*. Wola.org [online]. Washington D.C: Washington Office on Latin America [cit. 2025-06-13]. Dostupné na internete: <https://www.wola.org/analysis/understanding-failure-of-us-cuba-embargo/>
 33. PIKALO, A. (2025): *Trump added Cuba back to the list of state sponsors of terrorism. The Cuban leader called the decision a mockery and discredit*. Forbes.ua [online]. [cit. 2025-07-13]. Dostupné na internete: <https://forbes.ua/ru/news/tramp-vnis-kubu-do-spisku-derzhav-sponsoriv-terorizmu-u-gavani-nazvali-tse-rishennya-znushchannyam-ta-diskreditatsieyu-21012025-26458>
 34. RITTER, D. (2008): Dictatorships and Authoritarian Regimes, Insurrections against. In: *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict* [online]. Academic Press. pp. 563-573 [cit. 2025-05-27]. ISBN 978-0-12-373985-8. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1016/B978-012373985-8.00049-0>
 35. *Smart sanctions – targeted sanctions*. State Secretariat for Economic Affairs SECO (2017). Seco.admin.ch [online]. Bern: SECO [cit. 2025-06-27]. Dostupné na internete: https://www.seco.admin.ch/seco/en/home/Aussenwirtschaftspolitik_Wirtschaftliche_Zusammenarbeit/Wirtschaftsbeziehungen/exportkontrollen-und-sanktionen/sanktionen-embargos/smart-sanctions--gezielte-sanktionen.html
 36. SMOLÍK, J. – ZEMANOVÁ, M. (2022): Politický vývoj Kubánskej republiky v rokoch 2000-2021. In: *Slovak Journal of International Relations*. 2022, no. 4, s. 299-326.

37. TIMOFEEV, I. N. (2020): *A State or a Person? Who Are the 'Smart Sanctions' Against?* Valdaiclub.com [online]. Moscow: Valdai Discussion Club [cit. 2025-07-08]. Dostupné na internete: <https://valdaiclub.com/a/highlights/a-state-or-a-person-who-are-the-smart-sanctions/>
38. TIMOFEEV, I. N. (2024): *European Union Trade Sanctions against Russia: Current Practices*. In: Vestnik of Saint Petersburg University. Economy [online]. St. Petersburg: St. Petersburg University, 40(2). pp. 233-247 [cit. 2025-05-24]. ISSN 2542-226X. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.21638/spbu05.2024.205>
39. WONG, K. A. (1994): The Cuban Democracy Act of 1992: The Extraterritorial Scope of Section 1706(a). [online] In: *University of Pennsylvania Journal of International Law* [online]. Philadelphia: University of Pennsylvania, 14(4). pp. 651-682 [cit. 2025-07-10]. ISSN 1086-7872. Dostupné na internete: <https://scholarship.law.upenn.edu/jil/vol14/iss4/4>
40. YAGOFAROVA, I. D. (2024): Indicators and criteria for the effectiveness of economic sanctions. In: *Bulletin of innovative technologies* [online]. St. Petersburg, 2(30). pp. 19-23 [cit. 2025-06-04]. ISSN 2520-2839. Dostupné na internete: <https://bitjournal.ru/index.php/BIT/article/view/359/574>

Kontakt:

doc. Ing. Katarína Liptáková, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: katarina.liptakova@umb.sk

doc. PhDr. Daniela Škutová, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: daniela.skutova@umb.sk

Bc. Oleksandr Lomanchenko

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: sashalomanchenko8@yahoo.com

POLITICKÝ KONFUCIANIZMUS A KONCEPCIA TRIKAMERÁLNEHO PARLAMENTU V DIELE ĹIANG ČCHINGA¹

POLITICAL CONFUCIANISM AND THE CONCEPT OF TRICAMERAL PARLIAMENT IN THE WORK OF JIANG QING

František Škvrnda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemsá cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

Abstrakt: Štúdia analyzuje koncepciu trojkomorového parlamentu v diele čínskeho konfuciána Ĺiang Čchinga. V prvej kapitole priblihuje hlavné črty a idey politického konfucianizmu ako svojbytného prúdu čínskej politickej filozofie, ktorý sa kontinuálne vyvíja už od 5. stor. pred Kr. Druhá časť štúdie rozoberá Čchingovu kritiku jednorozmernej koncepcie legitimacy moci, ktorá vyjadruje západné politické režimy liberálnych demokracií a jeho alternatívny model trojdimenzionálnej legitimacy moci. Tretia časť štúdie analyzuje koncept trojkomorového parlamentného systému (komora vzdelancov, komora ľudu, komora národa) ako súčasť širšie koncipovanej konfuciánskej konštitučnej republiky.

Kľúčové slová: politický konfucianizmus, Ĺiang Čching, legitimacy moci, trojkomorový parlament

JEL: Y8, Z00

Abstract: Study analyses the concept of tricameral parliament in the work of Chinese confucian Jiang Qing. The first part of the study focuses on main features and ideas of political confucianism as a distinct part of Chinese political philosophy which is continuously evolving since 5th century BCE. Second part of the study analyses Qing's critique of the one-dimensional concept of legitimacy of power associated with western liberal democratic political regimes and alternative model of a three-dimensional legitimacy of power. In the third part, a related concept of tricameral parliamentary system is analysed (camera of academicians, camera of people, camera of nation) as a part of a broader confucian constitutional republic.

Keywords: political confucianism, Jiang Qing, legitimacy of power, tricameral parliament

JEL: Y8, Z00

Úvod

V predkladanej štúdií sa zameriame na analýzu koncepcie trikamerálneho parlamentného systému, ktorý predstavil vo svojom diele *Konfuciánsky ústavný systém* čínsky filozof Ĺiang Čching.² V úvodnej časti štúdie definujeme politický konfucianizmus ako jeden z dominantných prúdov čínskej politickej filozofie, ktorý sa kontinuálne vyvíja už od 5. storočia pred Kr. V druhej časti štúdie analyzujeme Čchingovu kritiku ideových východísk politického myslenia európskeho osvietenstva, konkrétne tradície kontraktualizmu, ktorá interpretuje legitimitu politickej moci výlučne z demokratickej pozície a ústrednej kategórie „vôle ľudu“. Proti tejto jednorozmernej koncepcie legitimacy moci je postavená trojdimenzionálna koncepcia

¹ Štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA 2/0028/24 *Sociálne zmeny a konflikty vo vybraných súvislostiach vývoja súčasného kapitalizmu*.

² Pozri bližšie český preklad ČCHING, Ĺ. (2013): *Konfuciánský ústavní systém. Jak starověká minulost Číny může utvářet její politickou budoucnost*.

legitimity, ktorá vychádza z diel tradičných konfuciánskych spisov. Konfuciánsky pohľad na problematiku legitimacy tvorí východisko Čchingovho náčrtu trikamerálneho parlamentného systému ako vzoru reformy politických režimov nielen pre Čínu, ale pre celé globálne spoločenstvo štátov. Tretia časť štúdie rozoberá formálne aspekty jednotlivých parlamentných komôr a spôsoby, akými sa v nich obsadzujú mandáty poslancov a riadiace pozície vrátane symbolického mandátu konfuciánskeho kráľa.

1 Politický konfucianizmus v Číne

Politický konfucianizmus patrí k jednej z najstarobylejších myšlienkových tradícií politickej filozofie vo svete. Konfuciove názory na politiku a občianske cnosti boli spočiatku otvorené a nevytvárali jednotný a ucelený systém. Išlo skôr o jednotlivé názory majstra učiteľa na konkrétne situácie, v ktorých sa politici nachádzali, alebo na skutky, spôsoby a zvyky panovníkov v čínskej histórii.³

Konfuciove názory sú zaznamenané v jednom z klasických textov konfucianizmu, v *Hovoroch (Lun-jü)*.⁴ Reflektujú dobu, v ktorej Konfucius žil a pôsobil, t. j. obdobie *Jari a jesene* (722 – 481 pred Kr.). Decentralizácia moci, úpadok mandátu čínskeho cisára a jeho zredukovanie na symbolickú, náboženskú funkciu, rozvrat inštitúcií a úpadok mravov a neustále konflikty rozdrobených regionálnych kniežatstiev charakterizujú posledné desaťročia obdobia *Jari a jesene*. Toto obdobie dekadencie a úpadku Konfucius reflektuje mimoriadne kriticky a hlavným cieľom jeho výchovnej a politickej činnosti bol návrat k minulosti a k spoločenskému poriadku, v ktorom fungovali pravidlá a zákony Cesty (*tao*). Ideálom sa stali predovšetkým vládca prvých troch dynastií *Sia, Šang a Čou*, ktoré napriek svojej historickej existencii vykazujú mnoho mytologických črt.⁵

Politický konfucianizmus zdôrazňoval potrebu znovunastoliť harmonickú spoločnosť, ktorá predpokladala sociálnu stratifikáciu a hierarchiu. Konfuciáni verili, že cisári-mudrci starých čias stanovili všetky potrebné návody a predpisy. Poznanie tejto múdrosti však bolo problematické. Klasické konfuciánske texty, známe pod názvami *Kniha premien (I-t'ing)*, *Kniha piesní (Š'-t'ing)*, *Kniha listín (Šu-t'ing)*, *Kniha obradov (Li-t'ing)* a *Anály jari a jesení* boli napísané v symbolickom jazyku, ktorý vyžadoval filologickú erudíciu a najmä alegorický výklad.⁶ Okrem toho, jednotlivé kapitoly týchto kníh vznikali v rôznych storočiach a boli dopĺňané neskoršími konfuciánmi.

Konfuciáni reinterpretovali starú náboženskú tradíciu a rituály v duchu Konfuciových zásad a výrokov. Zložitý systém konfuciánskych cností vo všeobecnosti charakterizuje princíp sociálneho holizmu, ktorý vyjadruje zásada „upozad'ovať seba a uprednostňovať spoločnosť“. Osvojenie si vlastností, ktoré človeka privedú na správnu životnú cestu, sa spájalo s osvojením si základných cností ľudskosti (*žen*), spravodlivosti (*i*), náležitého rituálneho správania sa (*li*), dôveryhodnosti (*sin čung*) a synovskej úcty (*siao ti*).

Konfucius patril medzi najplodnejších učiteľov v dejinách a zanechal po sebe desiatky, stovky, či možno až tisícky žiakov.⁷ Jeho odkaz sa spočiatku šírili ústnym podaním, ktoré sa

³ Jadro učenia historického Konfucia spočívalo pravdepodobne v reinterpretovaní tradičných predstáv o povinnostiach najvyššieho vládcu, Syna Nebies, por. CHENG, A. (2006): *Dějiny čínského myšlení*, s. 37. Táto reinterpretácia vychádzala z podrobnej znalosti činov a životov starovekých čínskych cisárov a štátnikov, ktoré sa v období Konfuciovho života tradovali v písomnej forme len čiastočne.

⁴ Zbierku týchto výrokov aj s komentárom pozri v práci VOCHALA, J. (2009): *Konfucius v zrcadle sebraných výroků*.

⁵ Išlo najmä o vládcov Fu si, Šen-nung, Žltý cisár (Chuang-ti), Čuan-sü, Jao Šun, Jü. K mytologickej tradícii v starších obdobiach čínskych dejín (pred 3. stor. pred Kr.) pozri bližšie YANG, L., AN, D. (2005): *Handbook of Chinese Mythology*, s. 30-35.

⁶ NYLAN, M. (2001): *The Five "Confucian" Classics*, s. 17.

⁷ Podľa historika S'ma Čchien mal mať Konfucius až 3000 žiakov, por. LIŠČÁK, V. (2013): *Konfucianství od počátků do současnosti*, s. 182.

mohlo v závislosti od žiaka alebo skupiny žiakov líšiť. Konfucianizmus ako jednotný myšlienkový prúd sa konštituuje až v tretej generácii jeho žiakov, kedy jeho vnuk C'-S' (Kchung Ťi) a) napísal dôležitú kapitolu v *Knihe obradov* s názvom *Učenie stredú*. C'-S'ov žiak Mencius ďalej zosystematizoval Konfuciove politické a etické názory a v období *Bojujúcich štátov* (475 – 221 pred Kr.) napokon dochádza k ešte komplexnejšiemu výkladu politického konfucianizmu v diele Sün c'-ho.⁸

Počas obdobia dynastie Chan (3. stor. pred Kr. – 3. stor. n. l.) sa konfucianizmus dostáva na cisársky dvor a vznikajú prvé konfuciánske akadémie, na ktorých sa sústreďujú najvýznamnejší učitelia v ríši.⁹ Cieľom týchto inštitúcií bolo vytvoriť aparát vládnutia v ríši Podnebesia, t. j. univerzálny nástroj vlády vo svete. Medzi služby, ktoré vtedajšia chanská akadémia ponúkala, patrili poradenstvo generálom a úradníkom počas súdnych procesov, obety predkom počas náboženských slávností a prejednávane všetkých otázok o spravodlivosti a dobre na cisárskom dvore a v spoločnosti.¹⁰ Konfuciánske akadémie zažívali v Číne najväčší rozkvet v období približne od 10. storočia n. l., kedy sa konštituuje viacero škôl (*šu-jüan*) fungujúcich – podobne ako najstaršie európske univerzity – do dnešných čias. Išlo predovšetkým o *Akadémiu jaskyne bieleho jeleňa*, *Akadémiu Jüe-Lu*, *Akadémiu učencov z lesa štetcov*, *Akadémiu najvyššieho počiatku*, *Akadémiu mudrcov zhromaždených v sieni*, *Akadémiu východného hája* a i.¹¹

Tieto akadémie tradovali filozofický odkaz Konfucia a rozvíjali politické idey, ktoré sa stali základom mandarínskeho byrokratického systému a štátnych skúšok. V priebehu storočí sa konfuciánske úrady stali stabilnou súčasťou politického systému a v niektorých modalitách symbolicky pretrvávajú – najmä na Taiwane – dodnes.¹² Keď po páde poslednej čínskej dynastie Čching v roku 1912 vrcholí čínsky modernizmus, konfucianizmus ustupuje západným vzorcom politického myslenia a politických inštitúcií. V období „storočia poníženia“ sa čínski učitelia a intelektuáli začali čoraz kritickejšie vyjadrovať o konfucianizme najmä z toho dôvodu, že Čína nedokázala odolávať nátlaku kolonialistických mocností a politik západných štátov, ktorých cieľom bolo mocenské podrobenie Číny a ovládnutie jej bohatstva. Na rozdiel od Japonska sa v Číne nepodarilo previesť úspešné modernizačné reformy štátnej správy a krajina upadla pod vplyvom externých faktorov do chaosu a anarchie. Nemenej dôležitú úlohu zohrával tiež vedecko-technologický rozvoj, v ktorom Čína zjavne zaostávala za Západom. Kombinácia týchto faktorov podnietila kritické prehodnocovanie a odmietnanie konfucianizmu ako obsoletného svetonázoru a ideológie.

Napriek kritickým antikongfuciánskym tendenciám dokázal politický konfucianizmus prežiť aj najťažšie obdobia v 20. storočí, medzi ktoré nepochybne patrila aj Veľká kultúrna revolúcia. Mao Ce-tung sa vo svojich politických prejavoch naďalej krypticky odvolával na konfuciánsku tradíciu a dielo Sün c'ho patrilo dokonca k vzácnym výnimkám z klasickej čínskej literatúry, ktorých čítanie bolo počas Veľkej kultúrnej revolúcie povolené aj v súkromí.¹³ S nástupom Teng Siao-pchinga sa v Čínskej ľudovej republike začína pomalá a postupná rehabilitácia tradičnej čínskej kultúry a politickej filozofie. Obroda konfucianizmu sa stane súčasťou oficiálnej zahraničnej politiky v 90-tych rokoch 20. storočia, kedy dochádza k zakladaniu *Konfuciových inštitútov* v zahraničí s cieľom propagovať znalosti o čínskom

⁸ Pozri bližšie SÜN C' (2019): Tradičné Sün Kchuang.

⁹ Pozri bližšie BELL, D. A. (2006): *Beyond Liberal Democracy*, s. 164.

¹⁰ ČCHING, Ť. (2013): *Kongfuciánský ústavný systém*, s. 61.

¹¹ LIŠČÁK, V. (2013): *Kongfuciánství od počátků do současnosti*, s. 40. Prvá kongfuciánska akadémia v modernom poňatí vznikla pravdepodobne v období dynastie Tang v prvej polovici 9. storočia, por. YONGMING, X. (2024): *Ancient Chinese Academy, Confucianism, and Society I*.

¹² Pozri bližšie výpočet rôznych kongfuciánskych inštitúcií, rád a úradov, ktorý nájdeme v štúdiu ČCHING, Ť. (2009): *Le confucianisme de la « Voie royale », direction pour le politique en Chine contemporaine*.

¹³ ČARNOGURSKÁ, M. (2019): *Tradičné filozoficko-svetonázorové orientácie čínskej „Ríše Stredú“ a ich dnešné geopolitické vyústenie*, s. 7.

jazyku, bojových umeniach a filozofii. Konfucianizmus sa postupne stáva globálnou iniciatívou, ktorej cieľom je zdôrazniť a prezentovať Čínsku ľudovú republiku ako civilizáciu s bohatou kultúrnou históriou, ktorá ovplyvnila prakticky celý región východnej Ázie a dokáže konkurovať všetkým ostatným svetovým kultúram vrátane euroamerickej. V ére Si Ťin-pchinga sa návrat k čínskej historickej identite a národným tradíciám stáva ťažiskom nielen zahraničnej, ale aj domácej politiky.¹⁴ V súčasnosti tak môžeme v čínskom akademickom prostredí pozorovať masívny rozvoj humanitných a spoločenských vied zaoberajúcich sa čínskym nacionalizmom a bohatou kultúrnou tradíciou, ako aj rozsiahly archeologický výskum čínskeho staroveku, ktorým sa presúva štúdium a výskum starovekej čínskej kultúry späť do autochtónneho čínskeho prostredia. Výskum politického konfucianizmu tvorí dnes etablovanú súčasť tohto širšieho procesu revitalizácie čínskej národnej identity, v ktorom je marxisticko-leninistická ideológia dopĺňaná a obohacovaná o konfuciánske koncepcie a sociálne teórie. Na túto tradíciu sčasti nadväzuje aj akademik Ťiang Čching, zakladateľ a riaditeľ konfuciánskej akadémie v juhozápadnej čínskej provincii Kuej-čou,¹⁵ ktorý ostro kritizuje marxizmus-leninizmus a snaží sa predložiť originálnu teóriu riadenia štátu vychádzajúcu zo starovekej čínskej politickej kultúry.

2 Trojdimenzionálna koncepcia legitimacy štátnej moci

Z pohľadu európskej politickej filozofie dielo Ťiang Čchinga nemožno jednoznačne zaradiť do liberálnej, radikálnej, ani konzervatívnej tradície myslenia. Na jednej strane, Čching kritizuje liberálno-demokratickú tradíciu myslenia od anglo-francúzskeho osvietenstva, na druhej strane je však kritický aj k marxisticko-leninistickej filozofii, ktorá podľa neho vychádza z rovnakého spôsobu uvažovania o legitimitate a suverenite moci ako ostatné moderné západné ideológie. Z hľadiska čínskej politickej filozofie však Čching nadväzuje na etablovanú a starobylú tradíciu politického konfucianizmu a jeho dielo tak predstavuje unikátnu syntézu západného a východoázijského politického myslenia, ktoré sa prostredníctvom kritickej reflexie snaží dospieť k jednotnej koncepcii ideálneho politického usporiadania, ako aj adresnej kritike súčasných globálnych problémov a možnostiam ich riešenia. Okrem politických, kultúrnych a sociálnych otázok Čching často spomína najmä globálnu environmentálnu krízu, ktorej hlavnú príčinu identifikuje v nastavení politického diskurzu a politickej kultúry v západných liberálnych demokraciách. Ako poznamenáva Bai Tongdong, Čchingov politický konfucianizmus charakterizuje v prvom rade to, že ľudstvu ako „večným bytostiam“ ponúka „večné hodnoty“ pre riešenie „večných problémov“.¹⁶

Jednu zo základných téz Čchingovho politického konfucianizmu predstavuje odpoveď na otázku, aký je *raison d'être* moderných liberálno-demokratických režimov. Ako tieto režimy zdôvodňujú svoju legitimitu a prečo sa zvyknú považovať za nadradené v porovnaní s inými, nezápadnými modelmi riadenia spoločnosti? Čching poukazuje na paradox osvietenského spôsobu myslenia, ktorý prioritizuje vládu ľudí a kritizuje všetky ostatné formy vlád, či už monarchie, oligarchie, tyranie atď. Napriek tomu, že osvietenské politické teórie predstavovali sekulárne zdôvodnenia legitimacy a suverenity politickej moci, od starších teologických zdôvodnení absolutizmu prebrali jeden dôležitý prvok. Tento prvok Čching identifikuje v jednodimenzionálnej legitimitate moci. Jediným rozdielom medzi teokratickými a demokratickými režimami je podľa neho to, že v demokraciách „ľudia zohrávajú rolu, ktorú zohrával v stredoveku Boh“.¹⁷ Koncepcia božskej suverenity tak bola vystriedaná koncepciou

¹⁴ LIN, J. C. (2023): The Rising China is Not a 'Sick Man' Anymore: Cultural Nationalism in the Xi Jinping Era.

¹⁵ YU, E., FAN, M. (2011): A Confucian Coming of Age, s. 254-255.

¹⁶ B. TONGDONG (2013): An Old Mandate for a New State, s. 117.

¹⁷ ČCHING, Ť. (2019): Konfuciánský ústavný systém, s. 17.

ľudovej suverenity, ktorá prebrala základné črty absolutizmu.¹⁸ Osvieteneckí autori ako John Locke, Jean-Jacques Rousseau a ďalší¹⁹ predpokladali optimistickú interpretáciu ľudskej prirodzenosti s dvoma najdôležitejšími atribútmi (sloboda a rovnosť všetkých občanov pred zákonmi). Každý individuálny človek je považovaný za bytosť obdarenú rozumom, ktorý ho nabáda, aby sa riadil prirodzeným zákonom. Prirodzený zákon diktuje rozumu dodržiavať prirodzené práva, ktorými sú vágne a všeobecne zadefinované práva na život, súkromný majetok a slobodu prejavu. Je v záujme všetkých ľudí ustanoviť takú vládu, ktorá bude ochraňovať tieto prirodzené práva a umožňovať ľuďom nerušene realizovať svoje vlastné životné plány a ciele. Vláda má slúžiť len na to, aby politická moc nebola zneužitá úzkymi záujmovými skupinami, ktoré nerešpektujú prirodzený zákon. Pod vplyvom historického vývoja Európy od čias osvietenstva až po 21. storočie sa liberálno-demokratické ideje premietli do politických režimov zastupiteľskej demokracie, ktoré charakterizujú krátke (zväčša štorročné) cykly vlád. Legislatívna a exekutívna moc sa legitimizuje výlučne na základe výsledkov demokratických volieb, na predpoklade zvrchovanosti ľudu a jeho vôle. Voľby tým pádom predstavujú priamy spôsob prejavovania sa vôle ľudu, ktorá sa v krátkych časových cykloch môže ľubovoľne meniť a úlohou politikov je bezvýhradne sa jej prispôsobovať a rešpektovať ju.

Čching kritizuje liberálnu demokraciu ako typ politického režimu, ktorý môže byť univerzálne implementovaný na všetky svetové kultúry a spoločnosti.²⁰ Jeho kritika predpokladá dva momenty: po prvé, liberálna demokracia predstavuje historicky podmienený režim, ktorý sa vyvinul v istom type spoločnosti a kultúry (Európa) a tým pádom je neprenosný na spoločnosti, ktoré sa vyvíjali inými trajektóriami. Po druhé, liberálna demokracia a doktrína ľudovej zvrchovanosti vylučuje iné formy suverenity a legitimacy moci, ktoré nepodliehajú chvíľkovým rozmarom a metamorfózam vôle ľudu. V súčasnom svete ovládanom marketingom a masovými (sociálnymi) médiami je totiž vôľa ľudu v zmysle preferencií väčšinového obyvateľstva konkrétnych štátov náchylná na manipuláciu a stratu historickej pamäte a identity v zmysle kontinuity s kultúrnymi tradíciami a koreňmi. Tým, že demokracia redukuje politické stratégie, ciele a hodnoty len na to, čo si želajú ľudia tu a teraz, ignoruje dlhodobšie ciele a hodnoty spájajúce sa predovšetkým s cnosťami a cnostným spôsobom života. Umiernenosť a zdržanlivosť sa vnímajú negatívne a napriek tomu, že tvoria každodennú súčasť politického diskurzu, spoločnosť sa zameriava na presný opak – na nekonečný hospodársky rast, slobodu konzumovať a spotrebovávať čo najviac dostupných typov statkov a komodít. Čching tento stav prirovnáva k jazýčku na váhach, ktorý je „večne vychýlený „na stranu túžob“.²¹ Spoločnosť, ktorá nie je schopná opustiť ideu ničím neobmedzovaného hospodárskeho rastu a konzumerizmu generuje z globálneho hľadiska vážne environmentálne a ekologické problémy. Tieto problémy sú v liberálnych demokraciách principiálne neriešiteľné práve kvôli jednodimenzionalnej doktríne legitimacy moci, ktorá spočíva na idey ľudovej zvrchovanosti.

Tieto dva nedostatky liberálno-demokratických režimov Čching spája s absenciou dvoch dimenzií legitimacy moci, historicko-kultúrnej legitimacy a sakrálnej legitimacy. Štát podľa neho predstavuje organické teleso vyvíjajúce sa v dlhodobých časových periódach. Štát nie je len súhrnom občanov žijúcich v súčasnosti, ale predpokladá tiež predchádzajúce generácie,

¹⁸ Čchingova kritika môže byť artikulovaná aj z pozície západného politického myslenia, predovšetkým cez kategóriu „tyranie väčšiny“. Por. napr. KANT, I. (2013): *Studie k dejinám a politice*, s. 112.

¹⁹ Spomedzi množstva autorov politickej filozofie, ktorí vychádzali z osvieteneckej optimistickej koncepcie ľudskej prirodzenosti, môžeme ďalej zaradiť Emmericha de Vattela, Williama Godwina, Montesquieuho, Jeremy Benthamu, Richarda Cobdena a ďalších, por. KNUTSEN, T. (1992): *A History of International Relations Theory*, s. 99-160.

²⁰ ČCHING, Ť. (2019): *Konfuciánský ústavný systém*, s. 20.

²¹ ČCHING, Ť. (2019): *Konfuciánský ústavný systém*, s. 24

ktoré utvárali jeho kultúru a identitu v minulosti. Politický program sa nemôže ostro rozchádzať s minulosťou, musí na ňu kontinuálne nadväzovať a rešpektovať výdobytky a poznatky predchádzajúcich generácií. Tým, že sa liberálna demokracia považuje za najpokrokovejšiu, najmodernejšiu a najlepšiu formu vlády bez ohľadu na kultúrny a regionálny kontext, v ktorom má byť implementovaná, ignoruje akékoľvek iné politické režimy, ktoré vznikli v iných kultúrno-historických podmienkach. Čching spája tento privilegizovaný pohľad na liberálnu demokraciu ako na vyvolený a nadradený politický režim s „historickým nihilizmom“, ktorý je mimoriadne škodlivý, ak sa aplikuje na kultúry, pre ktoré demokracia nepredstavuje výsledok kontinuálne sa vyvíjajúcej politickej tradície.²² Environmentálne a ekologické krízy Čching navrhuje riešiť návratom k sakrálnej dimenzii legitimacy, ktorá požaduje obmedzovanie ľudských túžob v zmysle vyššieho dobra, konkrétne dobra planéty a prírody. Ľudia sa musia prispôbovať nadčasovým hodnotám a obmedzovať svoju vôľu s ohľadom na trvalo udržateľný život na planéte. Namiesto kresťanského boha tak Čching prezentuje zdroj sakrálnej legitimacy v duchu stredovekej koncepcie večnej filozofie (*philosophia perennis*), ktorá predpokladá existenciu jedného univerzálneho božského princípu, ktorý môže nadobúdať množstvo mien a podôb, no v zásade vyjadruje jednotný, nadosobný princíp všetkých vecí uctievaný všetkými ľuďmi.²³

Čchingova kritika európskeho osvietenstva neústi do kultúrneho partikularizmu alebo úzko vymedzeného konzervativizmu. Nepredpokladá starú zásadu vestfálskeho systému štátov *cuius regio eius religio*. Bohatá tradícia konfuciánskej filozofie obsahuje množstvo praktických, konštruktívnych návrhov a alternatív, ako by sa mala riadiť spoločnosť v zmysle politického organizmu. Čching vychádza práve z tejto tradície a popri kritike európskeho modelu demokracie predstavuje ideál konfuciánskej konštitučnej republiky na čele so symbolickým konfuciánskym kráľom. Ideálny politický režim podľa Čchinga spája všetky tri dimenzie politickej legitimacy do jednotnej Cesty ľudskej authority. Každá z troch uvedených foriem legitimacy moci – t. j. ľudová, posvätná a historická – má svoje opodstatnenie a vnútornú logiku. Jednotlivé typy legitimacy sa preto musia vzájomne dopĺňať a vytvárať harmóniu v podobe politického systému definovaného systémom brzd a protiváh. Čching sa vracia k myšlienkam reformného konfuciána Kchanga Jou-wej (1858 – 1927), ktorý vypracoval monumentálny plán na záchranu poslednej čínskej dynastie Čching.²⁴ V období rokov 1888 – 1917 sa Jou-wej snažil zaviesť do praxe rozsiahle reformy byrokratického aparátu, štátnych skúšok, dosadzovania ľudí do politických úradov a deľby moci v štáte. Jeho dielo bolo vrcholom politického konfucianizmu a vychádzalo zo syntézy konfuciánskych ideí a teórií siahajúcich až ku klasickému spisu *Komentár Kung-jang Kaa k Análom Jarí a Jesení*.²⁵

3 Implementácia Cesty ľudskej authority

Ako sme poukázali vyššie, politický konfucianizmus vychádzal z konceptu harmonickej, hierarchicky usporiadanej spoločnosti, v ktorej sa kladie primárny dôraz na celok, nie na individuum. Často sa opakujúcim motívom bol obraz čínskeho cisára ako Syna Nebies, ktorý sedí na vrchole posvätnéj hory a riadi Podnebesie v úplnej nečinnosti spínajúc svoje ruky v úctivom geste. Úlohou cisára bolo dodržiavať rituály náležitého správania sa prostredníctvom

²² ČCHING, Ť. (2019): Konfuciánský ústavný systém, s. 25-26.

²³ Čchingove myšlienky o sakrálnej legitimiti je možné interpretovať v rámci širšieho diskurzu o koncepte čínskej „ekologickej civilizácie“, por. GORON, C. (2018): Ecological Civilization and the Political Limits of a Chinese Concept of Sustainability; ŠTAHEL, R. (2020): K filozofii ekologickej civilizácie.

²⁴ Medzi najvýznamnejšie pokusy Kchang Jou-weja zachrániť čínsku dynastickú vládu patrilo tzv. *Sto dní reforiem* (*Wu-sü reformy*), por. bližšie YOUNG-TSU, W. (1992): Revisionism Reconsidered: Kang Youwei and the Reform Movement of 1898.

²⁵ Autorstvo spisu je problematické. Pôvodne sa myšlienky pripisované Kung-jang Kaovi (5. stor. pred Kr.) tradovali ústne. K ich spisaniu došlo pravdepodobne až v období dynastie Chan, pozri MILLER, H. (2015): *Introduction*, s. 2.

dokonalého rozpoznávania troch svetových princípov Neba, Zeme a Človeka. Sün'C definuje múdrosť a cnosť Syna Nebies cez jeho schopnosť disciplinovať ostatných. Na to, aby v Podnebesí nastal mier, prosperita a harmónia, stačí cisárovi schopnosť vedieť dosadiť schopného človeka do pozície prvého ministra. Túto schopnosť cisár rozpoznáva skrze to, či daný jedinec dokáže „upozad'ovať seba a uprednostňovať schopných“, t. j. či dokáže vyberať do nižších úradov schopných ľudí. Cnosť cisára tak spočíva v tom, že vyberie do úradu prvého ministra, cnosť prvého ministra spočíva v tom, že dosadí schopných ľudí do ďalších ministerských kresiel, cnosť nižších ministrov v tom, že správne vyberú vyšších úradníkov, atď.²⁶

Hierarchická štruktúra dominuje aj v Čchingovom politickom modeli usporiadania spoločnosti. Čching v prvom rade adresuje svoje návrhy Čínskej ľudovej republike, v ktorej vidí najdokonalejšie vyjadrenie jednodimenzionálneho konceptu demokratickej legitimacy moci: „z praktického hľadiska je súčasné politické usporiadanie Číny poznačené modernitou najviac spomedzi všetkých krajín na svete. Zhromaždenie ľudových zástupcov celej Číny, ktoré je založené na princípe suverenity ľudu, je podľa oficiálneho vyjadrenia viac demokratické a republikánske ako akákoľvek iná forma zastupiteľského parlamentného systému“.²⁷ Na druhej strane neobhaja ani taiwanský republikanizmus, ktorému vyčíta „neduživosť“ a „neschopnosť“ implementovať konfuciánske ideály v praxi: „v celom uplynulom storočí konštitučnej histórie Číny bola Sunjatsenova Ústava piatich mocí jediným prípadom, ktorý bral ohľad na konfuciánsku civilizáciu, avšak aj to len na inštrumentálnej úrovni implementácie“.²⁸

Na vrchole čínskej spoločnosti má stáť podľa Čchinga konfuciánsky kráľ, ktorý je definuje ako „charizmatickú“, „múdu“ a „dokonalú“ osobnosť, ktorá vyjadruje nadčasové a univerzálne ideály všetkých štátov a kultúr.²⁹ Má pochádzať z priamej pokrvnej línie Konfucia a byť jeho „priamym dedičom“. Symbolicky má vyjadrovať duchovnú príbuznosť aj s prvými mýtickými čínskymi cisármi z prvých dynastií.³⁰ Konfuciánsky kráľ má vládnuť predovšetkým symbolicky a má predstavovať najvyššiu morálnu autoritu v štáte, ktorá bude stáť nad parlamentom a bude reprezentovať celú čínsku históriu a konfuciánsku politickú tradíciu. V postave konfuciánskeho kráľa sa zrkadlí Čchingov optimistický postoj k Čínskej ľudovej republike, v ktorej žijú priami Konfuciovi potomkovia už od čias občianskej vojny medzi Kuomintangom a maoistami. V súčasnosti je hlavou rodu Kchung Cvej-čang (*1975), ktorý je 79-tým konfuciánskym veľkňazom.³¹ Post konfuciánskeho kráľa nepodlieha politickej súťaži, nie je členom žiadnych politických strán, ide o čisto dedičný titul. Jeho hlavnou politickou funkciou je vytvárať protiváhu k svetskej moci parlamentu tým, že volí predsedu a členov jednej z troch komôr parlamentu.³²

Jednotlivé komory parlamentu by mali byť nasledovné – najdôležitejšou by bola komora konfuciánskych učencov, za ňou nasleduje komora národa a po nej komora ľudu. Všetky tri komory, spoločne s konfuciánskym kráľom, predstavujú podľa Čchinga nielen „Cestu ľudskej autority“, ale aj „Kráľovskú cestu“. Politický režim konštitučnej konfuciánskej republiky vyjadruje doposiaľ najlepšiu formu politiky, ktorú overila historická skúsenosť ľudstva. Prekonáva západné liberálno-demokratické režimy v tom zmysle, že legitimitu moci pochádzajúcej od ľudu vyvažuje legitimitou sakrálnou a kultúrno-historickou. Komora

²⁶ SŮN'C (2019): Tradičně Sün Kchuan, s. 191-212.

²⁷ ČCHING, Ľ. (2019): Konfuciánský ústavní systém, s. 110-111.

²⁸ ČCHING, Ľ. (2019): Konfuciánský ústavní systém, s. 84-85.

²⁹ ČCHING, Ľ. (2019): Konfuciánský ústavní systém, s. 29.

³⁰ ČCHING, Ľ. (2019): Konfuciánský ústavní systém, s. 110.

³¹ K úradu konfuciánskeho veľkňaza a jeho bohatej histórii, siahajúcej do 11. storočia n. l., pozri bližšie WILSON, T. A. (1996): *The Ritual Formation of Confucian Orthodoxy and the Descendants of the Sage*. Ku Konfuciovým potomkom v Číne pozri ďalej AGNEW, CH. S. (2019): *The Kongs of Qufu. The Descendants of Confucius in Late Imperial China*.

³² ČCHING, Ľ. (2019): Konfuciánský ústavní systém, s. 124.

vzdelancov reprezentuje sakrálnu legitimitu, komora ľudu demokratickú legitimitu, komora národa napokon kultúrno-historickú legitimitu.³³

Čching špecifikuje jednotlivé komory parlamentu podľa ich mandátu a spôsobu volenia členov a predsedov. Každá komora má iné mechanizmy voľby a právomoci. Komora vzdelancov predpokladá zriadenie jednej štátnej konfuciánskej akadémie, ktorá by vychovávala absolventov v klasických konfuciánskych textoch (tzv. *Štyri knihy a Päť klasík*). Predseda komory vzdelancov by sa mal voliť až na pätnásť, resp. dvadsať rokov.³⁴ Akadémia by bola autonómnou inštitúciou, nepodliehala by tajnej ani otvorenej kontrole žiadneho štátneho orgánu. Na základe bohatej historickej evidencie Čching stanovuje niekoľko funkcií konfuciánskej akadémie. Jej členovia by dozerali na verejné ceremoniálne a náboženské obrady. Disponovali by právomocami v oblasti vzdelávania a preskúšavania štátnych úradníkov, ktorí by boli podľa svojich schopností vyberaní na prax do štátnej administratívy. Podľa ich výkonu by následne obsadzovali mandáty v parlamentnej komore a tiež rôzne úradné pozície na štátnej, provinčnej, mestskej alebo správnej oblasti. Ďalšími funkciami akadémie by boli právomoci na odvolávanie štátnych úradníkov a funkcionárov, ktorí morálne alebo profesne zlyhali vo svojich úradoch a tiež sprostredkovateľské právomoci voči ďalším dvom komorám parlamentu v legislatívnych procesoch.³⁵

Druhá komora parlamentu, Komora národa, by mala byť obsadená členmi z rôznych sfér verejného života vrátane štátnych úradníkov, zástupcov všetkých druhov náboženstiev (vrátane budhizmu, islamu a kresťanstva), potomkami významných historických postáv. Ako sme uviedli vyššie, členov tejto komory volí priamo konfuciánsky kráľ na základe kritéria zásluhovosti – všetkých volených členov by malo spájať to, že vynikli v službe vlasti a národa svojou pracovitosťou, obetavosťou, invenciou alebo príkladným spôsobom života, ktorý je v súlade s konfuciánskou morálnou filozofiou. Predseda a členovia tejto komory sa volia bez časového limitu, mandát im zaniká len v prípade ich morálneho úpadku alebo previnenia.

Posledná tretia komora, Komora ľudu, je v práci Čchinga spomenutá len veľmi marginálne, pretože má reprezentovať vôľu ľudí. Jej členovia majú byť volení priamo ľuďmi v štandardnom volebnom procese ako je tomu v západných liberálnych demokraciách. Otázku voľby predsedu Komory ľudu ponecháva Čching nedoriešenú a veľmi pravdepodobne predpokladá, že predsedom komory by bol predseda strany, ktorá dosiahla vo voľbách najvyšší zisk hlasov.

Základný princíp brzd a protiváh v Čchingovej koncepcii trikamerálneho parlamentu predstavuje zásada, že každá komora disponuje skutočnou politickou mocou. V praxi to znamená, že na prijatie zákonov je potrebné dosiahnuť absolútnu väčšinu, alebo v niektorých prípadoch relatívnu väčšinu (súhlas minimálne dvoch komôr). Komora vzdelancov je najvyšším nositeľom legitimacy v štáte a ovplyvňuje takmer všetky sektory spoločnosti. Dohliada tiež na ostatné komory parlamentu, ako aj na ďalšie štátne inštitúcie. Legislatívny proces môže ovplyvniť tým, že má právo veta. Na čele exekutívy a justície musia stáť predstavitelia zvolení všetkými tromi komorami.³⁶

Záver

Ako je zrejmé z Čchingových vlastných slov, jeho koncepcia konfuciánskeho ústavného systému je len náčrtom, ktorý si v detailoch vyžaduje komplexnejšie rozpracovanie. Najproblematickejšou sa zdá byť potreba kultúrnej obrody celej čínskej spoločnosti a návratu ku konfuciánskym hodnotám, čo je v prostredí funkčného štátneho aparátu mimoriadne náročná

³³ ČCHING, Ť. (2019): Konfuciánský ústavný systém, s. 33.

³⁴ ČCHING, Ť. (2019): Konfuciánský ústavný systém, s. 34.

³⁵ ČCHING, Ť. (2019): Konfuciánský ústavný systém, s. 66-75.

³⁶ ČCHING, Ť. (2019): Konfuciánský ústavný systém, s. 35.

úloha. Problém je nielen v tom, že zavedenie konfuciánskeho ústavného systému by predpokladalo rozpustenie súčasného čínskeho parlamentu a ďalších politických orgánov moci, ale tiež v tom, ako postupovať v obrode konfuciánskej kultúry a morálky starej tisíciky rokov.

Nakoľko je možné v 21. storočí realizovať starobylé koncepcie politického konfucianizmu, ktorý vykazuje znaky idealizmu a utopizmu, môžeme nechať stranou a predpokladať, že si to vyžaduje obrovské reformné úsilie s využitím všetkých prvkov tradičného, ako aj moderného sociálneho inžinierstva. Tento problém vnímame obdobne, ako keby sa niektorí z európskych učencov snažil skonštruovať a uviesť do praxe politický model vychádzajúci z gréckych filozofických koncepcií sofokracie a epistemokracie podľa Platóna či Aristotela.

Z teoretického hľadiska však Čching dokázal predložiť originálnu, kritickú reflexiu eurocentrického modelu politického riadenia spoločnosti cez prizmu tradičných konfuciánskych ideí a dokázal vytvoriť nový model hybridného parlamentu prostredníctvom syntézy európskeho a ázijskeho politického myslenia. Koncepcia trikamerálneho parlamentu, ktorý redukuje zastupiteľskú formu vlády a zdôrazňuje potrebu rešpektovania sakrálnej (t. j. environmentálnej) a kultúrnej autority, môže predstavovať v 21. storočí alternatívny politický model pre euroázijskú globalizáciu.³⁷ Čchingove dielo predstavuje zároveň výzvu modernej akademickej obci, aby hľadala odpovede na súčasné problémy a krízy pohľadom do minulosti a návratom k tradíciám, ktoré stáli pri vzniku veľkých svetových kultúr a civilizácií.

Použitá literatúra:

1. AGNEW, CH. S. (2019): *The Kongs of Qufu. The Descendants of Confucius in Late Imperial China*. Washington: The University of Washington Press, 2019. ISBN 9780295745930.
2. ČARNOGURSKÁ M. (2019): Tradičné filozoficko-svetonázorové orientácie čínskej „Ríše Stredy“ a ich dnešné geopolitické vyústenie. In: *Philosophica Critica*, 2019, roč. 5, č. 1, s. 3-11.
3. ČCHING, Ľ. (2019): *Konfuciánský ústavní systém*. Praha: Filosofia, 2017. ISBN 978-80-7007-600-2.
4. GORON, C. (2018): Ecological Civilization and the Political Limits of a Chinese Concept of Sustainability. In: *China Perspectives*, 2018, vyd. 115, č. 4, s. 39-52.
5. CHENG, A. (2006): *Dějiny čínského myšlení*. Praha: DharmaGaia, 2006. ISBN 80-86685-52-7.
6. KANT, I. (2013): *Studie k dějinám a politice*. Praha: Oikoymenh. ISBN 978-80-7298-312-4.
7. KNUTSEN, T. (1992): *A History of International Relations Theory*. Manchester: Manchester University Press 1992, ISBN 0-7190-3660-7.
8. LIN, J. C. (2023): The Rising China is Not a ‘Sick Man’ Anymore: Cultural Nationalism in the Xi Jinping Era. In: *Journal of Contemporary China*, 2023, roč. 145, č. 33, s. 83-100.
9. LIŠČÁK, V. (2013): *Konfuciánství od počátků do současnosti*. Praha: Academia, 2013. ISBN 9788020021908.
10. MILLER, H. (2015): Introduction. In: *The Gongyand Commentary on The Spring and Autumn Annals*. New York: Palgrave Macmillan 2015. ISBN 978-1-137-49763-5, s. 1-7.

³⁷ K problematike čínskej globálnej politiky a jej základným atribútom pozri bližšie štúdie, ktoré zdôrazňujú jej multipolárny a multilaterálny charakter. Bližšie v ONDRIAS, J. (2018): Atribúty súčasnej multipolarity a ONDRIAS, J. (2017): China's regional multilateralism.

11. NYLAN, M. (2001): *The Five "Confucian" Classics*. New Haven: Yale University Press, 2001. ISBN 0-300-08185-5.
12. ONDRIAŠ, J. (2017): China's regional multilateralism. In: WALLNER, J. (ed.) *EDAMBA*. Bratislava: EKONÓM, 2017. ISBN 978-80-225-4429-0, s. 368-373.
13. ONDRIAŠ, J. (2018): Atribúty súčasnej multipolarity. In: CIBULA, A., KARAS, M., KLENKA, M., VLKOVÁ, E. (eds.): *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2018*. Bratislava: EKONÓM, 2018. ISBN 978-80-225-4506-8, s. 334-343.
14. ŠTAHEL, R. (2020): K filozofii ekologickej civilizácie. In: *Filozofia*, 2020, roč. 75, č. 10, s. 815-831.
15. SÜN C' (2019): *Tradičné Sün Kchuang*. Praha: Academia, 2019. ISBN 9788020029560.
16. TONGDONG, B. (2013): An Old Mandate For a New State. In: BELL, D. A., FAN, R. (eds.), *J. Qing: A Confucian Constitutional Order*. Princeton, Oxford: Princeton University Press 2013, ISBN 978-0-691-15460-2, s. 113-128.
17. VOCHALA, J. (2009): Konfucius v zrcadle sebraných výrokov. Praha: DharmaGaia, 2009. ISBN 9788020016959.
18. WILSON, T. A. (1996): The Ritual Formation of Confucian Orthodoxy and the Descendants of the Sage. In: *The Journal of Asian Studies*, roč. 55, 1996, č. 3, s. 559-584.
19. YANG, L., AN, D. (2005): *Handbook of Chinese Mythology*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 9780195332636.
20. YONGMING, X. (2024): *Ancient Chinese Academy, Confucianism, and Society I*. New York, London: Routledge. ISBN 9781032364889.
21. YOUNG-TSU, W. (1992): Revisionism Reconsidered: Kang Youwei and the Reform Movement of 1898. In: *The Journal of Asian Studies* 1992, roč. 51, č. 3, s. 513-544.
22. YU, E., FAN, M. (2011): A Confucian Coming of Age. In: FAN, R. (ed.), *The Renaissance of Confucianism in Contemporary China*. Dordrecht: Springer 2011. ISBN 978-94-007-1541-7, s. 241-258.

Kontakt:

Mgr. František Škvrnda, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

VODNÉ ZDROJE AUSTRÁLIE: SÚČASNÉ VÝZVY A RÁMEC UDRŽATEĽNOSTI

AUSTRALIA'S WATER RESOURCES: CURRENT CHALLENGES AND A SUSTAINABILITY FRAMEWORK

Iryna Taliian

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35, Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: iryna.taliian@euba.sk

Abstrakt: Voda je jedným zo základných pilierov Agendy 2030, pričom zabezpečenie jej dostupnosti a efektívne hospodárenie s ňou predstavuje kľúčový predpoklad pre naplnenie cieľov trvalo udržateľného rozvoja. Vodu je možné klasifikovať ako vzácnu komoditu, najmä z dôvodu jej obmedzených zdrojov, ktoré majú zásadný význam pre ľudskú existenciu a hospodárske aktivity. Hospodárenie s vodou je obzvlášť relevantné v kontexte pretrvávajúceho problému nedostatku vody, ktorému čelí Austrália, a to predovšetkým v dôsledku geografických špecifik rozloženia kontinentu. Vzhľadom na súčasné výzvy, zlepšenie riadenia vodných zdrojov nielenže zníži tlak na miestne ekosystémy, ale vytvára základ pre riešenie naliehavej výzvy spoločnosti - vodnej krízy, ktorá v súčasnosti postihuje mnohé regióny sveta. Cieľom článku je identifikovať súčasné výzvy vodného hospodárstva Austrálie v kontexte posilnenia ochrany vodných zdrojov. Za účelom hlbšieho pochopenia problematiky sa tento článok usiluje o vytvorenie všeobecného profilu environmentálnej výkonnosti Austrálie a popisuje legislatívny rámec skúmaného aspektu.
Kľúčové slová: vodné zdroje, Austrália, klimatická zmena, ochrana biodiverzity, projekty
JEL: Q28, D61

Abstract: Water is one of the fundamental pillars of the 2030 Agenda, and ensuring its availability and effective management is a key prerequisite for achieving the Sustainable Development Goals. Water can be classified as a scarce commodity, mainly due to its limited resources, which are essential for human existence, but increasingly also for economic activities. Water management is particularly relevant in the context of the persistent problem of water scarcity that Australia faces, mainly due to the geographical specificities of the continent's distribution. Given the current challenges, improving water resource management will not only reduce pressure on local ecosystems, but also lay the foundation for addressing an urgent societal challenge - the water crisis that is currently affecting many regions of the world. The aim of the article is to identify the current challenges of Australia's water management in the context of strengthening the protection of water resources. In order to better understand the issue, this article seeks to create a general profile of Australia's environmental performance and legislative framework for examining aspects.

Key words: water resources, Australia, climate change, biodiversity protection, projects
JEL: Q28, D61

ÚVOD

Udržateľné hospodárenie s vodou je základným pilierom hospodárskeho rastu, kde jednotlivé sektory ekonomiky, obyvatelia a životné prostredie majú prístup k spoľahlivým zdrojom vody. Nedostatok vodných zdrojov alebo ich znečistenie vedie k fenoménu známeho ako vodná kríza. Podľa údajov Omolereho, v súčasnosti viac ako 700 miliónov ľudí nemá

prístup k čistej a pitnej vode. Existujú predpoklady, že do roku 2050 bude takmer 1,8 miliardy ľudí žiť v krajinách alebo regiónoch s absolútnym nedostatkom vody.¹

Podľa údajov austrálskeho parlamentu a OECD, Austrália je šiestou najväčšou krajinou sveta a má tretie najväčšie oceánske územie. Zároveň sa krajina považuje za najsuchší obývaný kontinent na svete, a preto čelí viacerým výzvam v oblasti manažmentu vodných zdrojov.² Austrálsky kontinent je relatívne nízky s najnižšou priemernou nadmorskou výškou na Zemi.³ 70 % austrálskej pevniny je klasifikovaných ako suchých, a preto ročný úhrn zrážok je najnižší na svete (okolo 250 mm).⁴

Vodné hospodárstvo v Austrálii je zodpovednosťou štátov a teritórií, kde každý zo subjektov má vlastnú vodnú legislatívu a plány rozvoja vodného hospodárstva.⁵ Po vyhlásení nezávislosti Austrálie v roku 1901 bola vypracovaná a schválená na federačnom summite ústava, kde boli definované práva a postupy využívania vodných zdrojov.^{6,7} Článok 100 ústavy stanovuje, že Commonwealth nesmie obmedzovať slobodný tok a zavádzať rozdielne použitie vodných zdrojov pre hospodárske, zavlažovacie ciele a účely spojené s ľudskou existenciou.⁸ Toto ustanovenie je prejavom federálneho zriadenia Austrálie, ktoré reflektuje normy a suverenitu jednotlivých štátov s cieľom zabezpečiť rovnováhu medzi právomocami centrálnej vlády a štátnou autonómiou pre strategické otázky, akými sú aj vodné zdroje.

Článok si kladie centrálnu výskumnú otázku: ako Austrália pristupuje k riešeniu výziev spojených so správou vodných zdrojov v podmienkach meniacej sa klímy? Na jej zodpovedanie je primárnym cieľom štúdie identifikovať a charakterizovať súčasné vodohospodárske výzvy, ktorým krajina čelí. V úvodnej časti preto text poskytuje systematický prehľad environmentálnej situácie Austrálie so zameraním na ekologické špecifiká. Tento úvod vytvára teoreticko-analytický základ pre výskumné zistenia. Článok upúšťa od trhových aspektov skúmania otázky, pričom koncept tvorby cien vody a samotný vodný trh sú v ňom ponechané mimo hlavného analytického rámca. Napriek rozsiahlym investíciám do vodohospodárskej infraštruktúry v Austrálii zostáva otázne, či existujúci legislatívny rámec v kombinácii s implementovanými štátnymi projektami poskytuje adaptívnu reakciu na zhoršujúce sa klimatické podmienky. Štúdia vychádza z predpokladu, že realizácia strategických vodohospodárskych opatrení môže zmierňovať negatívne dôsledky klimatických zmien. Z metodologického hľadiska štúdia používa deskriptívno-analytický prístup, založený na kvalitatívnej obsahovej analýze strategických dokumentov, legislatívnych rámcov a realizovaných projektov v oblasti vodných zdrojov v Austrálii. Táto metodológia umožňuje identifikovať vzťah medzi regulačnými opatreniami a praktickými výsledkami.

1 Environmentálny prehľad Austrálie

Súčasná agenda medzinárodného spoločenstva pripisuje environmentálnej politike kľúčový význam, pričom ju vníma ako nástroj koordinovanej reakcie na svetové výzvy spojené s klimatickou zmenou, degradáciou ekosystémov a udržateľným využívaním prírodných zdrojov, vrátane vodných. Rozvinuté ekonomiky čoraz viac prepájajú konkurencieschopnosť a environmentálnu výkonnosť, čo znamená, že už nie je postačujúce vytvoriť lacný output, ale zabezpečiť efektívnu výrobu, ktorá je šetrná a udržateľná voči životnému prostrediu.⁹ Hoci sa

¹ OMOLERE, M. P. (2024): Global Water Crisis: Why The World Urgently Needs Water-Wise Solution.

² Australian Government (2025): Water in Australia. In: *Australian Government*, 2025.

³ OECD (2025): Environment at a Glance: Australia. In: *OECD, Publication*, 2025.

⁴ ADAMS, T. (2021): Water Management in Australia – History, Current and Future Challenges.

⁵ Australian Government: State of the Environment (2025). In: *Australian Government*, 2025.

⁶ ADAMS, T. (2021): Water Management in Australia – History, Current and Future Challenges.

⁷ Australian Government: State of the Environment (2025). In: *Australian Government*, 2025.

⁸ ADAMS, T. (2021): Water Management in Australia – History, Current and Future Challenges.

⁹ SHARMA, Sh. – HUSSAIN, S. – SINGH, A. N. (2023): Ecosystem services of the Indian Himalayan Region in a changing environment: an overview.

diskutuje o prepojení konkurencieschopnosti a environmentálnej výkonnosti, v praxi toto prepojenie nemusí byť automatické a okamžite realizovateľné. Implementácia ekologicky efektívnej výroby vyžaduje vysoké investície do technológií a infraštruktúry. Zavádzanie environmentálnych opatrení v jednotlivých sektoroch, ako v prípade iniciatívy Green Industrial Deal, môže mať lokálny charakter, ktorý v globálnom kontexte vyvoláva riziko uhlíkového úniku - „carbon leakage“. Tento fenomén nastáva v situácii, keď sa výrobná činnosť presúva do krajín s menej ambicióznymi klimatickými záväzkami a slabšou regulačnou kontrolou, čo v konečnom dôsledku neprispieva k zníženiu emisii skleníkových plynov (CO₂). Nízko uhlíkové technológie zvyšujú výrobné náklady, čo ovplyvňuje finálnu cenu statkov a následne znižuje ich konkurencieschopnosť na medzinárodných trhoch. Dané trendy poukazujú na potrebu koordinácie klimatických politík na nadnárodnej úrovni a zároveň zdôrazňujú limity odlišných prístupov vo svetovom úsilí o dekarbonizáciu.¹⁰

Z toho vyplýva, že environmentálna udržateľnosť nemôže byť vnímaná ako faktor zvyšujúci konkurencieschopnosť. Efektívne prepojenie dvoch rovín závisí od dostupnosti finančných prostriedkov, časového horizontu potrebného na prispôbenie sa novým výrobným procesom a vyváženého ekologického prístupu. Hill popisuje environmentálnu udržateľnosť ako stav, pri ktorom ľudské aktivity a prírodné bohatstvo sú v takej rovnováhe, kde každý prosperuje nezávisle a bez škody pre budúce generácie.¹¹ Environmentálna výkonnosť sa čoraz častejšie chápe ako viacúrovňový koncept, zahŕňajúci široké spektrum faktorov – od miery degradácie ekosystémov, cez kvalitu ovzdušia a vody, až po schopnosť krajiny implementovať environmentálne politiky v súlade s normami medzinárodného spoločenstva a medzinárodných dohôd.

Austrália tak predstavuje dôležitý prípad environmentálnej výkonnosti, a to najmä v dôsledku špecifických geografických podmienok, ekologických, technologických a hospodárskych charakteristík. Ako kontinentálna krajina s rozsiahlym pobrežím, unikátnou biodiverzitou a značnými objemami prírodných zdrojov, prechádza Austrália zásadnou transformáciou, ktorú formujú environmentálne záujmy. To si vyžaduje hodnotenie jej environmentálnej výkonnosti cez viaceré dimenzie.

Tabuľka 1: Vybrané environmentálne indexy Austrálie za rok 2024

INDEX	POZÍCIA	EPI SKÓRE	10-ROČNÁ ZMENA
Environmental Performance Index	17	60,10	10,30
Ecosystem Vitality	16	62,30	14,10
Marine Protected Areas	1	100,00	53,00
Wetland loss	61	60,60	-39,40
Ozone	18	78,10	-11,80
SO ₂ Growth Rate	1	100,00	26,80
Wastewater treatment	11	92,90	NA
Air Quality	6	91,10	4,70
Sanitation Drinking Water	25	87,10	1,70
Recycling	5	52,90	0,60
GHG per capita	171	0,30	0,30
Ocean Plastics	73	33,10	11,60
Fish Stock Status	85	16,00	0,80
Grassland loss	1	100,00	61,30

Zdroj: Vlastné spracovanie autora na základe údajov Environmental Performance Index (2025).

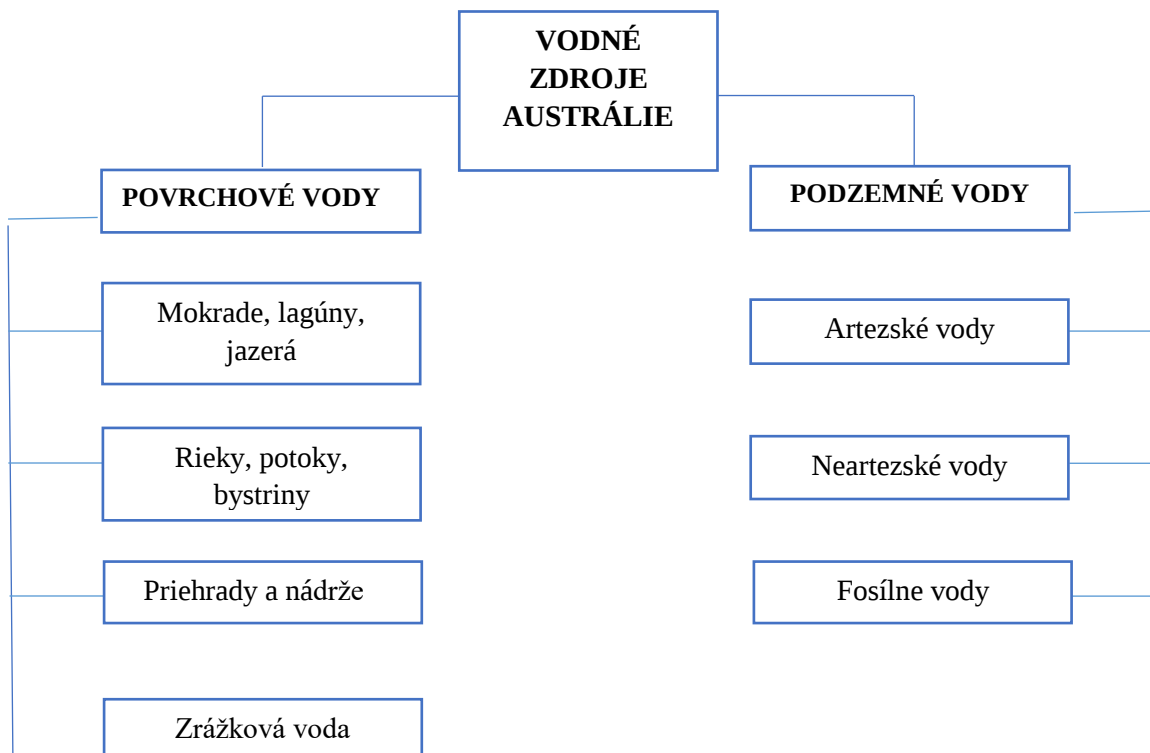
¹⁰ European Parliament (2025): Carbon leakage: preventing firms from avoiding emissions rules.

¹¹ HILL, L.G. (2025): What is Environmental Sustainability: Key Aspects Explained.

Podľa metodiky EPI - Environmental Performance Index, indikátor Marine Protected Areas (MPA) má hodnotu 1. To znamená, že v tomto prípade sa Austrália umiestnila na 1. mieste zo vzorky hodnotených krajín sveta (180) na základe výpočtu percentuálneho pokrytia svojich morských oblastí chránenými zónami. Naopak, indikátor GHG per capita, čo vyjadruje množstvo skleníkových plynov na jedného obyvateľa v danej krajine, za jeden rok, naznačuje, že Austrália zaostáva medzi skúmanou vzorkou krajín, keďže domáca výroba a exportne orientovaná ekonomika je stále vysoko závislá od fosílnych palív. Prezentované výsledky v Tabuľke 1 o environmentálnej výkonnosti v Austrálii prezentujú krajinu ako výkonný systém, ktorý napriek určitým výzvam dosahuje popredné miesta v mnohých oblastiach environmentálnej politiky a udržateľnosti (kvalita vzduchu, recyklácia alebo vitalita ekosystémov a iné), čo dáva možnosť hovoriť o Austrálii ako o úspešnom príklade s dobre fungujúcim environmentálnym systémom.

Táto výkonnosť sa prejavuje aj v správe vodných zdrojov, ktoré sú variabilné a siahajú od silne regulovaných fungujúcich riek a zdrojov podzemnej vody až po rieky a zvodnené vrstvy v takmer nedotknutom stave.¹² Vodný systém Austrálie predstavuje kombináciu sietí zdrojov, ktoré sú rozdelené nasledovne:

Tabuľka 2: Delenie vodných zdrojov Austrálie podľa pôvodu

Zdroj: Vlastné spracovanie autora na základe údajov: Australian Government: State of the Environment (2025).

Podzemná voda je voda uložená v geologických formáciách pod zemským povrchom. Približne 2 % vody na Zemi tvorí podzemná voda, v porovnaní s 94 % vôd v oceánoch. V Austrálii tvorí podzemná voda približne 17 % dostupných vodných zdrojov. Ako vodný zdroj je podzemná voda obzvlášť dôležitá v polosuchých a suchých oblastiach Austrálie, kde je zabezpečenie spoľahlivých dodávok vody obmedzené.¹³

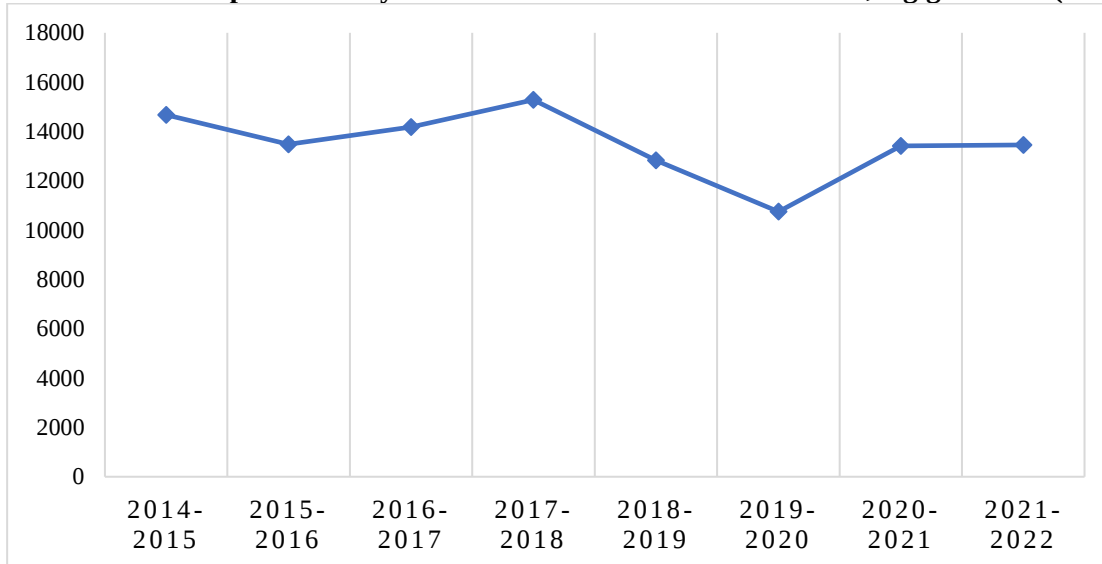
¹² UN Global Compact (2025): Water Hub: Australia.

¹³ Australian Government (2014): What is groundwater?

Veľká artézská panva tvorí približne 20 % celkovej pevniny Austrálie¹⁴ a je najvýznamnejším hydrogeologickým systémom v krajine, s celkovým objemom vody 65 mega litrov (ML).¹⁵ Artézská vrstva predstavuje uzavretý podzemný vodný horizont, v ktorom je voda pod hydraulickým tlakom, čo spôsobuje prirodzené vystupovanie smerom k povrchu zeme, napríklad pri narušení vrstvy vrtom. Vo všetkých oblastiach Austrálie je používanie artézskej vody povolené len so súhlasom a licenciou na podzemnú vodu.¹⁶ Ak je podzemná voda v priamom kontakte s atmosférou prostredníctvom otvorených pórových priestorov v nadložnej pôde alebo hornine, potom sa o zvodnenej vrstve hovorí, že je neuzavretá – Neartézská voda.¹⁷

Spotreba vody môže poslúžiť ako jeden z hlavných indikátorov na posúdenie efektívnosti hospodárenia s vodnými zdrojmi. Prehľad trendov a ich vývoj v čase umožňuje vytvoriť všeobecný obraz situácie v Austrálii. Štatistické údaje poukazujú na nárast celkovej spotreby vody v období rokov 2021 – 2022, ktorý je možno pripísať hospodárskej činnosti, najmä v sektore poľnohospodárstva, lesníctva a rybníctva, s výrazným vplyvom v štáte Nový Južný Wales a Queensland. V priemyselnom odvetví bol zaznamenaný nárast spotreby vody o necelých 0,5 %, zatiaľ čo spotreba vody v domácnostiach klesla o 2 %.¹⁸

Graf 1: Celková spotreba vody v Austrálii v období rokov 2014-2022, v giga litroch (GL)

Zdroj: Vlastné spracovanie autora na základe údajov: Australian Bureau of Statistics (2022)

Poznámka: Roky referenčného obdobia sú uvedené za dva roky

2 Výzvy Austrálie spojené s manažmentom vodných zdrojov

Od vydania správy o stave životného prostredia z roku 2016 sa tlaky v oblasti klímy, rozvoja a riadenia povrchových vôd, podzemných vôd, kvality vody, ekologických procesov a populácií druhov väčšinou zhoršili.¹⁹ Narastajúci nedostatok vody zvyšuje mieru neistoty a vytvára riziko prehĺbenia existujúcich problémov, ktoré budú mať nepriaznivé účinky nielen na dlhodobú dostupnosť, ale aj na ekosystémy závislé od podzemnej vody.²⁰ Pochopenie rizík

¹⁴ Australian Government (2015): Navigating Australia's largest groundwater resource.

¹⁵ Australian Government (2021): Great Artesian Basin.

¹⁶ Government of Western Australia (2023): Glossary of water licensing terms.

¹⁷ Tasmanian Government (2025): Water.

¹⁸ Australian Bureau of Statistics (2022): Water Account, Australia.

¹⁹ Australian Government: State of the Environment (2025).

²⁰ PITTOCK, J. at el. (2023): A review of the risk to shared water resources in the Murray-Darling Basin.

v kontexte vodných zdrojov je preto nevyhnutným predpokladom v čase klimatických výziev pre efektívne plánovanie a riadenie.

2.1 Vniknutie slanej alebo morskej vody

Prenikanie slanej vody do podzemných a povrchových zdrojov vôd predstavuje jednu z dlhodobých environmentálnych výziev vodného hospodárstva Austrálie, najmä v oblastiach s vysokou koncentráciou pobrežnej populácie. Pobrežné akviféry sú vzhľadom na špecifické geografické rozloženie krajiny mimoriadne zraniteľné voči intrúzii morskej vody, ktorá vzniká v dôsledku nerovnováhy medzi morským tlakom a sladkovodnými vrstvami. Tento jav, známy ako „*saltwater intrusion*“, nie je výlučne fyzikálnym alebo geografickým procesom, ale výsledkom komplexného pôsobenia prírodných faktorov a ľudskej činnosti, hlavne nadmerného čerpania podzemnej vody v pobrežných oblastiach.²¹

Ako naznačuje Roy et al., pokiaľ ide o udržateľné hospodárenie s vodou, kľúčová je miera jej obnovy. Podzemná voda sa považuje za najdostupnejší zdroj sladkej vody pre pitné účely, hospodárenie a potravinovú bezpečnosť, avšak jej obnoviteľnosť je značne obmedzená. Kým zásoby povrchovej vody za rok sa dopĺňajú na úrovni 30 000 km³, pri podzemnej vode je táto úroveň značne menšia - okolo 3 000 km³. V Austrálii predstavuje využívanie podzemnej vody významný prvok celkového vodného hospodárstva, pričom viac ako 30 % objemov podzemnej vody sa využíva na ťažbu, zásobovanie pitnou vodou, zavlažovanie, chov hospodárskych zvierat a komerčné plnenie fliaš. Od roku 2015 do roku 2020 sa trend hladín podzemnej vody v horných zvodnených vrstvách pohyboval od stabilných 41 % cez 30 % až po 29 %.²² Z hľadiska celkovej spotreby vody zaujíma poľnohospodárstvo dominantné postavenie a spotrebuje približne 2,2 mld. m³, čo predstavuje 60-70 % podzemnej vody.²³ Preto je možné tvrdiť, že podzemná voda v austrálskom hospodárstve je nielen environmentálnym, ale aj ekonomickým pilierom, ktorého efektívne riadenie má priamy dopad na potravinovú bezpečnosť, medzinárodnú konkurencieschopnosť a udržateľnosť ekosystémov.

Z environmentálneho aspektu vedie zvýšená salinita podzemnej vody k degradácii ekosystémov závislých od sladkej vody, vrátane mokradí, riek a pobrežných biotopov. Súčasne ovplyvňuje chemické zloženie pôdy, čím obmedzuje poľnohospodárske aktivity, znižuje výnosy, spôsobuje úbytok vegetačného porastu a negatívne ovplyvňuje hospodárstvo v jednotlivých štátoch.²⁴ Podľa výskumu Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation je tento fenomén vo veľkej miere dôsledkom vplyvu klimatických zmien, predovšetkým stúpania hladiny oceánov a častejších extrémnych poveternostných javov, ktoré narúšajú prirodzenú dynamiku obnovy sladkovodných zásob. Tieto procesy ohrozujú územia salinizáciou, pričom najzraniteľnejšou je juhovýchodná časť Austrálie, kde vyššia koncentrácia populácie a industrializácia zvyšujú tlak na vodné zdroje.²⁵

2.2 Klimatické výzvy

Veľká časť Austrálie sa nachádza v klimaticky suchých až polosuchých oblastiach, čo zásadne ovplyvňuje dostupnosť vodných zdrojov v krajine. Pre Austráliu je charakteristické nerovnomerné rozloženie zrážok, pričom južné oblasti a východné pobrežie majú vyšší počet zrážok oproti vnútrozemiu. Dané geografická špecifiká spôsobujú stavy, pri ktorých zásoby povrchových vôd nie sú dostatočne stabilné, a mnoho tokov je vysychajúcich.²⁶

²¹ Australian Government (2021): A national-scale vulnerability assessment of salt water intrusion.

²² Australia. State of Environment (2025): Groundwater.

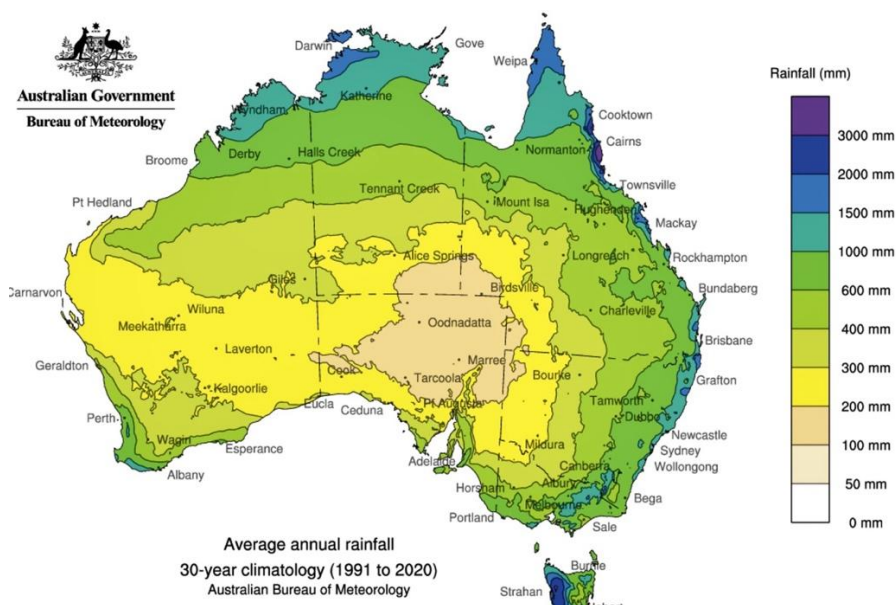
²³ IGRAC (2025): Australia: Groundwater Country Profile.

²⁴ Australian Government (2014): Seawater intrusion.

²⁵ CSIRO (2025): Climate projections for Australia.

²⁶ Australian Government: State of the Environment (2025).

Obrázok 1: Trendy zrážok v Austrálii

Zdroj: Australian Government, Bureau of Meteorology (2025):
<https://www.bom.gov.au/climate/maps/averages/rainfall/>

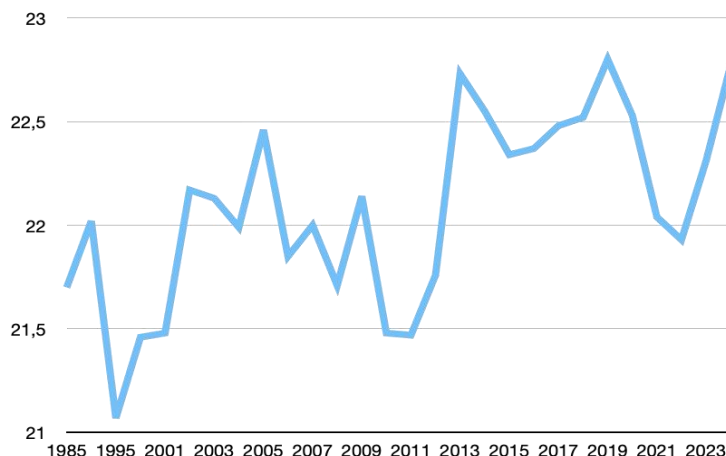
Mapa zobrazuje priemerné zrážky v časovom období do roku 1991-2020. Ukazuje do akej miery sú suché jednotlivé oblasti Austrálie. Je možné vidieť, že zrážky sa zvyšujú smerom k pobrežiu, čo je ovplyvnené poveternostným systémom krajiny a vyššou úrovňou vlhkosti. Ako uvádza zdroj, vyšší počet zrážok v severných regiónoch Austrálie súvisí s monzúnovými fázami, ktoré sa vyskytujú počas severného obdobia dažďov (október-apríl). Naopak, v južnej časti Austrálie sú vyššie hodnoty zrážok spojené s južným obdobím zrážok (apríl-november).²⁷

Okrem toho je kolísanie úrovni zrážok v Austrálii úzko späté s klimatickým fenoménom El Niño. Ten predstavuje prirodzene sa vyskytujúci jav medzi oceánom a atmosférou, ktorý modeluje charakter počasia a klimatické vzorce v Austrálii aj v celosvetovom meradle. Ako uvádza austrálsky parlament, otepľovanie vo východnej časti Pacifiku a ochladenie v jeho západnej časti sú sprevádzané oslabením východných pasátov a atmosférickej cirkulácie nad Tichým oceánom. V literatúre sa tento pojem označuje ako Walkerova cirkulácia. Zmeny v oceánskych a atmosférických podmienkach tak vzájomne pôsobia a vytvárajú prepojený systém. El Niño zvyčajne spôsobuje vyššie teploty nad Austráliou, najmä v južnej polovici krajiny a nižšie zrážky na východe a severe. Ako ďalej uvádza zdroj, 9/10 z najsuchších zimno-jarných období v juhovýchodnej Austrálii sa vyskytlo počas javu El Niño.²⁸

²⁷ Australian Government, Bureau of Meteorology (2025): Average annual, seasonal and monthly rainfall maps.

²⁸ LIEBER, R. et al. (2024): El Niño Impact on Australia's Weather and Climate.

Graf 2: Vývoj teploty v Austrálii v čase

Zdroj: Vlastné spracovanie autora na základe údajov:

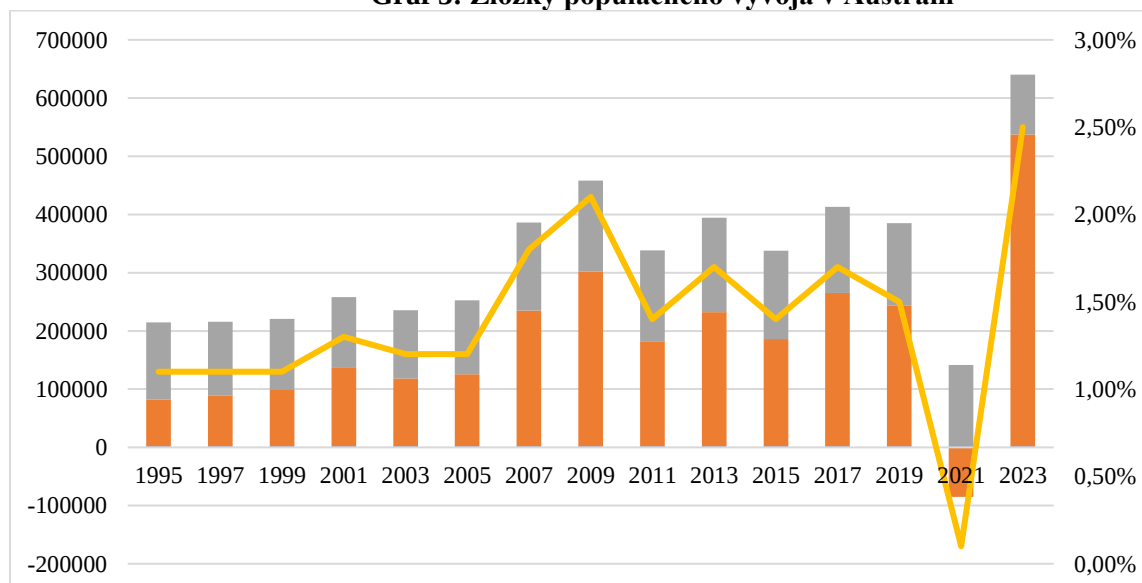
<https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/australia/climate-data-historical>

Graf zachytáva vývoj priemernej teploty v Austrálii od roku 1985 až po rok 2023 a poskytuje pohľad na jej dlhodobé kolísanie. Teplotný vývoj je pomerne variabilný a odráža vplyv viacerých klimatických faktorov, vrátane veľkopriestorových oceánsko-atmosférických oscilácií (ENSO), fenoménu El Niño a postupného otepľovacieho trendu, ktorému čelí svet.

2.3 Urbanizačné trendy

Populačný rast a prílev migrantov predstavujú jeden z významných faktorov ovplyvňujúcich dostupnosť a distribúciu vodných zdrojov v Austrálii. Čistá zahraničná migrácia bola hlavným motorom rastu populácie za posledné desaťročia a zvýšila sa z čistého prílevu 47 000 imigrantov v roku 1994 na 435 000 v roku 2024. K júnu 2024 mala Austrália 27,2 mil. obyvateľov, čo predstavuje nárast o 1,4 % od júna 1994.²⁹

Graf 3: Zložky populačného vývoja v Austrálii

Zdroj: Vlastné spracovanie autoran a zaklade údajov Austrálskeho parlamentu (2025).

Poznámka: oranžová farba je Net overseas migration. Sivá farba je Natural increase

²⁹ Australian Government. Australian Institute of Health and Welfare (2025): Profile of Australia's population.

Net overseas migration (NOM), alebo čistá zahraničná migrácia, je demografický indikátor, ktorý hodnotí zmeny v populácii spôsobené dlhodobou mobilitou obyvateľstva. Vyjadruje čistý prírastok alebo úbytok populácie v dôsledku imigrácie do Austrálie a emigrácie z Austrálie. Pri výpočte NOM sa nezohľadňujú krátkodobé turistické pobyty. Do indikátora sa započítavajú len osoby, ktoré absolvovali pobyt v Austrálii najmenej 12 mesiacov počas obdobia 16 mesiacov (NOM pravidlo 12/16 mesiacov). Ako tvrdí štatistický úrad Austrálie, čistá migrácia bola dlhodobou významnou zložkou ročného rastu populácie v krajine. Pandémia COVID-19 viedla k výrazným obmedzeniam medzinárodného pohybu osôb a zmenám v cestovných možnostiach, čo negatívne ovplyvnilo hodnoty indikátora od roku 2019.³⁰

Migrácia predstavuje významný demografický faktor, ktorý nepriamo, ale preukázateľne ovplyvňuje zásoby pitnej vody v Austrálii. V dôsledku vysokej úrovne imigrácie narastajú obavy o vodnú bezpečnosť. Strachan zdôrazňuje, že vládne prognózy predpokladajú v Austrálii v nasledujúcich 40 rokoch o 13 miliónov viac ľudí, čo ešte zhorší problémy s vodou. Prírastok obyvateľstva vedie k rastu dopytu po vode v domácnostiach, službách a poľnohospodárstve. Tento trend je problematický pre kontinent s nízkymi zrážkami a vysokou variabilitou klímy. Okrem vytvárania tlaku na zvýšenie zásob vody, imigrácia vedie k environmentálnemu tlaku v podobe degradácie pôdy, ktorá súvisí s výstavbou a rozširovaním mestských oblastí. V dôsledku týchto procesov sa znižuje schopnosť pravidelne obnovovať zásoby vody a zadržiavať ju v skladovacích priestoroch.³¹

Tempo rastu niektorých austrálskych miest patrí k najvyšším vo svete a vyvíja tlak na mestské prostredie. Dnes je austrálska populácia sústredená v rozvinutých mestách, ako Sydney, Melbourne, či Perth, kde žije viac ako 73 % celkovej populácie. Štvrtina (25 %) ľudí žije vo vnútorných regiónoch a 2 % žije v odľahlých oblastiach.³² Očakáva sa, že podiel obyvateľov v Melbourne a Sydney porastú o 19 % a do roku 2031 v nich bude bývať 42 % austrálskej populácie.³³ Záujem o osídlenie vzdialenejších oblastí, ako napríklad pri rieke Ord, zostáva nízky.³⁴ Urbanizácia narúša prirodzené odtokové režimy, čo vedie k zvýšenej intenzite a objemu povrchového odtoku po dažďových úhrnoch - „urban runoff“. Tento odtok predstavuje difúzne znečistenie. Štúdia Hutchinsa poukázala, že „urban runoff“ splavuje živiny, mikroplasty, ťažké kovy, ako napríklad meď alebo zinok, ktoré sa bežne vyskytujú v odtokových systémoch. Tento jav potenciálne ohrozuje vodné toky a ľudské zdravie v dôsledku akumulácie značného množstva chemikálií.³⁵

2.4 Murray-Darling

Ako informuje austrálsky parlament, postupom času sa čoraz väčšia časť vodných zdrojov v mnohých riečnych povodiach odkláňa na zabezpečenie ľudských potrieb. V súčasnosti sa viac ako 2,4 milióna Austráľčanov spolieha na rieku Murray-Darling (juhovýchodná Austrália) a ďalší milión ľudí je silne závislý od jej zdrojov.³⁶ Murray-Darlingová panva je najväčší riečny systém Austrálie, ktorý prechádza cez územie štyroch štátov (Queensland, Nový Južný Wales, Viktória, Južná Austrália) a jedno teritórium (Austrálske hlavné teritórium) a predstavuje základ hospodárskeho, environmentálneho a kultúrneho zdravia.³⁷ Murray-Darlingská panva predstavuje približne 91 % celkovej plochy bavlíkových fariem a bavlníkovej plochy v Austrálii. Bavlna sa pestuje prevažne v severných oblastiach panvy Murray-Darling, najmä v regiónoch Condamine-Balonne, Border Rivers a

³⁰ Australian Bureau of Statistics (2024): Measuring Net Overseas Migration in Australia.

³¹ O'NEIL, Ph. (2024): Population growth is weakening Australia.

³² Australian Government. Australian Institute of Health and Welfare (2025): Profile of Australia's population.

³³ Australia. State of the Environment (2025): Population.

³⁴ Ibid.

³⁵ HUTCHINS, C. (2025): Bit by bit microplastics tyres are polluting our waterways.

³⁶ Australian Government (2025): Water quality threats.

³⁷ LECK, S. at el. (2024): Australia: Economic Resilience Through Adaption in the Murray-Darling Basin.

Namoi. V južnej časti panvy Murray-Darling sa nachádza približne 1/5 všetkých austrálskych mliečnych fariem.^{38 39}

Rieka Murray-Darling už dlhodobo čelí výzvam vyplývajúcim z neefektívneho a nerovnomerného hospodárenia s vodnými zdrojmi. Nedostatok vody bol dôsledkom klimatických udalostí, najmä dlhodobého sucha v rokoch 1996-2010, ktoré odhalilo klimatickú zraniteľnosť Austrálie a prispelo k polarizácii politických rozhodnutí. Vláda Commonwealthu zasiahla v tomto prípade do správy vodných zdrojov, aj napriek tomu, že ústavná zodpovednosť v rámci federálneho systému patrí štátnym orgánom.⁴⁰

Podľa austrálskej vlády, došlo v rieke Murray-Darling k uhynutiu milión rýb, čo reflektuje závažné ekologické následky nadmerných hospodárskych aktivít. Inžinierske práce, nadmerné využívanie riečnych zdrojov a účinok klimatických zmien výrazne znížil odtok do riek, mokradí a potokov. V hodnotení celkového stavu ekosystémov z roku 2012 bolo viac ako 80 % riečnych údolí povodia Murray-Darling hodnotených ako v zlom alebo veľmi zlom stave.⁴¹

Situácia so zhoršenou kvalitou vody v povodí Murray-Darling bola alarmujúca, pričom sa prejavila v podobe hypoxemických epizód "čiernej vody", ktoré zasiahli tisíce kilometrov riečnych systémov. "Čierna voda" môže spôsobiť situáciu, že surová voda bude problematická na používanie. Navyše vedie k problémom s filtráciou zavlažovacích systémov.⁴² Podľa predpovedí sa očakáva, že v dôsledku prehlbujúcej sa klimatickej krízy situácia bude eskalovať, čo ešte viac prehĺbi ekologickú zraniteľnosť Austrálie.⁴³

Sociálno-ekonomické dôsledky týchto zmien sa prejavujú napríklad tým, že chovatelia dojníc opúšťajú pôdu aj napriek modernému vybaveniu. Konflikt medzi verejným záujmom a ochranou životného prostredia zhoršuje situáciu, pričom spoločenská zodpovednosť zdôrazňuje dôležitosť ochrany životného prostredia, hlavne rieky Murray-Darling.⁴⁴

2.5 Domorodé obyvateľstvo

Dlhodobou výzvou riadenia vodných zdrojov v Austrálii sú práva domorodých obyvateľov, ktorí sa pred príchodom britskej nadvlády neopierali o koncepty vychádzajúce zo západného spôsobu myslenia zvrchovanosti nad vodnými zdrojmi. Austrálska vláda naznačuje, že vodné zdroje pre domorodé obyvateľstvo predstavuje neoddeliteľnú súčasť ich duchovného majetku a kľúčový prvok vitality. Ako uvádza Pittock et al., podiel domorodého vlastníctva povrchných vôd v súčasnosti predstavuje okolo 0,17 %, čo svedčí o nízkej miere participácie a nedostatočnom zastúpení.⁴⁵ V roku 2016 domorodé obyvateľstvo povodia Murray-Darling predstavovalo 120 487 obyvateľov, čo predstavuje 5,3 % z celkovej populácie povodia Murray-Darling. Pittock et al. zdôrazňujú zásadný nedostatok účasti domorodého obyvateľstva pri tvorbe vodohospodárskych politík, argumentujúc neustálou marginalizáciou domorodej skupiny.⁴⁶

³⁸ Australian Government (2025): Water quality threats.

³⁹ Australian Government, Department of Agriculture, Fisheries and Forestry (2025): Dairy farms in the Murray-Darling Basin.

⁴⁰ SAMNAKAY, N. at el. (2024): Climate adaptive water policy in Australia's Murray-Darling basin: soft option or hard commitments?

⁴¹ The Nature Conservancy. Australia (2025): Creating a sustainable Murray-Darling.

⁴² Western Murray Irrigation (2025): Water Quality.

⁴³ BALDWIN, D. S. (2021): Water Quality in the Murray-Darling Basin: The potential impacts of climate change.

⁴⁴ SLATTERY, M. (2019): Problems with the Murray-Darling Basin can not be skimmed over.

⁴⁵ PITTOCK, J. at el. (2023): A review of the risk to shared water resources in the Murray-Darling Basin.

⁴⁶ HARTWIG, L. D. – MARKHAM, F. – JACKSON, S. (2021): Benchmarking Indigenous water holding in the Murray-Darling Basin: a crucial step towards developing water rights targets for Australia.

Austrálska politika neuznáva v plnej miere práva domorodých obyvateľov na vodu. Je to najmä preto, že pohľady domorodých a nedomorodých obyvateľov na hospodárenie s vodou sa značne líšia. To spôsobuje spory, nakoľko nedomorodé obyvateľstvo vníma vodu predovšetkým ako hospodársky zdroj určený na ekonomické účely a vytvorenie zisku. Nedostatočnú angažovanosť zhoršuje skutočnosť, že domorodí obyvatelia majú nízku úroveň povedomia o vodohospodárskych inštitúciách, technických informáciách a reguláciách. Podľa austrálskej vlády, domorodí obyvatelia nie sú v pozícii na vyjednávanie vodných plánov.⁴⁷

3 Hospodárenie s vodnými zdrojmi

Plány integrovaného hospodárenia s vodnými zdrojmi vyžadujú spoľahlivé inštitucionálne, právne a politické rámce, ktoré sú založené na národných systémoch a zásadách spravodlivosti, transparentnosti a zvýšení efektivity.⁴⁸ V tomto aspekte, manažment vodných zdrojov sa zameriava na efektívne a udržateľné rozdelenie, použitie a ochranu vody, cieľom ktorého je uspokojiť nielen súčasné, ale aj budúce potreby, posilniť odolnosť ekosystémov a zmierniť negatívny vplyv na životné prostredie.⁴⁹

Austrálska vláda investuje do Národnej vodovodnej siete a v krajine je realizovaných viac ako 180 projektov v oblasti plánovania vodnej infraštruktúry, obchodných zámerov, vedy a výstavby.⁵⁰

Tabuľka 3: Vybrané štátne projekty v oblasti vody v Austrálii

Štát	Názov projektu	Dátum / stav	Fond NWGF	Celková suma	Popis projektu	Iné dodatočné projekty
NSW	Eurobodalla Southern Storage ⁵¹	Prebieha 2021-2025	51 224 000	140 000 000	Cieľ: výstavba zásobníka vody mimo toku s objemom 3000 GL. Podľa údajov z októbra 2025 hrádza na výstavbu už je dokončená a v súčasnosti prebieha testovanie infraštruktúry	Nyngan to Cobar Pipeline- Stage 1 Yass Water Security Treatment Plant Upgrade
VIC	Western Irrigation Network ⁵²	Prebieha 2020-2029	48 071 000	116 307 000	Cieľ: vybudovať potrubnú sieť (50 km), ktorá spojí zariadenia na recykláciu vody. Prepojovací plynovod medzi zariadeniami na recykláciu vody Melton a Bacchus Marsh už je dokončený. Boli zriadené čerpace stanice v Bacchus Marsh a Parwan-Balliang. Nový zásobník recyklovanej vody s objemom 1,1 GL v závode na recyklovanú vodu v Meltone bol dokončený	Western Port Recycled Water Scheme Quality Water for Wannon East Grampians Rural Water Supply Project
QLD	Cairns Water Security Project Stage 1 ⁵³	Prebieha 2024-2026	195 000 000	472 000 000	Cieľ: nová čistiareň odpadových vôd. Viac ako 50% projektu je dokončeného. Je položených 12km potrubia, dokončené betónové práce. Bolo zamestnaných viac ako 850 pracovníkov, vrátane 104 z Prvých národov.	Hughenden Irrigation Scheme Mount Morgan Water Supply Project

⁴⁷ Australian Government (2008): Chapter 6: Indigenous Peoples and Water.

⁴⁸ UN (2025): Australia.

⁴⁹ ROY, M. – SARKER, J. – ROY, S. (2025): Trends, patterns and future directions in water resources management research in Australia: From scientometric insights to a dynamic socio-hydrological feedback model.

⁵⁰ Australian Government. National Water Grid (2025): Projects.

⁵¹ Eurobodalla Shire Council (2025): Southern Water Supply Storage.

⁵² Greater Western Water (2025): Western Irrigation Network.

⁵³ Australian Government. National Water Grid (2025): New 472 million water supply system for Cairns closer than ever.

WA	Busselton Water Supply Improvement ⁵⁴	Plánovaný Január 2025- 2029	29 565 000	59 130 000	Cieľ: vybaviť nový vrt do vnútrozemia, ktorý sa napojí na sladkú vodu a zníži tlak na pobrežné vrt. Zvýšiť kapacitu zásobníka upravenej vody o 14 ML, aby sa zlepšila spoľahlivosť zásobovania vodou v Busseltonu.	Bunbury Water Resource Recovery Scheme Water Quality and Security for Guilderton
SA	Indulkana (Iwantja) Water Security Project ⁵⁵	Prebieha 2025-2026	1 135 000	2 270 000	Cieľ: 3 nové vrt a inštalácia nových čerpadiel. Aktuálne údaje uvádzajú, že doteraz boli úspešne nainštalované 2 nové vrt s objemom 290 000l. Je dokončená inštalácia solárnych panelov a čerpadiel. Okrem toho, existujú školenia členov komunity v oblasti vodného systému. Prebieha obnova záhradníctva.	APY Lands Water Supply Revitalisation Gerard Water Security Project
TAS	Northern Midlands Irrigation Scheme ⁵⁶	Prebieha 2021-2026	108 981 415	217 962 830	Cieľ: dodať viac vody poľnohospodárom. Výstavba 3 čerpacích staníc, 157km potrubnej siete a 2 nádraží. V súčasnosti 45 % výroby rúr je dokončených v spoločnosti Zezt vo Wynyarde. Podľa údajov z októbra 2025 je viac ako 100km už v zemi. Boli dokončené kľúčové infraštruktúrne práce na ochrannej priehrade Poatina. Projekt zabezpečil 150 pracovných miest a zapojenia miestnych výrobcov a dodávateľov produktov.	Greater South East Irrigation Scheme Bicheno Recycled Water Scheme Water Infrastructure for Sustainable and Efficient Regions (WISER)
NT	Darwin Region Water Supply Infrastructure Program- Stage 1 ⁵⁷	Prebieha 2023-2026	300 590 000	327 590 000	Cieľ: opätovné uvedenie priehrady Manton do prevádzky modernizáciou existujúcej infraštruktúry a zvýšenie zásobníka vody o 14 000 ML. Aktualizácia zo septembra 2025 uvádza, že projekt vytvoril viac ako 130 pracovných miest. Rekonštrukcia sacej priehrady Manton je dokončená na 90%, čistiareň odpadových vôd Strauss je dokončená na 40% a budova čerpacej stanice je dokončená na 80%.	Yulara Water Supply Project Milingimbi Water Security Strategy Yuendumu Water Security and Supply Strategy
ACT	Healthy Waterways Project ⁵⁸	Dokončený 2017-2025	-	93 500 000	V ACT sa teraz nachádza najväčšia dažďová záhrada Isabella Plains na južnej pologuli, ktorá dokáže spracovať približne 1800l dažďovej vody za sekundu predtým, akovtečie do jazera Tuggeranong. Medzi ďalšie iniciatívy patrili rybníky, mokrade, obnova potokov a rekonštrukcie korýt, pričom všetky boli navrhnuté tak, aby riešili zlú kvalitu vody	The Enlarged Cotter Dam Project Lake Tuggeranong floating wetland

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

Poznámka: Iný typ financovania môže predstavovať finančnú účasť štátnej vlády, fondov, Rád, a iných zdrojov.

Pri výbere vodných projektov sme uplatnili prístup, ktorý by kombinoval teritoriálnu reprezentatívnosť, kvantitatívny význam investícií a pokrok v realizácii projektov. Výber jedného projektu za každý austrálsky štát, založený na výške financovania a oblasti pôsobenia, umožnil vytvoriť všeobecný profil o aktuálnej situácii v rôznych regiónoch Austrálie. Projekty s najvyššími investičnými nákladmi sú spravidla komplexne dokumentované a disponujú

⁵⁴ Australian Government. National Water Grid (2025): Busselton Water Supply Improvement.

⁵⁵ Australian Government. National Water Grid (2025): New Infrastructure delivering for the Iga Warta Homeland and Iwantja.

⁵⁶ Tasmania Government (2025): Double time on Northern Midlands Irrigation Scheme milestones.

⁵⁷ Australian Government (2025): Murray Watt.

⁵⁸ Infrastructure Sustainability Council (2025): ACT Healthy Waterways Project.

potrebnými hospodárskymi a environmentálnymi podkladmi, čo poskytuje dostatočný rámec relevantných údajov. Porovnanie týchto projektov umožnilo odhaliť prevahu investícií do výstavby čerpacích staníc a rozširovania potrubí. Na druhej strane, kritická reflexia výberu zároveň poukazuje na určité systematické obmedzenia. Projekty s najväčšou investičnou hodnotou nemusia byť najefektívnejšie z hľadiska environmentálnych prínosov. Limity výberu obmedzeného počtu iniciatív nedokáže v plnej miere zachytiť vnútroštátnu diverzitu rozhodnutí a stratégií. Výsledky naznačujú potrebu širšej metódy hodnotenia, ktorá by v budúcnosti zahŕňala verejné inštitúcie, posúdenie sociálnych dopadov a dlhodobú udržateľnosť. Napriek tomu je možné pozorovať, že austrálske projekty sú zamerané na posilnenie udržateľnosti vodných zdrojov, ktoré predstavujú kľúčový pilier environmentálnej politiky krajiny. Ich význam spočíva v racionálnom nakladaní s vodnými zdrojmi, ako aj v adaptácii na meniace sa klimatické výzvy.

Ochrana vodných zdrojov nie je zabezpečovaná výlučne prostredníctvom vládnych politík, ale zahŕňa rozsiahle dobrovoľnícke aktivity. Landcare Australia⁵⁹ alebo Murray-Darling Conservation Alliance⁶⁰ predstavujú príklady praktickej environmentálnej ochrany, ktoré sa venujú širokému spektru aktivít – od obnovy biotopov až po podporu opatrení na udržateľné využívanie vodných zdrojov medzi poľnohospodármi a komunitami. Skupiny dobrovoľníkov často vykonávajú práce priamo na farmách, venujú sa čisteniu brehov riek a ochrane ohrozených druhov fauny a flóry.

Dôležitým nástrojom posilňovania environmentálneho povedomia je aj program Global Education Resources for Classrooms, ktorý implementuje austrálske Ministerstvo zahraničných vecí a obchodu. Tento program predstavuje systematický prístup k zvyšovaniu klimatickej a environmentálnej gramotnosti v rámci formálneho vzdelania. Materiály určené pre základné a stredné školy podporujú rozvoj analytického myslenia a porozumenia zložitosti environmentálnych výziev.⁶¹

Oficiálne údaje OSN uvádzajú, že v roku 2023 kvalita vody v Austrálii dosahovala 84 % na základe monitorovaných vodných útvarov. Na druhej strane bol zaznamenaný pokles trvalej povrchovej vody v roku 2022 v porovnaní s obdobím 2000-2019, pričom hodnota ukazovateľa predstavuje -16 %, čo svedčí o degraďačnej tendencii. Naopak, efektívnosť zavedených vládnych iniciatív umožňuje Austrálii dosahovať popredné miesta v hodnoteniach sanitácie vody a čistenia domových odpadových vôd. Oba ukazovatele v percentuálnom vyjadrení dosahujú 96 %.⁶²

Metodologický prístup použitý na tvorbu tabuľky č.4 pre jednotlivé austrálske štáty a teritória za rok 2024 vychádza z kombinácie kvalitatívnej analýzy vládnych dokumentov, ako napríklad National Performance Report 2023 – 2024: urban water utilities a vládnych správ relevantných pre jednotlivé subjekty vzorky - SA Water Report, NSW Water Quality Report a iné. Cieľom tabuľky je poskytnúť prehľad o situácii vodných zdrojov na základe dostupných ukazovateľov. Austrália ako federatívny štát nevytvára jednotný federálny index kvality vodných zdrojov, preto boli údaje zozbierané pre každú vzorku zvlášť. Výber hodnotených ukazovateľov (recyklácia vody, slanosť a iné) zodpovedá štandardným bodom reportovania štátnych orgánov a sú relevantné pre hodnotenie hydrologickej situácie. Keďže jednotlivé štáty používajú rozdielne ukazovatele monitoringu a metódy hodnotenia, bol vytvorený vlastný kvalitatívny hodnotiaci rámec. Kategórie sú rozdelené do skupín: dobrá, stabilná, zhoršujúca sa a zlepšujúca sa. Dané hodnotenie umožňuje zachytiť trend vývoja vybraných ukazovateľov.

⁵⁹ Landcare Australia (2025): What We Do to Care for Australia's Natural Environment.

⁶⁰ Conservation Council SA (2025): Murray-Darling Conservation Alliance.

⁶¹ Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade (2025): Global Education Resources for Classrooms.

⁶² United Nations (2025): Australia. SDG 6 snapshot in Australia.

Tabuľka 4: Stav vodných zdrojov austrálskych štátov podľa indexov v roku 2024

Štát	Kvalita vody/riek	Recyklácia vody	Slanosť	Sanitácia/odpadové vody
NSW	Stabilná Zhoršuje sa	Zlepšuje sa Dobrá	Stabilná Dobrá	Stabilná Dobrá
VIC	Dobrá Zlepšuje sa	Dobrá Zlepšuje sa	Dobrá Stabilná	Dobrá Stabilná
QLD	Dobrá Zhoršuje sa	Zlepšuje sa	Zhoršuje sa	Dobrá Zlepšuje sa
SA	Zlá Stabilná	Dobrá Zlepšuje sa	Stabilná	Dobrá Stabilná
WA	Dobrá Zhoršuje sa	Zlepšuje sa	Dobrá Zhoršuje sa	Dobrá
TAS	Dobrá Stabilná	Dobrá Stabilná	Dobrá	Dobrá Stabilná
NT	Dobrá Zhoršujúca sa	Zlepšuje sa	Stabilná	Dobrá Stabilná
ACT	Dobrá Stabilná	Dobrá Zlepšuje sa	Dobrá	Dobrá Zlepšuje sa

Zdroj: Vlastné spracovanie autora na základe výročných správ pre každý štát

3.1 Legislatívny rámec hospodárenia s vodnými zdrojmi

Legislatívny rámec manažmentu vodných zdrojov v Austrálii je komplexný a rozdelený do dvoch úrovní - federálnej a štátnej. Štátna úroveň nesie hlavnú zodpovednosť za alokáciu, monitorovanie, reguláciu a správu používania vodných zdrojov. Štáty a teritória si zachovávajú primárnu ústavnú zodpovednosť. Federálna úroveň zohráva dôležitú úlohu v regulácii a koordinácii jednotných princípov udržateľného hospodárenia s vodou, hlavne v prípadoch, kde vodný zdroj, ako napríklad Murray-Darling presahuje hranice jedného štátu.⁶³

Na federálnej úrovni hlavným právnym dokumentom je Water Act 2007, ktorý predstavuje rámec pre integrované riadenie vodných zdrojov, v prvom rade v povodí Murray-Darling. Water Act reflektuje environmentálnu ochranu a medzištátnu spoluprácu, stanovujúce limity odberu vody. Dokument stanovuje ciele, medzi ktoré patrí:

- podporovať využívanie a hospodárenie s vodnými zdrojmi povodia spôsobom, ktorý optimalizuje ekonomické, sociálne a environmentálne výsledky;
- chrániť, obnovovať a zabezpečovať životné prostredie povodia;
- zlepšiť bezpečnosť dodávok vody pre všetky spôsoby využitia vodných zdrojov v povodí Murray-Darling;
- dosiahnuť efektívne a nákladovo efektívne postupy hospodárenia s vodou a administratívne postupy vo vzťahu k vodným zdrojom povodia a iné.⁶⁴

V roku 2021 Water Act bol novelizovaný za účelom zriadenia funkcie generálneho inšpektora pre dodržiavania predpisov v oblasti vody (IGWC), ktorý by vykonával nezávislý dohľad a monitoroval situáciu v austrálskych štátoch. Popri generálnom inšpektoráte vykonávajú dohľad nad správou Murray-Darling aj ďalšie regulačné a kontrolné orgány,

⁶³ Australian Government (2025): Australia Government water responsibilities.

⁶⁴ Australian Government (2025): The Water Act.

ktorých cieľom je zabezpečiť transparentné a udržateľné využívanie zdrojov Murray-Darling v súlade s environmentálnymi požiadavkami.⁶⁵

Basin Plan 2012 je implementačným nástrojom Water Act 2007, ktorý stanovuje limity odberu množstva vody z povodia Murray-Darling každý rok, aby zostalo dostatočné množstvo vody pre pokračujúcu životnosť riek, jazier, mokradí, rastlín a živočíchov, ktoré v nich žijú. Basin Plan usmerňuje vlády, regionálne orgány a komunity k udržateľnému hospodáreniu s vodou a jej využívaniu. Plán pre povodie nefunguje izolovane, ale je súčasťou balíka doplnkových reforiem. Patria sem programy austrálskej vlády na obnovu vody a realizáciu environmentálnych a regionálnych rozvojových projektov.⁶⁶

Okrem toho, medzivládna dohoda National Water Initiative z roku 2004 definovala zásady efektívneho, životaschopného a trhového hospodárenia s vodou. Taktiež cieľom dohody bolo zabezpečiť udržateľnosť environmentálnych tokov, ktoré prechádzajú cez viaceré austrálske štáty pre zdravie riečneho systému a zapojenie domorodého obyvateľstva do rozhodovacieho procesu. Je to jedna z kľúčových národných dohôd o vodnej politike Austrálie.⁶⁷ V roku 2024 sa austrálska vláda zaviazala obnoviť National Water Initiative a aktualizovať plány a ciele spojené so zachovaním vodných zdrojov v Austrálii, ktoré by reflektovali súčasné svetové výzvy. Nová National Water Initiative sa bude snažiť zabezpečiť udržateľné plánovanie vodného hospodárstva v meniacej sa klíme a posilniť vplyv domorodých obyvateľov a obyvateľov ostrovov Torresovho prielivu na hospodárenie s vodou. Revízia stratégie sa opiera o zachovanie práv na prístup k vode. O tom naznačujú aj praktické kroky vlády, keďže v roku 2024 prebehli prvé 3 fázy konzultácií. Berúc ohľad na to, že riadenie vodných zdrojov zostáva zodpovednosťou štátov, nová dohoda nemá za cieľ uprednostňovať jedného používateľa vody pred iným. Snaží sa zabezpečiť spravodlivú rovnováhu v neustále sa meniacich výzvach v oblasti ponuky a dopytu.⁶⁸

Medzi ďalšie federálne iniciatívy patrí Environment Protection and Biodiversity Conservation Act (EPBC) 1999, ktorá priamo ustanovuje ochranu záležitostí národného environmentálneho významu, medzi ktoré patrí vodné ekosystémy ohrozených druhov, vodné zdroje ovplyvnené priemyselnou činnosťou, mokradí medzinárodného významu. Podľa EPBC každý väčší vodohospodársky projekt musí podstúpiť kontroly posudzovania jeho potenciálnych environmentálnych vplyvov. To zabezpečuje viacúrovňové prepojenie, transparentnosť a zodpovedný prístup, ktorý by eliminoval negatívne dopady na vodné systémy Austrálie.⁶⁹ Tieto a iné právne rámce, vrátane National Drought Agreement vytvárajú systém riadenia vodných zdrojov v Austrálii, ktorý prepája environmentálne, sociálne a hospodárske aspekty vodného manažmentu s dôrazom na dlhodobú udržateľnosť a odolnosť.

Programy na federálnej úrovni sú považované za kľúčové najmä preto, že absencia jednoty a koordinácie medzi jednotlivými regiónmi často vedie k neefektívnemu hospodáreniu s vodou, duplicite opatrení alebo nedostatočnej ochrane kritických vodných zdrojov. To môže ohroziť udržateľnosť vodných zdrojov v dlhodobom horizonte. Keďže ide o jednu z akútnych tém 21. storočia, systematické plánovanie v spolupráci s jednotlivými štátmi umožní efektívne vyvažovať regionálne potreby a nároky spoločnosti, čo by z dlhodobej perspektívy mohlo podporiť adaptáciu krajiny na klimatické zmeny a udržateľné využívanie vodných zdrojov.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Australian Government (2025): Murray-Darling Basin Plan.

⁶⁷ Australian Government (2025): National Water Initiative.

⁶⁸ Australian Government (2025): The New National Water.

⁶⁹ Australian Government (2025): Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999.

Záver

Článok si stanovil za cieľ identifikovať súčasné výzvy vodného hospodárstva Austrálie. Na základe prehľadu súčasného stavu vodných zdrojov je možné konštatovať, že v súčasnosti austrálsky kontinent čelí značnému množstvu výziev v oblasti vodných zdrojov. Ako bolo poukázané, hlavným problémom vodných zdrojov v Austrálii je klimatická situácia a geografická poloha kontinentu, ktorá je charakterizovaná nízkym počtom zrážok a závažnými suchami. V súvislosti s tým sa populačná hustota a prílev migrantov čoraz viac sústreďujú na východnom pobreží, kde sú vodné zdroje a zásobovanie pitnou vodou relatívne dobre zabezpečené. Intenzívny hospodársky pokrok, industrializácia, znečisťovanie riek, predovšetkým panvy Murray-Darling fungujú ako katalyzátory chronického nedostatku vody v Austrálii. Dôležitým faktom zostáva, že cieľom austrálskych vlád nie je tieto dopady úplne eliminovať, ale pripraviť sa na nich s minimálnym negatívnym následkom.

Štúdia poukázala na strategický význam podzemnej vody, ktorá čelí vážnym problémom, vrátane salinity. Ako kľúčový zdroj pre zabezpečenie životaschopnosti obyvateľstva, ekosystémov a hospodárskych aktivít si podzemná voda vyžaduje efektívny vodohospodársky manažment a udržateľné využívanie. Nedostatočné dopĺňanie zásob podzemných zdrojov vôd sa odráža v kolísaní jej objemov, pričom od roku 2015 do roku 2020 bol vykazovaný pokles z 41 % na 29 %, čo poukazuje na závažnosť problému. Zistilo sa, že participácia domorodého obyvateľstva na rozhodovaní o povrchných vodách a ich samotné vlastníctvo je na nízkej úrovni – 0,17 %. Tento aspekt je argumentovaný nízkou úrovňou povedomia o vodohospodárskych inštitúciách a technických informáciách. Domnievame sa, že väčšia angažovanosť domorodého obyvateľstva a šírenie povedomia o tradičných formách starostlivosti bude predstavovať pre Austráliu jedinečnú možnosť prepojiť kultúrne a ekologické hodnoty. To môže v budúcnosti znížiť negatívne dopady klimatických zmien a podporiť efektívnejšie hospodárenie s vodnými zdrojmi.

Na základe predstavených výsledkov je možné poznamenať, že napriek rozsiahlym investíciám do vodohospodárskej infraštruktúry, ako Murray-Darling, Eurobodalla Southern Storage či Western Irrigation, Austrália stále čelí problémom so znižovaním udržateľnosti svojich vodných zdrojov. Legislatívne nástroje, vrátane Water Act 2007, sú koncipované tak, aby regulovali prerozdelenie vody a chránili ekologické toky. V praxi však ich efektivita často zaostáva za očakávaniami kvôli nedostatočnej koordinácii medzi štátmi, slabému presadzovaniu a regionálnej nerovnomernosti prístupu k zdrojom. To znamená, že ani vysoké kapitálové investície ani legislatívne rámce samostatne nevedú k dlhodobej odolnosti vodných zdrojov, nakoľko stále existujú značné výzvy v oblasti vodných zdrojov v Austrálii. Ako bolo vysvetlené, kľúčovým faktorom, ktorý výrazne oslabuje efektivitu vodohospodárskych opatrení v Austrálii, je tempo a rozsah klimatickej zmeny, ktoré prekonávajú možnosti jej adaptačných systémov. Je možné tvrdiť, že Austrália patrí medzi najviac klimaticky exponované regióny sveta, keďže ju charakterizuje vysoká teplotná variabilita. Ide hlavne o rekordné teploty, ktoré menia hydrologickú bilanciu rýchlejšie, než ju dokážu technické projekty alebo legislatíva reagovať. Hoci Austrália investuje značné objemy finančných prostriedkov do vodných projektov, reálna dostupnosť vody sa znižuje rýchlosťou, ktorá neutralizuje alebo prevyšuje dosiahnuté benefity. Napriek vykazujúcim hodnotám v oblasti sanitácie a kvality vody, vyhliadky do budúcnosti sú vzhľadom na klimatické výzvy znepokojujúce a je otázkou času kedy bude krajina schopná si udržať tieto hodnotenia.

Okrem toho klimatická zmena zvyšuje tlak na už existujúce environmentálne problémy, ako sú salinizácia pobrežných vôd, degradácia biodiverzity. Výsledky ukazujú, že Austrália sa ocitla v tzv. adaptačnej medzere. V takej situácii, kedy vznikajú rozdiely medzi tým, čo je teoreticky potrebné na zabezpečenie udržateľnosti, a tým, čo je prakticky realizovateľné v reálnych časových, finančných a ekologických podmienkach. Aby sa Austrália prispôbila nepredvídateľnej budúcnosti, musí teraz vstúpiť do novej fázy efektívneho využívania vody,

ktorú poháňajú dobrovoľnícke združenia a vládne politiky. Vzhľadom na alarmujúcu situáciu spojenú so zmenou klímy nie je efektívne sa spoliehať na zdroje vody, ktoré závisia od klimatických podmienok.

Použitá literatúra:

1. ADAMS, T. (2021): Water Management in Australia – History, Current and Future Challenges. In: *GTR*, 2025. [online]. [cit.2-10-2025]. Dostupné online: <https://globalroadtechnology.com/water-management-in-australia-history-current-and-future-challenges/>
2. Australia. State of the Environment (2025): Population. In: *Australia. State of the Environment*, 2025. [online]. [cit. 20-10-2025]. Dostupné online: <https://soe.dcceew.gov.au/urban/pressures/population>
3. Australian Bureau of Statistics (2022): Water Account, Australia. In: *Australian Bureau of Statistics*, 2025. [online]. [cit. 3-10-2025]. Dostupné online: <https://www.abs.gov.au/statistics/environment/environmental-accounts/water-account-australia/latest-release>
4. Australian Bureau of Statistics (2024): Measuring Net Overseas Migration in Australia. In: *Australian Bureau of Statistics*, 2024. [online]. [cit. 22-10-2025]. Dostupné online: <https://www.abs.gov.au/articles/measuring-net-overseas-migration-australia>
5. Australian Government (2008): Chapter 6: Indigenous Peoples and Water. In: *Australian Government*, 2025. pp. 169-200. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: https://humanrights.gov.au/sites/default/files/content/social_justice/nt_report/ntreport08/pdf/chap6.pdf
6. Australian Government (2014): Seawater intrusion. In: *Australian Government, Geoscience Australia*, 2025. [online]. [cit.5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.ga.gov.au/scientific-topics/water/groundwater/understanding-groundwater-resources/seawater-intrusion>
7. Australian Government (2014): What is groundwater? In: *Australian Government, Geoscience Australia*. [online]. [cit.5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.ga.gov.au/scientific-topics/water/groundwater/what-is-groundwater>
8. Australian Government (2015): Navigating Australia's largest groundwater resource. In: *Australian Government, Geoscience Australia*, 2025 [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.ga.gov.au/news/navigating-australias-largest-groundwaterresource>
9. Australian Government (2021): A national-scale vulnerability assessment of seawater intrusion. In: *Australian Government, Geoscience Australia*, 2025. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.ga.gov.au/about/projects/water/a-national-scale-vulnerability-assessment-of-seawater-intrusion>
10. Australian Government (2021): Great Artesian Basin. In: *Australian Government, Geoscience Australia*, 2025. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.ga.gov.au/scientific-topics/water/groundwater/gab>
11. Australian Government (2022): On-Farm Irrigation Efficiency Program. In: *Australian Government, Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dcceew.gov.au/water/policy/programs/completed/ofiep>
12. Australian Government (2025): Australia Government water responsibilities. In: *Australian Government, Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dcceew.gov.au/water/policy/australian-government-water-responsibilities>
13. Australian Government (2025): Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999. In: *Australian Government, Department of Climate Change, Energy, the*

- Environment and Water*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dcceew.gov.au/environment/epbc>
14. Australian Government (2025): Murray Watt. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 22-10-2025]. Dostupné online: <https://minister.dcceew.gov.au/watt/media-releases/joint-media-release-greater-water-security-darwin-manton-dam-project-progresses>
 15. Australian Government (2025): Murray-Darling Basin Plan. In: *Australian Government, Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dcceew.gov.au/water/policy/mdb-plan>
 16. Australian Government (2025): National Water Initiative. In: *Australian Government, Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dcceew.gov.au/water/policy/policy/nwi>
 17. Australian Government (2025): Sustainable Rural Water Use and Infrastructure Program. In: *Australian Government, Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dcceew.gov.au/water/policy/mdb/programs/basin-wide/srwuip>
 18. Australian Government (2025): The New National Water. In: *Australian Government, Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water*, 2025. [online]. [cit.5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dcceew.gov.au/water/policy/policy/national-water-agreement>
 19. Australian Government (2025): The Water Act. In: *Australian Government, Murray-Darling Basin Authority*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.mdba.gov.au/about-us/what-we-do/water-act>
 20. Australian Government (2025): Water in Australia. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit.2-10-2025]. Dostupné online: <https://www.nationalwatergrid.gov.au/about/water-in-australia>
 21. Australian Government (2025): Water quality threats. In: *Australian Government, Murray-Darling Basin Authority*, 2025. [online]. [cit. 2-10-2025]. Dostupné online: <https://www.mdba.gov.au/water-management/managing-water-quality/water-quality-threats>
 22. Australian Government (2025): Water reform funding in the Murray/Darling Basin. In: *Australian Government, Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water*, 2025. [online]. [cit.6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dcceew.gov.au/water/policy/programs/water-reform/mdb-funding>
 23. Australian Government, Department of Agriculture, Fisheries and Forestry (2024): Water. In: *Australian Government, Department of Agriculture, Fisheries and Forestry*, 2025. [online]. [cit. 2-10-2025]. Dostupné online: <https://www.agriculture.gov.au/abares/research-topics/water#water-markets-information-and-data>
 24. Australian Government, Department of Agriculture, Fisheries and Forestry (2025): Dairy farms in the Murray-Darling Basin. In: *Australian Government, Department of Agriculture, Fisheries and Forestry*, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://www.agriculture.gov.au/abares/research-topics/surveys/irrigation/dairy>
 25. Australian Government: Bureau of Meteorology (2025): Average annual, seasonal and monthly rainfall maps. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 15-09-2025]. Dostupné online: <https://www.bom.gov.au/climate/maps/averages/rainfall/>
 26. Australian Government: State of the Environment (2025). In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 2-10-2025]. Dostupné online: <https://soe.dcceew.gov.au/inland-water/management/management-approaches>

27. Australian Government: State of the Environment (2025). In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 2-10-2025]. Dostupné online: <https://soe.dcceew.gov.au/inland-water/management/management-approaches>
28. Australian Government: State of the Environment (2025). In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://soe.dcceew.gov.au/inland-water/management/management-approaches>
29. Australian Government. Australian Institute of Health and Welfare (2025): Profile of Australia's population. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 15-10-2025]. Dostupné online: <https://www.aihw.gov.au/reports/australias-welfare/profile-of-australias-population>
30. Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade (2025): Global Education Resources for Classrooms. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 25-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dfat.gov.au/development/australias-development-program/global-education-resources-classrooms>
31. Australian Government. National Water Grid (2025): Busselton Water Supply Improvement. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 27-10-2025]. Dostupné online: <https://www.nationalwatergrid.gov.au/projects/busselton-water-supply-improvement>
32. Australian Government. National Water Grid (2025): New 472 million water supply system for Cairns closer than ever. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 27-10-2025]. Dostupné online: <https://www.nationalwatergrid.gov.au/about/news/new-472-million-water-supply-system-cairns-closer-ever>
33. Australian Government. National Water Grid (2025): New Infrastructure delivering for the Iga Warta Homeland and Iwantja. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 27-10-2025]. Dostupné online: <https://www.nationalwatergrid.gov.au/about/news/new-infrastructure-delivering-iga-warta-homeland-and-iwantja>
34. Australian Government. National Water Grid (2025): Projects. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 27-10-2025]. Dostupné online: <https://www.nationalwatergrid.gov.au/projects>
35. BALDWIN, D. S. (2021): Water Quality in the Murray-Darling Basin: The potential impacts of climate change. In: *Science Direct*, 2025. pp.137-159. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780128181522000073>
36. Conservation Council SA (2025): Murray-Darling Conservation Alliance. In: *South Australia State Government*, 2025. [online]. [cit. 27-10-2025]. Dostupné online: https://www.conservation.sa.gov.au/murray_darling_conservation_alliance
37. Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation (2025): Climate projections for Australia. In: *CSIRO*, 2025. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.csiro.au/en/research/environmental-impacts/climate-change/Climate-change-information>
38. EPA Victoria (2025): Report Card 2023-2024. In: *Victoria State Government*, 2025. [online]. [cit. 28-10-2025]. Dostupné online: https://www.epa.vic.gov.au/sites/default/files/2025-06/Water-Quality-Report-Card-2023-24_0.pdf
39. Eurobodalla Shire Council (2025): Southern Water Supply Storage. In: *Eurobodalla Shire Council*, 2025. [online]. [cit. 27-10-2025]. Dostupné online: <https://www.esc.nsw.gov.au/council/major-projects/infrastructure/southern-water-supply-storage>
40. European Parliament (2025): Carbon leakage: preventing firms from avoiding emissions rules. In: *European Parliament*, 2025. [online]. [cit. 12-09-2025]. Dostupné online: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20210303STO99110/carbon-leakage-preventing-firms-from-avoiding-emissions-rules>

41. Government of South Australia (2025): Great Artesian basin Water Security Program. In: *Government of South Australia*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.environment.sa.gov.au/topics/water-and-river-murray/legislation-projects-plans-and-security/water-projects/great-artesian-basin-water-security-program>
42. Government of Western Australia (2023): Glossary of water licensing terms. In: *Government of Western Australia*, 2023. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.wa.gov.au/service/building-utilities-and-essential-services/integrated-essential-services/glossary-of-water-licensing-terms>
43. Greater Western Water (2025): Western Irrigation Network. In: *Australian Government*, 2025. [online]. [cit. 27-10-2025]. Dostupné online: <https://www.gww.com.au/faults-works/upgrades-projects/major-projects/western-irrigation-network>
44. HARTWIG, L. D. – MARKHAM, F. – JACKSON, S. (2021): Benchmarking Indigenous water holding in the Murray-Darling Basin: a crucial step towards developing water rights targets for Australia. In: *Australian Journal of Water Resources*, 2025. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13241583.2021.1970094#abstract>
45. HILL, LG. (2025): What is Environmental Sustainability: Key Aspects Explained. In: *Greener Insights*, 2025. [online]. [cit. 3-10-2025]. Dostupné online: <https://greenerinsights.com/what-is-environmental-sustainability-key-aspects-explained/>
46. HUTCHINS, C. (2025): Bit by bit microplastics tyres are polluting our waterways. In: Griffith University, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://news.griffith.edu.au/2023/09/06/bit-by-bit-microplastics-from-tyres-are-polluting-our-waterways/>
47. IGRAC (2025): Australia: Groundwater Country Profile. In: *IGRAC*, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://un-igrac.org/data/country-profiles/australia/>
48. Infrastructure Sustainability Council (2025): ACT Healthy Waterways Project. In: *Infrastructure Sustainability Council*, 2025. [online]. [cit. 28-10-2025]. Dostupné online: <https://www.iscouncil.org/project/act-healthy-waterways-project/>
49. Landcare Australia (2025): What We Do to Care for Australia's Natural Environment. In: *Landcare Australia*, 2025. [online]. [cit. 15-10-2025]. Dostupné online: <https://landcareaustralia.org.au/what-we-do/>
50. LECK, S. at el. (2024): Australia: Economic Resilience Through Adaption in the Murray-Darling Basin. In: *AGWA*, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://www.alliance4water.org/wr4er-cases/australia-economic-resilience-through-adaptation-in-the-murray-darling-basin>
51. LIEBER, R. et al. (2024): El Niño Impact on Australia's Weather and Climate. In: *Australian Government. Australian Research Council*, 2024. [online]. [cit. 20-10-2025]. Dostupné online: <https://climateextremes.org.au/wp-content/uploads/El-Nin%CC%83os-Impact-on-Australias-Weather-and-Climite-ARC-Centre-of-Excellence-for-Climate-Extremes.pdf>
52. NSW Government (2024): NSW State of the Environment 2024. Report Cards. In: *New South West Government*, 2024. [online]. [cit. 27-10-2025]. Dostupné online: https://www.soe.epa.nsw.gov.au/sites/default/files/2025-06/NSW_SoE2024_Report_Cards_File.pdf
53. NSW Government (2025): Regional water strategies program. In: *NSW Government*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.dpie.nsw.gov.au/water/our-work/plans-and-strategies/regional-water-strategies>

54. NSW State of the Environment: (2024): Water use 2024. In: *New South West Government*, 2024. [online]. [cit. 20-10-2025]. Dostupné online: <https://www.soe.epa.nsw.gov.au/all-themes/people-and-industry/water-use-2024>
55. O'NEIL, Ph. (2024): Population growth is weakening Australia. In: *2GB, Sydney*, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://www.2gb.com/podcast/population-growth-is-weakening-australias-water-security/>
56. OECD (2025): Environment at a Glance: Australia. In: *OECD, Publication*, 2025. [online]. [cit. 2-10-2025]. Dostupné online: https://www.oecd.org/en/publications/environment-at-a-glance-country-notes_59ce6fe6-en/australia_179d7be0-en.html
57. OMOLERE, M. P. (2024): Global Water Crisis: Why The World Urgently Needs Water-Wise Solution. In: *Earth.org*, 2025. [online]. [cit. 2-10-2025]. Dostupné online: <https://earth.org/global-water-crisis-why-the-world-urgently-needs-water-wise-solutions/>
58. PITTOCK, J. at el. (2023): A review of the risk to shared water resources in the Murray-Darling Basin. In: *Australian Journal of Water Resources*, 27(1), pp.1-17. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13241583.2023.2190493#abstract>
59. ROY, M. – SARKER, J. – ROY, S. (2025): Trends, patterns and future directions in water resources management research in Australia: From scientometric insights to a dynamic socio-hydrological feedback model. In: *Science Direct*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S277273782500029X>
60. SAMNAKAY, N. at el. (2024): Climate adaptive water policy in Australia's Murray-Darling basin: soft option or hard commitments? In: *Ecology and Society*, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://ecologyandsociety.org/vol29/iss1/art1/>
61. SHARMA, SH. – HUSSAIN, S. – SINGH, A. N. (2023): Ecosystem services of the Indian Himalayan Region in a changing environment: an overview. In: *SCOPUS*, 2025. pp. 185-200, ISBN: 9780443194153. [online]. [cit. 3-10-2025]. Dostupné online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B978044319415300013X>
62. SLATTERY, M. (2019): Problems with the Murray-Darling Basin can not be skimmed over. In: *The Australia Institute*, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://australiainstitute.org.au/post/problems-with-the-murray-darling-basin-cant-be-skimmed-over/>
63. Stockholm International Water Institution (2025): The world is facing a growing water crisis. In: *Stockholm International Water Institution*, 2025. [online]. [cit. 2-10-2025]. Dostupné online: <https://siwi.org/whywater/why-is-water-important/>
64. Tasmania Government (2025): Double time on Northern Midlands Irrigation Scheme milestones. In: *Tasmania Government*, 2025. [online]. [cit. 20-10-2025]. Dostupné online: <https://www.premier.tas.gov.au/latest-news/2025/october/double-time-on-northern-midlands-irrigation-scheme-milestones>
65. Tasmanian Government (2025): Water. In: *Tasmanian Government, Department of Natural Resources and Environment Tasmania*, 2025. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://nre.tas.gov.au/water/groundwater/aquifers>
66. The Nature Conservancy. Australia (2025): Creating a sustainable Murray-Darling. In: *The Nature Conservancy. Australia*, 2025. [online]. [cit. 20-10-2025]. Dostupné online: <https://www.natureaustralia.org.au/what-we-do/our-priorities/land-and-freshwater/land-freshwater-stories/creating-a-sustainable-murray-darling/>

67. UN (2025): Australia. In: *United Nations, Department of Economic and Social Affairs*, 2025. [online]. [cit. 6-10-2025]. Dostupné online: <https://sdgs.un.org/statements/australia-10225>
68. UN Global Compact (2025): Water Hub: Australia. In: *UN Global Compact*, 2025. [online]. [cit. 4-10-2025]. Dostupné online: <https://wateractionhub.org/geos/country/14/d/australia/>
69. United Nations (2025): Australia. SDG 6 snapshot in Australia. In: *United Nations*, 2025. [online]. [cit. 20-10-2025]. Dostupné online: <https://www.sdg6data.org/en/country-or-area/Australia>
70. Western Murray Irrigation (2025): Water Quality. In: *Western Murray Irrigation*, 2025. [online]. [cit. 5-10-2025]. Dostupné online: <https://westernmurray.com.au/water-supply/water-quality/>

Kontakt:

Ing. Iryna Taliian

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: iryna.taliian@euba.sk

Recenzia monografie

Karol R. Sorby – Karol Sorby, ml.: *Arabský východ* (1971 – 1981). Bratislava: SAP, 2025. S. 648. ISBN 978-80-8268-011-5

Blízky východ je pre nás exotická oblasť, ktorá rôzne (nielen ako turistická destinácia) priťahuje pozornosť verejnosti. Región je objektom vedeckého výskumu, čo sa odvíja asi už od toho, že oblasť úrodného polmesiaca, ktorá sa v ňom z väčšej časti nachádza, sa považuje za miesto, kde v praveku vznikalo poľnohospodárstvo a neskôr aj prvé vyspelé kultúry (spolu s čínskou a indickou kultúrou). Niekedy sa označuje aj za kolísku civilizácie.

Významné je historické skúmanie politických dejín regiónu, kde dochádzalo k bojom o moc, vznikali a zanikali štáty a ríše. Sociálno-demograficky tam postupne prevládlo arabské obyvateľstvo a islam, čo výrazne ovplyvňuje dianie v regióne. Po páde Osmanskej ríše a nasledovnom vytvorení nových štátov v regióne zvýšilo napätie. K jeho ďalšiemu vyhroteniu došlo po vytvorení štátu Izrael v roku 1948. Doteraz však nevznikol arabský (v súčasnosti už palestínsky) štát, ako to ustanovovala rezolúcia VZ OSN č. 181 z novembra 1947 O rozdelení Palestíny. Animosita medzi Izraelom a arabskými štátmi vyústila do viacerých vojen. Izrael vojensky zaútočil na niektoré arabské štáty aj v posledných mesiacoch.

Veľký región Blízkeho východu sa v záujme dôkladnejšieho poznania skúma aj podľa geografických (geopolitických) kritérií diferencovane v subregiónoch a štátoch. Cenným príspevkom k slovenskému teoretickému skúmaniu Blízkeho východu, je monografia arabistov a historikov Karola R. Sorbyho a Karola Sorbyho ml. „Arabský východ (1971 – 1981)“. Autori v nej nadväzujú na sériu svojich predchádzajúcich vedeckých prác, v ktorých skúmali politické dejiny arabského východu od pádu Osmanskej ríše do roku 1970. Na s. 7 uvádzajú, že cieľom práce je „podať syntetický prehľad politických dejín arabského východu v siedmej dekáde 20. storočia, obdobia výrazne poznamenaného predčasnou smrťou charizmatického Džamála Abd an-Násira“.

Historici pracujú s kalendárnymi údajmi, ale dejiny, v ktorých dochádza k zvratom, sú kontinuálne a riadia sa „vlastným časom“. Za prínos monografie považujeme, že berie do úvahy kontinuitu dejín a poukazuje aj na predchádzajúci vývoj v regióne. Ide najmä o situáciu po „šesťdňovej vojne“, ktorá zanechala obzvlášť na Arabskom východe vážne následky. Radikálna protizápadná nálada v širokých vrstvách obyvateľstva na Blízkom východe v tomto čase ešte zosilnela. V roku 1969 došlo aj k odstráneniu dvoch prozápadných režimov v severnej Afrike a to v Sudáne a Líbyi, čo menilo pomer síl v regióne v prospech svetských arabských nacionalistických režimov.

Dopĺňa sa aj ďalší ešte širší historický pohľad, v ktorom sa uvádza, že Arabi, ktorí žijú vo viacerých štátoch, sa považujú za jeden národ, z čoho vyvierajú ich snahy o národné zjednotenie. Dodnes je arabský svet poznamenaný umelým rozdelením na štáty imperialistickými mocnosťami (Veľkou Britániou a Francúzskom) po prvej svetovej vojne. Po druhej svetovej vojne sa Arabi snažili o národné oslobodenie a zbavenie koloniálneho či mandátneho charakteru svojich území. Vyvolalo to mnoho zložitých a protirečivých procesov, ktorých následky pôsobia v niektorých prípadoch až do súčasnosti.

Skúmané obdobie sedemdesiatych rokov bolo špecifické aj vo svete, v dôsledku čoho sa zostroval boj superveľmocí o Arabský východ a v jeho jednotlivých štátoch vyvolával rôzne reakcie. Región bol tiež ovplyvnený politikou uvoľňovania medzinárodného napätia vo vzťahoch medzi dvomi superveľmocami. Silneli však snahy o posilňovanie vplyvu USA, ktoré stáli na strane Izraela a útočili najmä proti svetským nacionalistickým vládam, niekedy aj so špecifickou arabsky socialistickou orientáciou. Zároveň klesal vplyv ZSSR.

Vývoj v regióne spätne protirečivo vplýval aj na globálny vývoj, čo sa výrazne prejavilo po Októbrovej vojne v roku 1973 a po nasledujúcom ropnom embargu do októbra 1974.

Označovalo sa za zbraň, ktorá ukázala špecifickú silu arabského sveta, ale Izrael k ústupkom neprinútila. Ukázala sa však aj nejednotnosť Západu vo vzťahu k Izraelu.

V skúmanom desaťročí prebiehali na Arabskom východe rôzne rokovania a prijalo sa veľa dohôd. Ich účinnosť bola obmedzená, lebo sa spravidla stali len zásterkou na realizáciu pragmatických cieľov vládcov (vládnucich síl). Celkový vývoj charakterizovala nejednotnosť politiky arabských štátov.

Hoci práca je jasne časovo vymedzená, uvádzajú sa aj vybrané dôležité procesy, ku ktorým došlo aj po sledovanom období, ale korene majú v 70. rokoch.

V monografii sa zvyrazňuje odkaz Abd an-Násira a možno aj trochu pateticky sa dá označiť za hlavnú politickú postavu diela, ku ktorej sa viažu viaceré významné pasáže publikácie. Na s. 20 – 21 sa charakterizuje ako pozoruhodný muž, ktorého budúce generácie iste zaradia medzi najväčších Arabov 20. storočia. Napriek diplomatickým a vojenským neúspechom v posledných rokoch života bol násirovský vplyv na arabský svet a značnú časť „tretieho sveta“ nesmierny. Zdôrazňuje sa, že po jeho smrti sa zmenili nielen pomery v Egypte, ale aj v arabskom svete. Hoci sa odvtedy objavilo viacero výrazných arabských vodcovských osobností, nikto z nich postavenie ani vplyv Abd an-Násira už nedosiahol.

Z obsahového hľadiska je práca podľa zamerania na štáty rozdelená na dve časti. V prvej časti sa venuje Egyptu a politický, vojenský a sociálny vývoj v ňom sa analyzuje v piatich kapitolách. V druhej časti sa podáva stručnejší prehľad o vývoji v Sýrii, Libanone, Iraku, Jordánsku a Saudskej Arábii, keď každému štátu sa venuje samostatná kapitola. Vývoj vo všetkých šiestich štátoch bol síce vo viacerých ohľadoch odlišný, ale autori sledovali cieľ zo s. 8 „prispieť k hlbšiemu poznaniu historického vývoja arabského sveta v sledovanom období v celej jeho zložitosti a protirečivosti“. V monografii sa objektívne poukazuje aj na dva výrazné fenomény v regióne, na ktoré sa v súčasnosti, najmä v dôsledku pôsobenia západných médií hlavného prúdu nielen „zabúda“, ale sa aj rôzne dezinterpretujú. Ide o systematické protiarabské aktivity Izraela a palestínsku otázku.

Základný rámec skúmania vymedzeného obdobia predstavuje politika a ekonomika Egypta, najväčšieho štátu Arabského východu, v čase, keď na jeho čele stál Anwar as-Sádát. Objasňovanie problémov začína jeho nástupom do kresla prezidenta v októbri 1970 (po náhlej smrti Abd an-Násira vo veku 52 rokov v septembri 1970) a končí atentátom na neho v októbri 1981. As-Sádát nemal potenciál na pokračovanie v násirovskej politike. Jeho vymenovanie za viceprezidenta bolo neočakávané a nikto si nevedel vysvetliť, čo k tomu pohlo Džamala Abd an-Násira. Táto otázka zostane už neobjasnená (s. 25 – 26).

Vývoj v Egypte sa objasňuje prevažne chronologicky, v ktorom sa vymedzujú obdobia na základe kľúčových udalostí. Ide o nástup nového egyptského prezidenta, ktorý uskutočnil autokratickú zmenu režimu, pokračoval impozantným začiatkom Októbrovej vojny v roku 1973 a jej rozpačitými výsledkami, viedol k zmenám v egyptskej spoločnosti a vyústil do mierového procesu v réžii USA (najmä po dohodách z Camp Davidu v septembri 1978).

V máji 1971 as-Sádát uskutočnil politický prevrat, ktorý označil za „opravné hnutie“ (neskôr za „opravnú revolúciu“). Postupne, intrigánsky, pokrytecky sa odvolávajúc na násirovský odkaz, vytvoril autokratický režim, ktorý mal oporu najmä v pravici a náboženstve. Zmenil aj orientáciu zahraničnej politiky Egypta.

Následky politiky as-Sádáta sa protirečivo prejavili po prekvapujúcom egyptsko-sýrskom útoku na izraelské vojská na vlastnom okupovanom území v októbri 1973. Po rýchlom prekonaní Bar-Levovej línie a spôsobení ťažkých strát izraelským vojskám, boli na Sadatov pokyn nečakane zastavené postupujúce egyptské jednotky. Izrael to využil (s. 162) a zvrátil priebeh bojov. Padol mýtus o neporaziteľnosti izraelskej armády. Vojna sa skončila bez jasného víťaza, ale prispela k obnoveniu arabského sebavedomia.

Po vojne sa postavenie as-Sádáta síce posilnilo, ale pokračoval v lavírovaní a kontroverznej politike, ktorá sa úplne odchyľila od násirizmu. Neprinieslo mu to úspech ani

doma ani v arabskom svete. Nepekne sa zachoval k viacerým arabským vodcom, pričom spôsobil aj škody, najmä Háfizovi al-Asadovi.

Sádátovská liberalizácia egyptskej ekonomiky výrazne zhoršila sociálno-ekonomické postavenie väčšiny obyvateľstva a viedla k nepokojom i rastu islamistických nálad. Za väčšie nebezpečenstvo ako islamský aktivizmus as-Sádát pre svoju politiku považoval komunistov a násirovcov (s. 336). Paradoxne však zahynul na následky atentátu, ktorý na neho spáchali počas vojenskej prehliadky islamisti.

V záujme zlepšenia vzťahov s USA sa as-Sádát vierolomne vzdal spojenectva so ZSSR, čo malo pre neho fatálne dôsledky. Politiku USA na Blízkom východe však nepochopil a v rokovaníach s nimi i s Izraelom, im vychádzal v ústrety a ustupoval. Sádátovský Egypt sa stal prvým arabským štátom, ktorý uznal Izrael a začal s ním rokovať. Vyvrcholením tejto línie sa stala egyptsko-izraelská mierová zmluva v marci 1979. Už pred ňou sa as-Sádát ocitol v arabskom svete v úplnej izolácii. Samit v Bagdade v novembri 1978 za účasti 21 z 22 arabských štátov prezentoval jednotu arabských štátov a vylúčil Egypt z Ligy arabských štátov. Jej sídlo presunul do Tunisu. Egypt stratil aj podporu Organizácie africkej jednoty a Hnutia nezúčastnených z násirovských čias.

V piatich ďalších štátoch, ktoré sa skúmali, mal vývoj v sledovanom období rôzne odlišnosti. Bol však tiež zviazaný s Egyptom a reakciami na jeho politiku, pričom pôsobili aj špecifické vnútroštátne politické, ekonomické i ideologické faktory i medzinárodné vzťahy.

V Sýrii bol na čele štátu od marca 1971 Háfiz al-Asad, ktorý sa tam udržal do svojej prirodzenej smrti (v júni 2000). Bol rozvážnym a pragmatickým politikom, ktorého pôsobenie malo regionálny charakter. Dostal sa do sporov nielen s Egyptom, ale i ďalšími arabskými štátmi a uskutočnil aj viacero protirečivých krokov. Kontroverzný bol najmä zásah v Libanone v roku 1976, ktorý síce zabránil jeho rozdeleniu, ale priniesol nové problémy. Sýrsky vplyv zostal zachovaný, ale stálo to veľa obetí.

V Libanone ako najmenšom štáte Arabského východu, ktorý mal špecifickú demografickú štruktúru (silná komunita kresťanov a palestínskych utečencov), bol historicky silný vplyv Sýrie. Do diania v ňom sa snažil zasahovať aj Západ ako i Izrael, čo viedlo k viacerým konfliktom. Situáciu v Libanone výrazne zhoršila občianska vojna, ktorá začala v roku 1975 (a po rôznych nových vzplanutiach skončila až v roku 1990). Išlo o arabský štát, ktorý bol asi najviac postihnutými krízami a konfliktmi.

V Iraku sa dostal na čelo štátu v júni 1979 Saddám Husajn, ktorý však už roky predtým v ňom de facto vládol. Irak v 70. rokoch rozvíjal vzťahy so ZSSR. Irak a Sýria boli prepojené aj arabskou socialistickou stranou Baas, ktorá však v nich uskutočňovala rozdielnú politiku. Po roku 1973 vďaka cenám na ropu Irak zažil hospodársky rozvoj. Špecifický iracký problém predstavovali Kurdi. Situáciu v štáte i jeho medzinárodné postavenie zmenilo rozpútanie vojny s Iránom v septembri 1980. Vo vzťahu k tejto vojne sa arabský svet zase rozdelil.

V Jordánsku vládol od roku 1952 kráľ Husajn I. až do svojej prirodzenej smrti v roku 1999. Udržoval relatívne dobré vzťahy s USA. Bol pod ich tlakom, čo využíval aj Izrael. Kontroverzný krok predstavovalo vyhostenie palestínskych ozbrojených zložiek v roku 1970, ktoré odišli do Libanonu. V roku 1974 však Jordánsko (spolu s ďalšími arabskými štátmi) uznalo Organizáciu za oslobodenie Palestíny za jediného zákonného predstaviteľa Palestíncov. Nepripojilo sa k podpore dohôd z Camp Davidu, čo vyvolalo nespokojnosť USA.

Saudská Arábia bola v regióne jediným štátom s islamistickým režimom. Na jej čele stál od novembra 1964 kráľ Fajsal, ktorý 25. marca 1975 zahynul po atentáte. Jeho nástupcom sa stal nevýrazný Chalid, ktorý rad kompetencií previedol na členov rodiny. Kráľovstvo sa pozeralo s obavami na socialistické tendencie v arabskom svete. Pripojilo sa k ropnému embargu, ale politicky stále váhalo, aby si neznepriatelilo USA. Nepodporilo ani dohody z Camp David. Výrazne ťažilo zo zvýšených cien ropy. Islamistický režim znepokojila iránska revolúcia aj invázia ZSSR do Afganistanu. Kráľovstvo sa bálo svojej zraniteľnosti

a uskutočňovalo ústretovú politiku voči USA, spoliehalo sa na ich ochranu a nakupovalo u nich veľa zbraní.

V práci je predhovor, úvod a pomerne rozsiahly záver. Vyberieme z neho hodnotenie, že sádátovská politika liberalizácie „dala priestor zahraničným monopolom na neokoloniálne ovládnutie Egypta“ (s. 588). Zmena as-Sádátom vytvoreného systému nastala až po „arabskej jari“ v roku 2011 (s. 594).

Výskum v monografii sa opiera o širokú škálu zdrojov, v ktorých dominuje arabský jazyk. Obsiahlo sa čerpá aj z anglického jazyka a čiastočne i ruskojazyčných prameňov. Autenticitu výskumu zvyšuje, že okrem vedeckých a odborných zdrojov sa využívajú dokumenty, vrátane oficiálnych štátnych, ako aj memoáre politikov. Samozrejme nechýba ani register. Štýl jazyka práce je napriek náročnosti témy svieži a pútavý a dobre sa číta. Na vysokej úrovni je aj grafická a celková formálna úprava publikácie.

Monografia predstavuje výrazné vedecké dielo o vývoji na Arabskom východe v rokoch 1971 – 1981, ktoré poskytuje veľa systematicky utriedených informácií a hodnotení o udalostiach, procesoch, politických silách i osobnostiach zo skúmaného obdobia. Práca má arabistické zameranie s historickým akcentom. Má aj interdisciplinárne aspekty vo väzbe na teóriu medzinárodných vzťahov a politológiu.

Publikácia „Arabský východ (1971 – 1981)“ podáva súhrnný a vyvážený pohľad na problematiku, ktorá je v slovenskej literatúre málo rozpracovaná. Čitateľom práca ponúka nevšedný a bohatý obsah. Jej význam zvyšuje, že v súčasnosti rastie záujem o dianie na Blízkom východe, ale hlavný politicko-mediálny prúd i veľká časť akademickej obce podáva o ňom len jednoduchý a neraz aj skreslený pohľad.

František Škvrnda

Kontakt:

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

publicista, vysokoškolský učiteľ na dôchodku

Bratislava

e-mail: fskvrnda@outlook.sk

Almanach Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis *Almanach. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* vychádza na Fakulte medzinárodných vzťahov EU v Bratislave od roku 2006. Spočiatku vychádzal dvakrát ročne, v rokoch 2013 – 2022 vychádzal štyrikrát ročne a od roku 2023 vychádza opäť dvakrát do roka. Cieľom vedeckého časopisu je pokryť problematiku aktuálnych otázok svetovej ekonomiky, politiky, práva a medzinárodných vzťahov a poskytnúť priestor pre prezentáciu plurality názorov rôznymi formami, predovšetkým výstupmi z vedeckého výskumu. V zmysle záverov zasadnutia Redakčnej rady vedeckého časopisu *Almanach. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* je publikovanie umožnené aj autorom z externého prostredia. Príspevky sú recenzované.

Rozsah vedeckých článkov je minimálne 18 000 znakov (10 normostrán), články obsahujú abstrakt, kľúčové slová, JEL klasifikáciu a zoznam použitej literatúry. Články sú publikované v slovenskom/českom a anglickom jazyku. Nadpis, abstrakt a kľúčové slová v slovenskej/českej verzii príspevku sú preložené aj do anglického jazyka.

Termín pre odovzdanie príspevkov do prvého čísla je do 1. februára a do druhého čísla do 1. augusta príslušného roku.

Vedecký časopis *Almanach. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* je indexovaný v databázach:

ProQuest

EconPapers

EBSCO

EconPapers

IDEAS

EconBiz

Etický kódex autora

Autor, ktorý zaslal článok redakcii *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, čestne vyhlasuje, že:

1. článok je výsledkom jeho tvorivej vedeckej činnosti a má naň autorské práva (všetky predložené články prejdú procesom kontroly plagiátorstva prostredníctvom softvéru EtxtAntiPlagiarism),
2. má plnú moc od všetkých spoluautorov k nakladaniu s článkom,
3. súhlasí s redakčným procesom vedeckého časopisu *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* a po prijatí článku aj s jeho publikáciou, vrátane zaradenia článku do všetkých databáz, v ktorých je vedecký časopis *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* indexovaný alebo v budúcnosti bude indexovaný,
4. článok nebol a v prípade jeho prijatia ani nebude ponúknutý na publikovanie inde,
5. zoznam autorov článku zahŕňa všetky osoby, ktoré sa na ňom významne podieľali,
6. zoznam autorov článku nezahŕňa osoby, ktoré sa na ňom významne nepodieľali,
7. článok korektne uvádza všetky citácie a neobsahuje prebraté pasáže a myšlienky bez uvedenia zdroja,
8. obsah článku je založený na skutočne vykonanom výskume,
9. článok uvádza zdroje financovania výskumu, ak nejaké boli,
10. žiaden z autorov nie je vo vzťahu k obsahu článku v konflikte záujmov.

Na uverejnenie článku v časopise *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* neexistuje právny nárok.

ISSN 1339-3502